

ΔΥΓΙΟΥΚΑ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Α
384

ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1981
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ Ε/Α = 110.

ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Με απόφαση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὰ διδακτικά βιβλία τοῦ δημοτικοῦ, τοῦ γυμνασίου καὶ τοῦ λυκείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΟΔΗΓΙΕΣ

1. Κάθε μεγάλο ιστορικό κεφάλαιο πιάνει αρκετές σελίδες σε λευκό πλαίσιο και συνοδεύεται από πρόσθετες πληροφορίες σε γαλάζιο πλαίσιο και εργασίες σε γαλάζιο.
2. Τό κείμενο τῶν λευκῶν σελίδων διάβαζε το αρκετές φορές, αλλά μήν προσπαθεῖς νά τό ἀποστηθίζεις. Εἶναι ἀρκετό νά μπορείς νά ἀπαντᾷς μέ δικά σου λόγια στίς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου καί τῶν συμμαθητῶν σου.
3. Ἡ Ἱστορία σου ἔχει πολλές χρονολογίες καί πολλά ὀνόματα τόπων καί προσώπων. Τά ἔχει γιά νά κατατοπίζεσαι εὐκόλα γιά τό «πότε;», τό «ποῦ»; καί τό «ποιός;». Ἀλλά ἀπό αὐτά ὅλα θά συγκρατήσεις ἐλάχιστα, τά ἐντελῶς ἀπαραίτητα, ὅσα ἐσύ ὁ ἴδιος μαζί μέ τό δάσκαλό σου θεωρεῖτε σημαντικά.
4. Τίς πρόσθετες πληροφορίες στό κίτρινο πλαίσιο (ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;) μπορείς νά τίς ἀνακινῶνεις στήν τάξη. Δέν εἶσαι πάντως ὑποχρεωμένος νά τίς μαθαίνεις, ἂν δέν τίς βρίσκεις ἐνδιαφέρουσες.
5. ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ σέ γαλάζιο πλαίσιο εἶναι γιά συμπλήρωση μέ μολύβι ἐπάνω στό βιβλίο, ἐκτός ἀπό ὅσες εἶναι προφορικές. Θά τίς βρεῖς εὐχάριστες σάν παιχνίδι. Δέν εἶσαι ὑποχρεωμένος νά τίς συμπληρῶνεις ἀπ' ἔξω. Ὅπου δέ θυμᾶσαι κάτι, μπορείς νά συμβουλευέσαι τίς προηγούμενες σελίδες. Στό τέλος μαζί μέ τό δάσκαλο καί τούς συμμαθητές σου νά κάνετε ἐπαλήθευση τῶν ἀπαντήσεων μέσα στήν τάξη.
6. Τό βιβλίο σου ἔχει πολλούς χάρτες καί πλούσια εἰκονογράφηση. Πάντα ὅταν μελετᾷς τό μάθημά σου, νά τό ἐντοπίζεις ἐπάνω στόν ἀντίστοιχο χάρτη. Νά περιεργάζεσαι ἐπίσης προσεχτικά ὅλες τίς σχετικές εἰκόνες.

Εἰκόνες ἐξωφύλλου : Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρει τήν Πόλη στή Θεοτοκο. Ψηφιδωτό 10ου αἰ. ἀπό τή νότια εἰσοδο τῆς Ἁγίας Σοφίας (λεπτομέρεια). Στήν ἄλλη ὄψη : Κέντημα ἀπό βυζαντινό μεταξωτό ὑφαντό.

ΣΤ

ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ

Βουγιούκας, 89

Αριστείδου ΕΧΒ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1981

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

002
4η Ε
ΕΤ2Α
784

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

Οσφ. Ζωδ. J.J. Giblin

ΛΟΞ. Αριθ. Εισαγ. 2487 Έτος 1981

Τό βιβλίο αρχικά γράφηκε στη σειρά εκδόσεων της «Σχολής Μωραΐτη».

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

1. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἱστορίας καί ἡ αἰωνιότητα

Σύμφωνα μέ ἓνα παλιό, ξένο παραμῦθι, στίς μακρινές χῶρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἓνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλό καί ἄλλα τόσα πλατύ. Κι εἶναι ὁλόκληρο ἀπό καθαρό διαμάντι. Μιά φορά κάθε χίλια χρόνια κάθετα, περαστικό ἀπό ἐκεῖ, ἓνα πουλάκι καί ξύνει ἐπάνω στό βουνό τό μικρό ράμφος του. Ὁ χρόνος πού χρειάζεται, γιά νά φαγωθεῖ ἀπό τό ξύσιμο ὁλόκληρο τό διαμαντένιο βουνό, εἶναι μία μόνο στιγμή ἀπέναντι στήν αἰωνιότητα.

Σύμφωνα μέ τούς γεωλόγους, ἡ γῆ ἔχει ἡλικία δυό μέ τρία δισεκατομμύρια χρόνια. Ἡ ζωὴ πρωτοεμφανίστηκε στά νερά τῶν ὠκεανῶν πρὶν ἀπό ἓνα καί μισό περίπου δισεκατομμύρια (1.500.000.000) χρόνια καί ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἀπό 700.000 χρόνια περίπου! Ἡ μέση διάρκεια ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου σήμερα εἶναι 60-70 χρόνια.

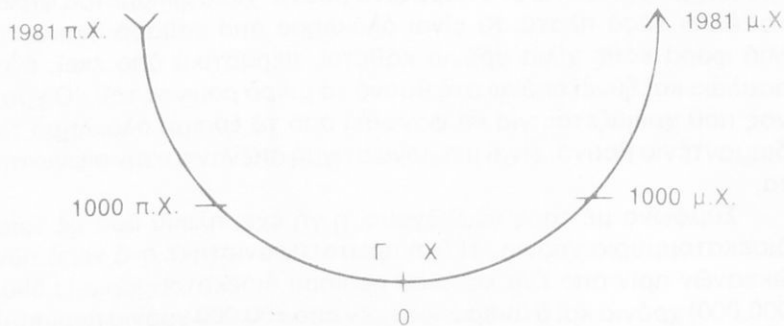
Οἱ ἱστορικοὶ χωρίζουν τήν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στή γῆ σέ δυό ἄνισες χρονικές περιόδους: τήν προϊστορία καί τήν ἱστορία. Ἡ ἱστορία ἀρχίζει ἀπό τή στιγμή πού υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες καί ἀπλώνεται σέ τέσσερις μέ πέντε χιλιάδες χρόνια μόνο. Ἡ ἱστορία λοιπόν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μηδαμινὴ σέ διάρκεια ἀπέναντι στήν προϊστορία του.

2. Μέτρηση του ιστορικού χρόνου: Χρονολογία

Ἡ μέτρηση τοῦ ιστορικοῦ χρόνου ἀρχίζει ἀπό κάποιο σημαντικό γεγονός. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ξεκινοῦσαν ἀπό τήν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.), οἱ Ρωμαῖοι ἀπό τήν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ μουσουλμάνοι χρονολογοῦν τήν ἱστορία τους ἀπό τό 622 μ.Χ., τή χρονιά τῆς Ἐγίρας, πού ὁ προφήτης τους Μωάμεθ ἔφυγε ἀπό τή Μέκκα, γιά νά γλιτώσει ἀπό τοὺς ἐχθρούς του.

Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ σταθερό σημεῖο στή χρονολογία τους ἔχουν τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Τίς πρὶν ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρονολογίεσ τίς σημειώνουμε μέ τό π.Χ. (πρὸ Χριστοῦ) καί τίς μετὰ τή γέννηση μέ τό μ.Χ. (μετὰ Χριστόν). Οἱ ἀριθμοὶ κατεβαίνουν (μικραίνουν) καθώς ἐρχόμαστε ἀπό τό προχριστιανικό παρελθόν πρὸς τή χρονολογία τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ, καί κατόπιν ἀνεβαίνουν πάλι (μεγαλώνουν) ὡς τή χρονολογία τοῦ παρόντος. Ἔτσι, ἐνῶ τό 1000 μ.Χ. ἀπέχει ἀπό τό σήμερα 979 χρόνια (1979 - 1000), τό 1000 π.Χ. ἀπέχει ἀπό τό σήμερα 2.979 χρόνια (1979 + 1000).

Σχηματική παράσταση τῶν πρὶν καί μετὰ τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρόνων.

Τά ἔτη ἀνά 100 κάνουν ἕναν αἰῶνα καί ἀνά 1000 μιά χιλιετία. Ὁ 1ος αἰῶνας π.Χ. εἶναι ἀπό τό 100-1 π.Χ., ὁ 1ος αἰ. μ.Χ. εἶναι ἀπό τό 1-100 μ.Χ. κ.ο.κ. Σήμερα ζοῦμε στόν 20ό αἰῶνα ἢ τή 2η χιλιετία μ.Χ.

3. Διάρθρωση τῆς ἱστορίας

Οἱ ἱστορικοὶ χωρίζουν τὴν ἱστορία σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους: τὴν ἀρχαία, τὴ μεσαιωνικὴ καὶ τὴ νεώτερη.

Σὲ τρεῖς ἀνάλογες περιόδους χωρίζουμε καὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, πού ἀπλώνεται σὲ παραπάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, χωρὶς διακοπὴ.

Οἱ τρεῖς περίοδοι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας εἶναι οἱ ἑξῆς:

- α) Ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὸ τέλος περίπου τῆς δευτέρης χιλιετίας π.Χ. ὡς τὸ 330 μ.Χ., πού ἐγκαινιάζεται ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.
- β) Βυζαντινὴ ἱστορία, ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.) ὡς τὴν ἄλωσή της ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1453.
- γ) Νεώτερη ἑλληνικὴ ἱστορία, ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1453 μ.Χ.) μέχρι σήμερα.

4. Σύντομη ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Γ' καὶ Δ' τάξης

Στὴν ἱστορία τῆς τρίτης τάξης ἐγίνε λόγος γιὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας: γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, τὸ Θησέα, τὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, τὸν Τρωικὸ πόλεμο καὶ τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεά — γιὰ μιὰ περίοδο δηλαδὴ πού βυθίζεται μέσα στὴν ὁμίχλη τῆς προϊστορίας.

Ἄν καὶ εἶναι παραμυθένιο τὸ περιεχόμενο ἐκείνων τῶν ἱστοριῶν, θὰ πρέπει νὰ ἔχει καὶ κάποια δόση ἱστορικῆς ἀλήθειας. Ἔτσι, ἥρωες ὅπως ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεάς θὰ πρέπει νὰ εἶναι μυθοποιημένα ἡγετικά πρόσωπα, πού μέ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐξυπνάδα τους εὐεργέτησαν τὸ κοινωνικὸ σύνολο, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολη, κυκλωμένη ἀπὸ ποικίλους κινδύνους.

Ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία πάλι, σύμφωνα μέ μιὰ ἐρμηνεῖα τῆς, δέν εἶναι παρά μιὰ ναυτικὴ ἐπιχείρηση, πού ἔκαμαν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ ἐξουσιάζουν τὰ Στενά καὶ τὸν Εὐξείνιο Πόντο, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν προμήθεια σιτηρῶν ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα — «τὸ χρυσόμαλλον δέρας», ὅπως ἀλληγορικὰ μᾶς λέει ὁ μῦθος.

Ὅσο γιὰ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, εἶναι ἱστορικὰ βεβαιωμένο ὅτι ἐγίνε, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφές τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολό-

γου Σλήμαν. Φαίνεται ότι και πάλι η διαμάχη ήταν για την κυριαρχία των Στενών — ανάμεσα στους Τρῶες, πού τά ἐξουσίαζαν, και στους Ἕλληνες, πού εἶχαν ἀρχίσει νά γίνονται ἰσχυρή ναυτική δύναμη.

Στήν Ἱστορία τῆς τετάρτης τάξης ἐγινε λόγος γιά τήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἐκεῖ μάθαμε:

- γιά τό λαμπρό μινωικό πολιτισμό τῶν Κρητῶν μέ κέντρο τήν Κνωσό (2600-1450 π.Χ.).
- γιά τό λαμπρό μυκηναϊκό πολιτισμό τῶν Ἀχαιῶν μέ κέντρο τίς Μυκῆνες στήν Πελοπόννησο (1600-1100 π.Χ.).
- γιά τήν κάθοδο τῶν Δωριέων (1100 π.Χ.) καί τό προσωρινό σταμάτημα τοῦ πολιτισμοῦ πού εἶχαν ξεκινήσει οἱ Ἀχαιοί.
- γιά τίς ἑλληνικές ἀποικίες στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Σικελίας καί τῆς Κάτω Ἰταλίας καί σέ ἄλλα σημεῖα τῆς Μεσογείου.
- γιά τή διαμόρφωση τῶν ἑλληνικῶν κρατιδίων-πόλεων, ἀνάμεσα στά ὁποῖα ξεχώρισαν ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη, ἡ Θήβα.
- γιά τή νικηφόρα ἀντιμετώπιση τοῦ περσικοῦ κινδύνου στό Μαραθῶνα (490 π.Χ.), στή Σαλαμίνα, τίς Πλαταιές καί ἄλλου.
- γιά τή μεγάλη ἀνθηση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τόν 5ο αἰ. π.Χ., μέ κέντρο τήν Ἀθήνα τοῦ Περικλή.
- γιά τόν καταστρεπτικό ἀνταγωνισμό Ἀθηνῶν καί Σπάρτης, πού ὀδήγησε στόν Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.) καί ἔφερε τήν ἐξασθένηση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.
- γιά τοὺς νικηφόρους πολέμους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (334-323 π.Χ.) καί τήν ἐξάπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὡς τίς Ἰνδίες.
- γιά τήν Ἑλληνιστική ἐποχή τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί τά νέα κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

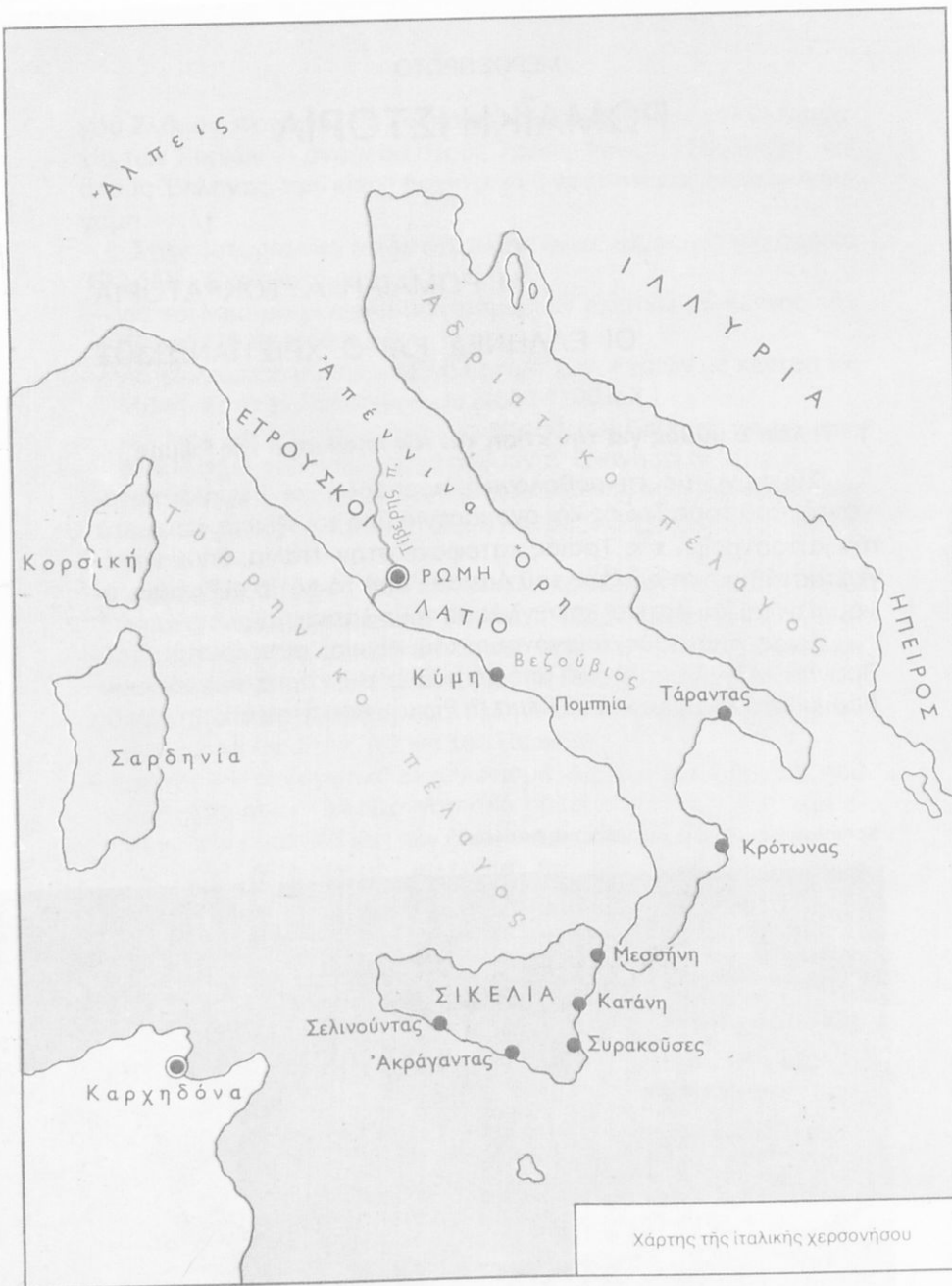
1. Τί λέει ο μύθος για την κτίση και τον έποικισμό της Ρώμης

Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, οι Ρωμαίοι κατάγονται από τους Τρῶες και ονομαστικά από τον *Αινεία*, πού μετά την καταστροφή της Τροίας κατέφυγε στην Ίταλία, όπου και εγκαταστάθηκε στις άκτες του *Λατίου*. Από τό Λάτιο οι Ρωμαίοι ονομάζονται καί *Λατίνοι* καί ἡ γλῶσσα τους *λατινική*.

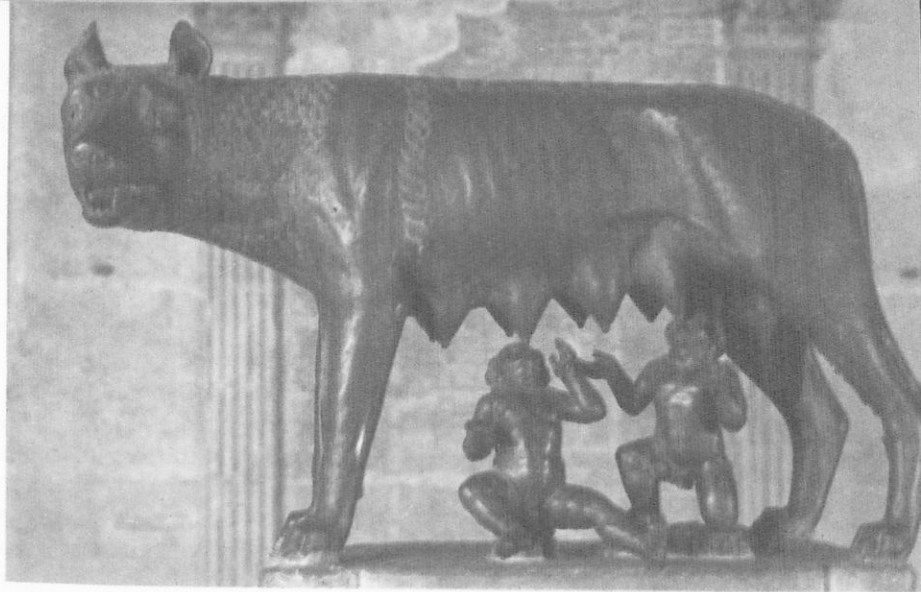
Ένας από τους απογόνους του Αινεία, σφετεριστής του θρόνου, για νά ἀπαλλαγεί ἀπό τά παιδιά τῆς κόρης του νόμιμου βασιλιᾶ, τό *Ρωμύλο* καί τό *Ρέμο* (ἢ *Ρῶμο*), πού ἦταν ἀκόμη νήπια,

Καταπλακωμένα θύματα τῆς λάθας τοῦ Βεζούβιου

Χάρτης τής Ιταλικής χερσονήσου

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου ἔργο ἐτρουσκικῆς τέχνης

πρόσταξε νά τά βάλουν σέ μία σκάφη καί νά τά ρίξουν στόν Τίβε-
ρη. Τό ρεῦμα τά ἔφερε σέ μία ἀπόμερη ὄχθη, ὅπου μία *λύκαινα* ἄ-
κουσε τά κλάματά τους καί τά ἔθρεψε μέ τό γάλα της. Τελικά τά
περιμάζεψε κάποιος βοσκός. Ἄμα μεγάλωσαν, παραμέρισαν τό
σφετεριστή βασιλιά, καί, στό μέρος πού σώθηκαν, στίς ὄχθες τοῦ
ποταμοῦ, ἀποφάσισαν νά χτίσουν μία πόλη. Ἐπάνω σέ λογομαχία
ὁ Ρωμύλος σκότωσε τόν ἀδελφό του κι ἔμεινε μόνος του βασι-
λιάς. Ἄπ' αὐτόν πῆρε καί τό ὄνομά της ἡ *Ρώμη*.

Ἡ *Ρώμη* εἶχε πολύ καλή γεωγραφική θέση, γιατί ἐπικοινωνοῦ-
σε ἀπό τό ἕνα μέρος μέ τή θάλασσα (μέ τόν Τίβερα πού ἦταν
πλωτός) καί ἀπό το ἄλλο μέ τά φυσικά περάσματα πού ἔνωσαν τίς
διάφορες περιοχές τῆς Ἰταλίας.

Γιά νά αὐξήσει τόν πληθυσμό τῆς *Ρώμης* ὁ Ρωμύλος — συ-
νεχίζει ἡ παράδοση — χρησιμοποίησε ἕνα τέχνασμα: ὁ ἕνας ἀγώ-
να, πού ἐπίτηδες ὀργάνωσε, Ρωμαῖοι ἄρπαξαν τίς κόρες ἑνός
γειτονικοῦ λαοῦ, τῶν *Σαθίνων*, καί τίς παντρεύτηκαν. Οἱ *Σαθίνοι*
ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ἀλλά τελικά συμφιλιώθηκαν οἱ
δυό λαοί κι ἔκαναν μαζί ἕνα κράτος μέ πρωτεύουσα τή *Ρώμη*.

Οἱ Ρωμαῖοι ἱστορικοί τοποθετοῦν τήν κτήση τῆς *Ρώμης* γύ-
ρω στό 753 π.Χ.

Έτρουσκικά σκεύη κουζίνας

2. Τί μαθαίνουμε από την ιστορία για τό ξεκίνημα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἓνας ἀπό τοὺς κλάδους τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, πού κατέβηκαν στήν Ἰταλία. Ἐκτός ἀπό τοὺς Ρωμαίους, μετανάστευσαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία οἱ Ἐτροῦσκοι καί οἱ Ἕλληνες.

Οἱ Ἕλληνες ἴδρυσαν σπουδαῖα ἀποικιακά κέντρα στή Σικελία καί τή Νότια Ἰταλία (γνωστά ὡς *Μεγάλη Ἑλλάδα*). Στή Σικελία τίς Συρακοῦσες, τήν Κατάνη, τόν Ἀκράγαντα, τό Σελινούντα, τή Μεσσήνη· στήν Κάτω Ἰταλία τήν Κύμη, τόν Τάραντα, τόν Κρότωνα (ὅπου ἔζησε ὁ φιλόσοφος *Πυθαγόρας*) κ.ἄ. Καί μέ τίς προόδους τους στίς τέχνες, τά γράμματα καί τίς ἐπιστήμες ἐπηρέασαν εὐεργετικά τοὺς Ρωμαίους γείτονές τους.

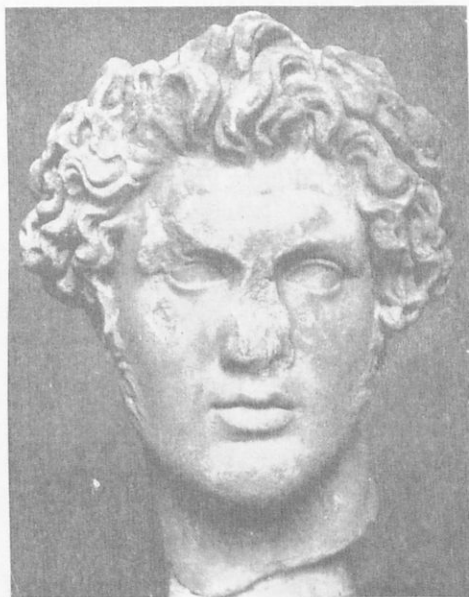
Τοὺς πρώτους αἰῶνες παρατηρεῖται ἓνας ἀγώνας γιά ἐπικράτηση ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους ἀπό τό ἓνα μέρος καί τοὺς Ἐτρούσκους καί ἄλλους γειτονικούς λαοὺς ἀπό τό ἄλλο. Τελικά ἐπικρατοῦν οἱ Ρωμαῖοι, ὀργανώνουν τό κράτος καί τό στρατό τους καί ἀρχίζουν νά ἐπεκτείνονται σ' ὅλη τήν Ἰταλική χερσόνησο. Προηγουμένως λίγο ἔλειψε νά διαλυθοῦν ἀπό μιά ἐπιδρομή τῶν *Γαλατῶν*, πού μπήκαν καί στή Ρώμη καί μόνο τό *Καπιτώλιο*, τήν ὄχυρωμένη της ἀκρόπολη, δέν μπόρεσαν νά κυριέψουν.

3. Οί Ρωμαῖοι κάνουν τίς πρώτες μεγάλες τους εξορμήσεις

Ἄφοῦ στερέωσαν τήν κυριαρχία τους στήν κεντρική Ἰταλία, οἱ Ρωμαῖοι στράφηκαν ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ὑστερα ἦρθε ἡ σειρά τῆς Καρχηδόνας. Οἱ ναυτικές αὐτές δυνάμεις (Μεγάλη Ἑλλάδα καί Καρχηδόνα), πού κρατοῦσαν θέσεις κλειδιά στή Μεσόγειο, στέκονταν ἐμπόδιο στήν ἐξάπλωση τῆς Ρώμης.

Οἱ ἐλληνικές ἀποικίες τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας ἔπесαν εὐκολα στά χέρια τῶν Ρωμαίων. Καί τοῦτο ἦταν ἐπόμενο, γιατί οἱ ἐλληνικές ἀποικίες ἦταν ἐμπορικά κέντρα, ἀνεξάρτητα τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο καί ἀπομακρυσμένα ἀπό τή μητέρα Ἑλλάδα. Μόνες τους οἱ πόλεις αὐτές δέν μπορούσαν νά ἀνακόψουν τήν προέλαση τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ἕλληνες τοῦ κέντρου, πού θά μπορούσαν νά στείλουν βοήθεια, συνέχιζαν τούς ἀσταμάτητους ἐμφύλιους πολέμους.

Μόνο ὁ βασιλιάς τῆς Ἡπείρου Πύρρος δέχτηκε νά βοηθήσει τούς Ἕλληνες τοῦ Τάραντα, ἔχοντας τή φιλοδοξία νά γίνει ὁ

Ὁ Πύρρος, κεφάλι ἀπό ἀγάλμα

Μέγας Ἀλέξανδρος τῆς Δύσης. Πέρασε λοιπόν στήν Ἰταλία (μέ 25.000 στρατό καί 20 ἐλέφαντες) καί ἔδωσε τρεῖς μάχες μέ τούς Ρωμαίους. Στίς δύο πρώτες ἐξασφάλισε τή νίκη, ἀλλά μέ τέτοιες τρομακτικές ἀπώλειες, ὥστε ἡ νίκη του νά ἰσοδυναμεῖ μέ ἦττα (ἀπό ἐδῶ προέρχεται καί ἡ παροιμιακή φράση «πύρρειος νίκη»)· στήν τρίτη μάχη νικήθηκε καί ὑποχρεώθηκε νά ἐπιστρέψει στήν Ἥπειρο. Τό 270 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἐγίναν ὀριστικά κύριοι ὅλης τῆς Ἰταλίας.

Οἱ πόλεμοι τῆς Ρώμης μέ τήν Καρχηδόνα κράτησαν, μέ ἐνδιάμεσες διακοπές, περισσότερο ἀπό ἕναν αἰῶνα (264-146 π.Χ.). Ἔγιναν τρεῖς πόλεμοι, πού στήν ἱστορία ὀνομάζονται *Καρχηδονιακοί*.

Στόν τρίτο Καρχηδονιακό πόλεμο ἡ Καρχηδόνα ἔπεσε ὕστερα ἀπό πολιορκία, παραδόθηκε στίς φλόγες καί καταστράφηκε ἀπό τά θεμέλια τό 146 π.Χ.

4. Ἡ Ἑλλάδα καί τά ἑλληνιστικά κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι στό ρωμαϊκό κίνδυνο

Στά χρόνια τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων ἐγίναν στήν Ἑλλάδα μερικές τοπικές προσπάθειες νά ξαναβροῦν οἱ Ἕλληνες τόν παλιό ἑαυτό τους, νά ἀναδιοργανωθοῦν καί νά ἐνώσουν τίς δυνάμεις τους γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ρωμαϊκῆς ἀπειλῆς. Ὅλες ὁμως οἱ προσπάθειες ναυάγησαν μέσα σέ μιά δηλητηριασμένη ἀτμόσφαιρα ἀπό παλιές ἐχθρες καί μίση, ἀντιζηλιές καί τοπικιστικές φιλοδοξίες. Κάθε ὠραία προσπάθεια ἐβρισκε ἀντιμέτωπη μιά ἀντίπαλη παράταξη, πού τήν ὑποκινούσαν συνήθως οἱ Ρωμαῖοι. Μ' αὐτόν τόν τρόπο οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως παλαιότερα καί οἱ Πέρσες, ἐβρισκαν τήν εὐκαιρία νά παρεμβαίνουν καί νά κάνουν τό διαίτητή, καταπῶς συνέφερε τούς ἴδιους.

Ὁ Πύρρος, ὅπως εἶδαμε, δέν μπόρεσε νά τά βγάλει πέρα μέ τούς Ρωμαίους. Μετά τήν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας του στήν Ἰταλία ἔστρεψε τίς φιλοδοξίες του στήν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Πύρρος ἦταν ἱκανότατος στρατηγός, ἀλλά σέ μιά ἐκστρατεία του στήν Πελοπόννησο βρῆκε ἄδοξο τέλος μέσα στό Ἄργος (272 π.Χ.).

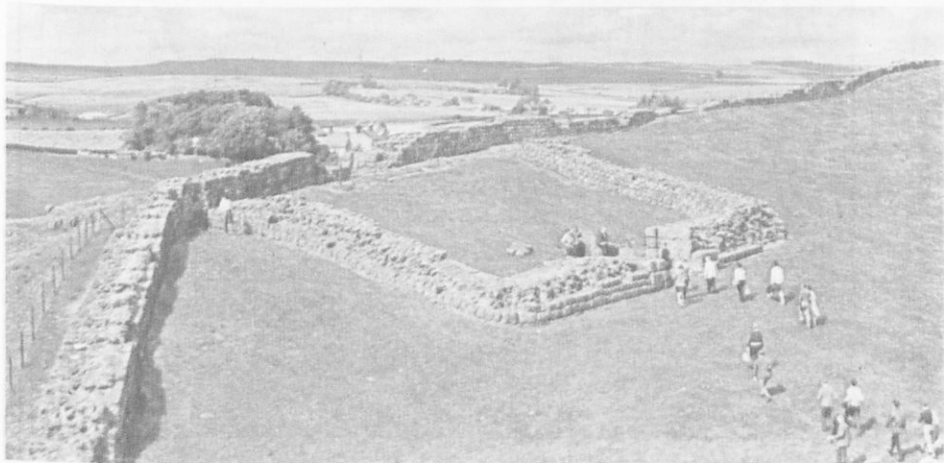
Λίγες δεκαετίες ἀργότερα δύο βασιλιάδες τῆς Σπάρτης, ὁ

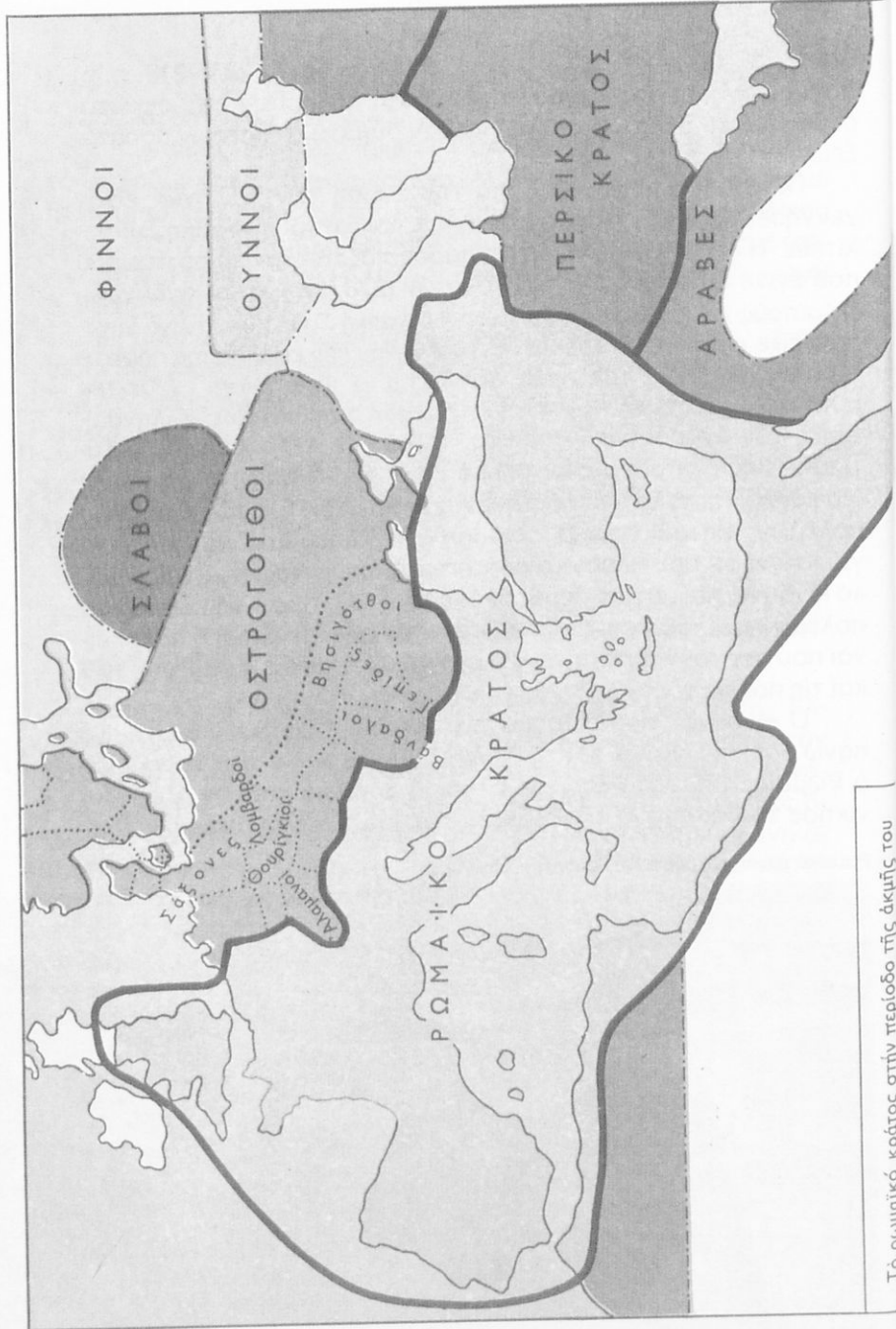
“Αγης Δ’ (245-241 π.Χ.) καί ὁ Κλεομένης Γ’ (235-219 π.Χ.) δοκίμασαν νά ἀνορθώσουν τήν ἑνδοξη πόλη, πού εἶχε ἀφάνταστα ξεπέσει· ἀλλά καί οἱ δύο ἔπασαν θύματα ἀντίπαλων παρατάξεων.

Περὶσσότερες ἐλπίδες γιά τήν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων εἶχαν γεννηθεῖ τήν ἴδια περίπου ἐποχή ἢ Αἰτωλική καί ἡ Ἀχαϊκή Συμπολιτεία. Ἡ *Αἰτωλική Συμπολιτεία* παρουσιάζεται τόν καιρό περίπου πού ἐγίνε ἡ ἀπόκρουση τῶν *Γαλατῶν* (278 π.Χ.), ὅταν κινδύνεψε ἀπ’ αὐτούς τό μαντεῖο τῶν *Δελφῶν*. Ἡ *Αἰτωλική Συμπολιτεία* λίγο ἀργότερα εἶχε μεγαλύτερη δράση, γιατί βρέθηκαν ἐπικεφαλῆς της πρῶτα ὁ Ἄρατος (245-213 π.Χ.) καί ἀργότερα ὁ *Φιλοποίμην*, (207-184 π.Χ.) «ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων», (δηλαδή ὁ τελευταῖος Ἕλληνας), ὅπως τόν ὀνόμασε ὁ ἱστορικός Πολύβιος. Ἀλλά καί οἱ δύο Συμπολιτείες δέν μπόρεσαν τελικά νά σταθοῦν πάνω ἀπό τοπικές διαφορές καί τελικά μπλέχτηκαν μέσα στά δίχτυα τῶν ἐμφύλιων πολέμων. Μάταια προειδοποιοῦσε ὁ Ἀγέλαος ἀπό τή Ναύπακτο γιά «τά νέφη πού πλησίαζαν ἀπό τή Δύση», ἐννοώντας τό ρωμαϊκό κίνδυνο, καί μάταια συμβούλευε τούς Ἕλληνες «νά πάψουν νά πολεμοῦν μεταξύ τους καί νά πιαστοῦν ἀπό τά χέρια, ὅπως ἐκεῖνοι πού περνοῦν ποτάμι, ἂν θέλουν νά σώσουν τούς ἑαυτούς των καί τίς πόλεις τους».

Ὁ κίνδυνος πού ἐπισήμανε ὁ Ἀγέλαος ἔφτασε κάποτε καί πάνω ἀπό τήν Ἑλλάδα. Στή θέση *Κυνός Κεφαλαί* τῶν Φαρσάλων ὁ Ρωμαῖος ὑπάτος *Φλαμίνιος*, μέ τή βοήθεια καί τῶν Αἰτωλῶν, νίκησε τό *Φίλιππο Ε΄* τῆς Μακεδονίας καί τόν ὑποχρέωσε νά δε-

Ρωμαϊκό τεῖχος στή Βρετανία, τό βοριότερο σύνορο τῆς αὐτοκρατίας

Το ρωμαϊκό κράτος στην περίοδο πρς άκμης του

χτει ταπεινωτικούς όρους (197 π.Χ.). Τό έπόμένο έτος, στήν πα-
νελλήνια έορτή τών 'Ισθμίων, κήρυξε τήν «άνεξαρτησία» τών έλ-
ληνικών πόλεων στους ένθουσιασμένους "Ελληνες, πού δέν μό-
ρεσαν καί πάλι νά καταλάβουν τό άσχημο παιχνίδι πού τούς έπαι-
ζαν οί Ρωμαίοι.

Μέσα στά έπόμένα 50 χρόνια ή 'Ελλάδα ύποδουλώθηκε ό-
ριστικά. Τό 168 π.Χ. στήν Πύδνα τής Μακεδονίας ό ύπατος Αιμί-
λιος Παύλος τσάκισε τίς δυνάμεις του τελευταίου βασιλιά τής
Μακεδονίας Περσέα καί τόν ίδιο τόν έσυρε αιχμάλωτο στή Ρώ-
μη. 'Η Μακεδονία έγινε από τότε ρωμαϊκή έπαρχία.

Τέλος τό 146 π.Χ. ό ύπατος Μόμμιος μπήκε στήν Κόρινθο
καί τήν κατέστρεψε από τά θεμέλια. 'Από τότε ή μεσημβρινή 'Ελ-
λάδα έγινε ρωμαϊκή έπαρχία μέ τήν όνομασία Άχαΐα.

'Αρκετές δεκαετίες άργότερα οί Ρωμαίοι υπέταξαν τά βασι-
λεια τής Συρίας (66 π.Χ.) καί τής Αιγύπτου (31 π.Χ.).

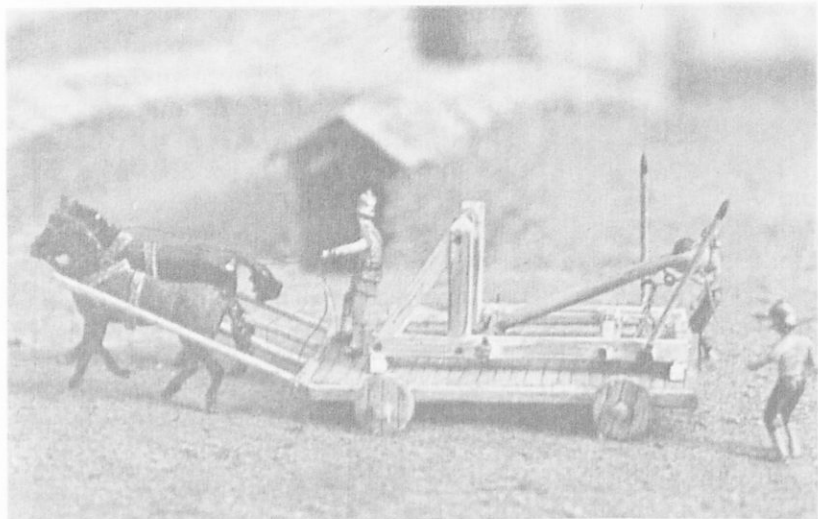
"Ετσι μέσα στόν 1ο π.Χ. αιώνα οί Ρωμαίοι είχαν στερεώσει
ένα έκτεταμένο κράτος γύρω από όλόκληρη τή Μεσόγειο καί sé
μεγάλο βάθος. 'Η αυτοκρατορία αυτή, πού έφτασε στή μεγαλύτε-
ρή της έκταση στους έπόμενους δυό αιώνες, άρχιζε από τόν
'Ατλαντικό ώκεανό καί τά βρετανικά νησιά στά ΒΔ καί έφτανε ί-
σαμε τή Μεσοποταμία στά ΝΑ· από τόν "Ελβα, Ρήνο καί Δούναβη
στά βόρεια, ίσαμε τίς έρήμους τής Β. 'Αφρικής στό νότο. (Παρα-
τήρησε τό χάρτη τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας).

5. Τί βοήθησε στήν εξάπλωση καί τή στερέωση του ρωμαϊκού κράτους

Πολλά πράγματα βοήθησαν τούς Ρωμαίους νά επέκτεινουν
καί νά στερεώσουν τήν κυριαρχία τους sé μεγάλη άκτίνα γύρω
από τή Μεσόγειο.

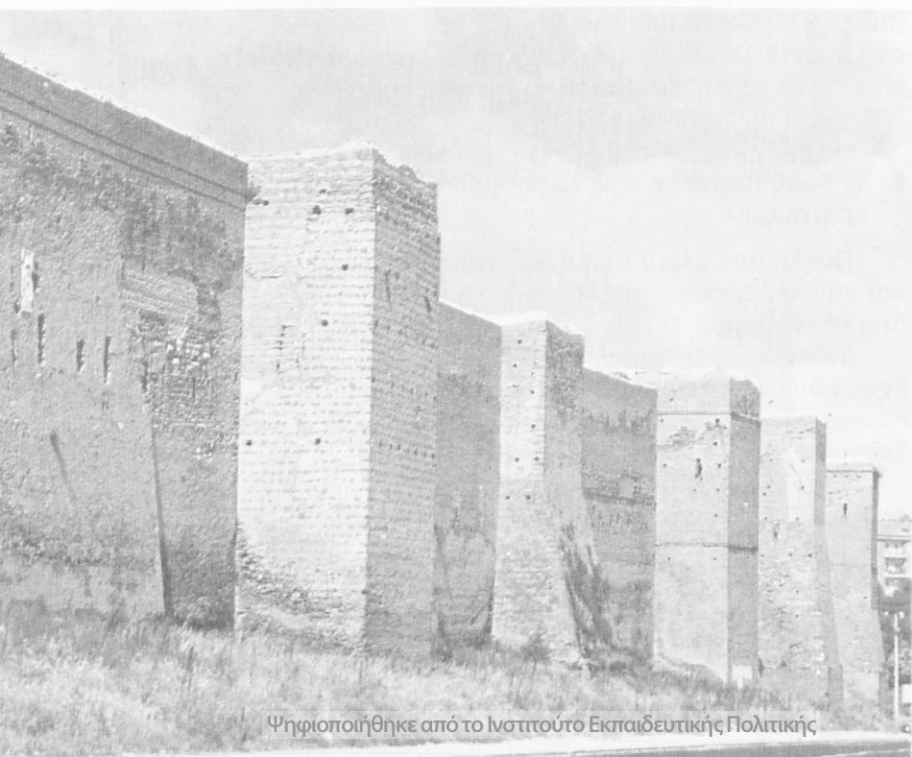
"Ηταν πρώτα οί προγονικές τους άρετές, πού τούς έκαναν νά
έχουν όμοιότητες μέ τούς Σπαρτιάτες: σεβασμός στους νόμους,
πειθαρχία, γενναιότητα, λιτότητα, πρακτικό πνεύμα. Αυτά τούς
έκαναν καλούς στρατιώτες καί καλούς πολίτες.

"Επειτα οί Ρωμαίοι ήταν ικανότατοι στήν όργάνωση του στρα-
του καί στή διεξαγωγή τών πολεμικών έπιχειρήσεων. Σπουδαίο
πολεμικό όργανο στά χέρια τους στάθηκε ή ρωμαϊκή λεγεώνα.

Ρωμαϊκός καταπέλτης

Αύρηλιανό τείχος της Ρώμης

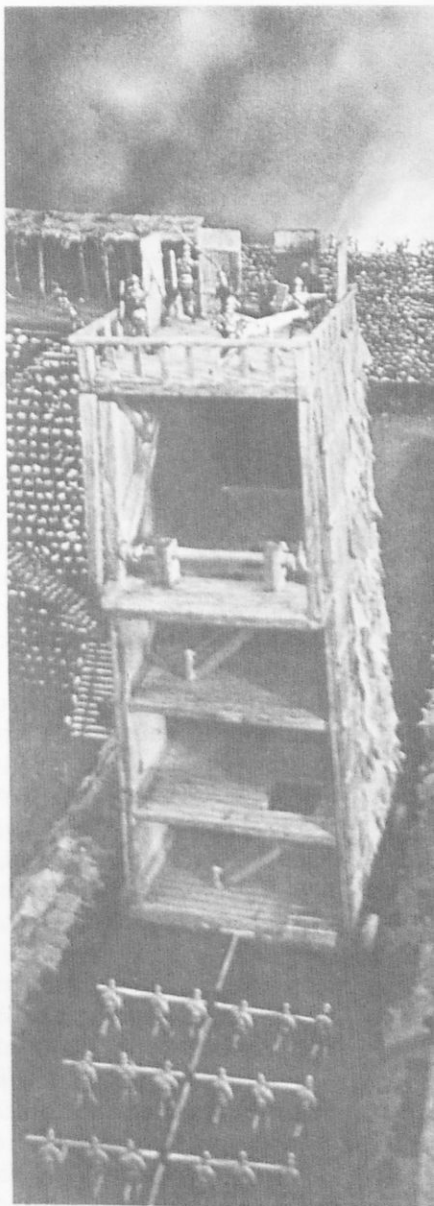
στρατιωτική μονάδα, αρχικά από 3.000 πεζούς και 300 ιππείς.

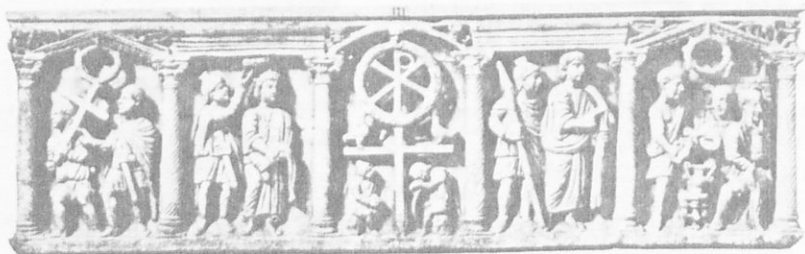
Τέλος οί Ρωμαίοι είχαν τήν ικανότητα όχι μόνο νά κατακτοῦν ἀλλά καί νά διοικοῦν ἀποτελεσματικά τίς χώρες πού κατακτοῦσαν. Γιά νά τό ἐπιτυχάνουν καλύτερα, ἔδειχναν σεβασμό στή θρησκεία, τή γλώσσα καί τά ἔθιμα τῶν λαῶν πού κατακτοῦσαν καί φρόντιζαν ἡ κυριαρχία τους νά μήν εἶναι πολύ καταπιεστική.

Γιά τίς στρατιωτικές καί διοικητικές ἀνάγκες καί τή διακίνηση τοῦ ἐμπορίου οί Ρωμαίοι φρόντιζαν νά ἀνοίγουν ἕνα πρώτης τάξεως ὁδικό δίκτυο, δρόμους μέ πλάκες ἐπάνω σέ ἕνα εἶδος τσιμέντο. Μερικοί ἀπό τοὺς δρόμους αὐτοὺς διατηροῦνται μέχρι σήμερα. Ὄνομαστές ἔμειναν ἡ Ἰσπία ὁδός στήν Ἰταλία καί ἡ Ἐγνατία στή Βαλκανική.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ἡ ἐξάπλωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὀφείλεται στό ὅτι ὁ ἑλληνικός κόσμος βρέθηκε διεσπασμένος καί ἐξασθενημένος. Διαφορετικά, εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἡ Ρώμη θά ἔφτανε νά γίνεи κοσμοκράτειρα. Οἱ νίκες τοῦ Πύρρου καί τοῦ Ἀννίβα φανέρωσαν ὅτι οἱ ρωμαϊκές λεγεῶνες δέν ἦταν ἀήττητες.

Κινητός ρωμαϊκός πύργος ἐφόδου, μπροστά σέ τείχη

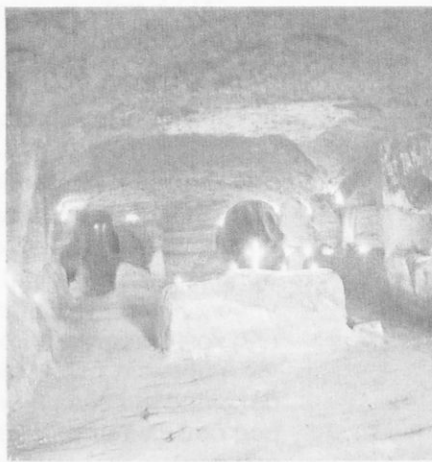
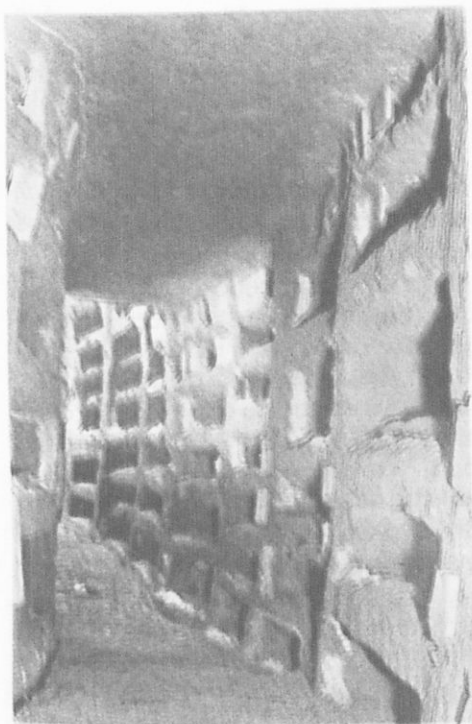
6. Ένα κοσμοϊστορικό γεγονός: η εμφάνιση και εξάπλωση του χριστιανισμού

Μέσα στην άπεραντη αυτοκρατορία είχαν βρει στέγη διάφορα έθνη μαζί με τις θρησκείες τους. Οί άνθρωποι λάτρευαν ανεμπόδιστα τή θεότητα πού τούς άρεσε, γιατί οί Ρωμαίοι δέν τό άπαγόρευαν. Άπό τό άλλο μέρος επικρατούσε μεγάλη άθεία, γιατί πολλοί άνθρωποι, μορφωμένοι κυρίως, δέν έμεναν ικανοποιημένοι με τις ειδωλολατρικές θρησκείες και ζητούσαν καθοδήγηση από τούς φιλοσόφους. Υπήρχε τέλος μιά μεγάλη μερίδα εξαθλιωμένων ανθρώπων, όπως ήταν οί δούλοι, πού μάταια γύρευαν κάπου νά βρουν καταφύγιο και παρηγορία.

Έκείνο πού έλειπε ήταν μιά οικουμενική θρησκεία, άληθινή, πού από τό ένα μέρος νά γλυκάνει με έλπίδα τις καρδιές των κατατρεγμένων και από τό άλλο νά διαλύσει τις άμφιβολίες των μορφωμένων. Αυτό τό μεγάλο κενό ήρθε νά τό καλύψει ή διδασκαλία του *Ίησού Χριστού, Υιού του Θεού*, ή θρησκεία της αγάπης. Ο χριστιανισμός ύποσχέθηκε μιά θεϊκή βασιλεία, όπου όλοι οί άνθρωποι είναι ίσοι άπέναντι στό Θεό και όπου ή εϋτυχία βρίσκεται στην άπαλλαγή από τά εγκόσμια πάθη και στην προσφορά έμπρακτης αγάπης στό συνάνθρωπό μας.

Ο χριστιανισμός ξεκίνησε από τήν *Παλαιστίνη* στά χρόνια του αυτοκράτορα *Όκταβιανού Αύγούστου* (30 π.Χ. — 14 μ.Χ.). Στο διάστημα των τριών επόμενων αιώνων άπλώθηκε σ' όλόκληρη τήν αυτοκρατορία, αφού πρώτα διαδόθηκε στις ανατολικές επαρχίες της (Συρία, Μικρά Άσία, Κύπρο, Ελλάδα).

Τρία πράγματα διευκόλυναν τήν εξάπλωση του χριστιανισμού: α) *Η άκαταμάχητη άλήθεια του*, πού ικανοποιούσε τις προσ-

Κατακόμβες: Ἀριστερά στη Ρώμη καὶ δεξιά στη Μήλο

δοκίες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. β) *Τὰ ἐκτεταμένα σύνορα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας*, μέσα στά ὁποῖα κυκλοφοροῦσαν ἀνεμπόδιστα οἱ νέες ἰδέες. Μέσα ἐκεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μέ τή ρωμαϊκή του ὑπηκοότητα, μπόρεσε νά κινηθεῖ μέ σχετική ἐλευθερία καί νά κηρύξει τό Εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης σέ ὅλα τά ἔθνη. γ) *Ἡ ἑλληνική γλῶσσα*, πού τή μιλοῦσαν ἢ τήν καταλάβαιναν σέ ὅλο τό ἀνατολικό τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτή τή γλῶσσα χρησιμοποίησαν οἱ περισσότεροι κήρυκες τῆς νέας θρησκείας καί σ' αὐτήν γράφηκαν τά Εὐαγγέλια καί τά ἄλλα θρησκευτικά κείμενα.

Ἀργότερα, μετά τήν ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἔγινε μέ τή γλῶσσα τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τή λατινική. Τά λατινικά ἐξακολουθοῦν καί μέχρι σήμερα νά εἶναι ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄλλὰ στήν πορεία του ὁ χριστιανισμός δέ συνάντησε μόνο εὐνοϊκές περιστάσεις· ἀντιμετώπισε καί μεγάλα ἐμπόδια. Πρῶτο ἐμπόδιο, μέσα στήν ἴδια τήν Παλαιστίνη, στάθηκε ἡ ἀντίδραση τῶν Ἑβραίων.

Δεύτερο καί σοβαρότερο ἐμπόδιο στάθηκε ἡ ἀντίδραση τῶν ἐθνικῶν. Στήν ἀρχή ἡ ἀνεξιθρησκεία τῶν Ρωμαίων εὐνόησε τήν ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλὰ οἱ χριστιανοί, μέ τή νέα θρησκευτική πίστη καί τόν τρόπο τῆς ζωῆς τους, δέν ἄργησαν νά γεννήσουν ὑποψίες ὅτι ἔβαζαν σέ κίνδυνο τά θεμέλια τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Αὐτοί διακήρυτταν τήν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ δουλεία ἦταν ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη. Αὐτοί ἐπέμεναν ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ θεϊκή καί ἄλλο ἡ κοσμική ἐξουσία, ἐνῶ ὁ νόμος ὄριζε νά ἀποδίδουν καί στόν καίσαρα θεϊκές τιμές (θυμίαμα στό ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορα). Ὑστερα, ὅσο πύκνωναν οἱ τάξεις τῶν χριστιανῶν, τόσο ἀραίωνε ἡ πελατεία τῶν ἐμπόρων τῆς εἰδωλολατρίας (ιερέων, μάγων, ἀγαλματοποιῶν), καί οἱ τελευταῖοι κίνησαν γῆ καί οὐρανό ἐναντίον τῶν ὑπαιτῶν. Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν, μέ τήν ἀλληλεγγύη της, τίς «ἀγάπες» (δηλ. τά κοινά γεύματα), τήν ἱεροτελεστία τῆς θείας εὐχαριστίας, ἔδινε ἀφορμὴ σέ διαδόσεις ὅτι ἐπρόκειτο γιά συνωμοτική κίνηση ἢ γιά ἀπόκρυφη ὀργάνωση μαύρης μαγείας.

Ὅλα αὐτά ἔγιναν αἰτία νά δημιουργηθεῖ ἓνα ἀντιχριστιανικό ρεῦμα, πού ὀδήγησε σέ σειρά διωγμῶν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἀπό τό ἐπίσημο ρωμαϊκό κράτος. Τό ἀντιχριστιανικό ρεῦμα φούσκωνε περισσότερο σέ περιόδους κρίσιμες γιά τήν αὐτοκρατορία, ὅπως ὅταν τύχαιναν θεομηνίες (σεισμοί, πλημμύρες, πυρκαγιές, ἐπιδημίες κ.ἄ.) ἢ γίνονταν παραβιάσεις τῶν συνόρων ἀπό ἐξωτερικούς ἐχθρούς ἢ ἀνέβαιναν στήν ἐξουσία ἀνίκανοι αὐτοκράτορες καί αὐτό γινόταν αἰτία γιά ἐσωτερικές ἀναστατώσεις κτλ. Σέ τέτοιες περπτώσεις ὁ φανατισμένος καί προληπτικός ὄχλος ξεσποῦσε ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, πού τοὺς θεωροῦσε ὑπεύθυνους γιά τήν ὀργή τῶν θεῶν. Οἱ διῶκτες αὐτοκράτορες ἔκαμαν διωγμούς εἴτε γιά νά φανοῦν ἀρεστοί στόν ὄχλο εἴτε γιά νά στρέψουν τή μανία του μακριά ἀπό τοὺς πραγματικούς ἐνόχους εἴτε γιατί πίστευαν ὅτι οἱ χριστιανοί ἀποτελοῦσαν διαλυτικό στοιχεῖο γιά τήν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

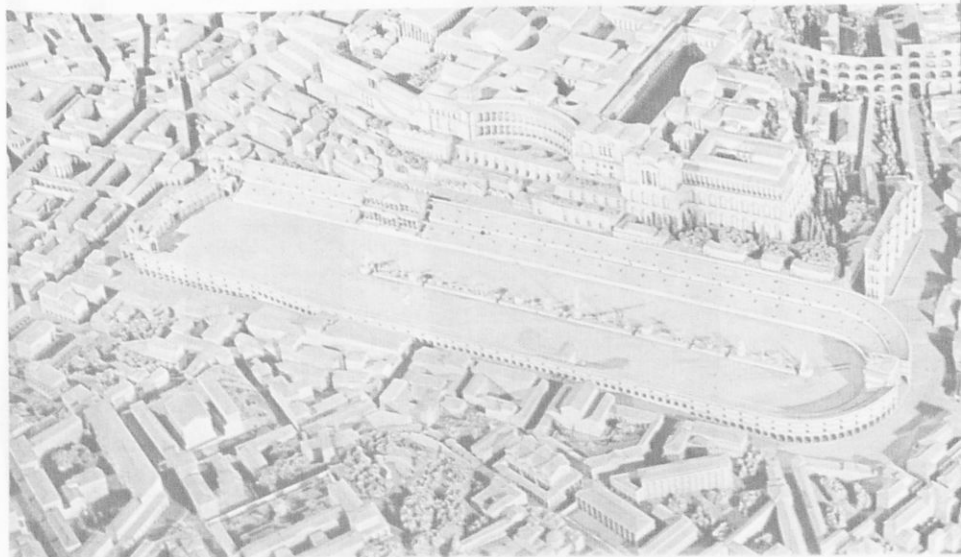
7. Οί αιώνες της ρωμαϊκής ειρήνης (30 π.Χ - 330 μ.Χ.)

Στους αιώνες αυτούς (από τον Οκταβιανό Αύγουστο ίσαμε το Μ. Κωνσταντίνο) η ρωμαϊκή αυτοκρατορία πήρε τη μεγαλύτερη της έκταση γύρω από τη Μεσόγειο, που την ονόμαζαν «η θάλασσά μας». Στην απέραντη αυτοκρατορία επικράτησε μακρόχρονη ειρήνη, γνωστή ως «ρωμαϊκή ειρήνη». Η ειρήνη και η ασφάλεια, μαζί με τη συνετή διακυβέρνηση ορισμένων αυτοκρατόρων, έφερε την οικονομική και πολιτιστική πρόοδο και μαζί την ενότητα των λαών που κατοικούσαν στα εδάφη της αυτοκρατορίας.

Από τον 3ο αιώνα μ.Χ. άρχισε η παρακμή. Πολλές αιτίες οδήγησαν σ' αυτό. Οί κυριότερες ήταν ότι καινούριοι επικίνδυνοι έχθροί έκαμαν την εμφάνισή τους στα σύνορα, ενώ στο έσωτερικό οί λεγεωνάριοι, οί πραιτοριανοί και οί έπαρχίες έφερναν συνεχείς άναστατώσεις. Αυτή η κατάσταση συνεχίστηκε επί έναν ολοκληρω αιώνα.

Στό τέλος έγινε φανερό ότι η αυτοκρατορία δέν μπορούσε

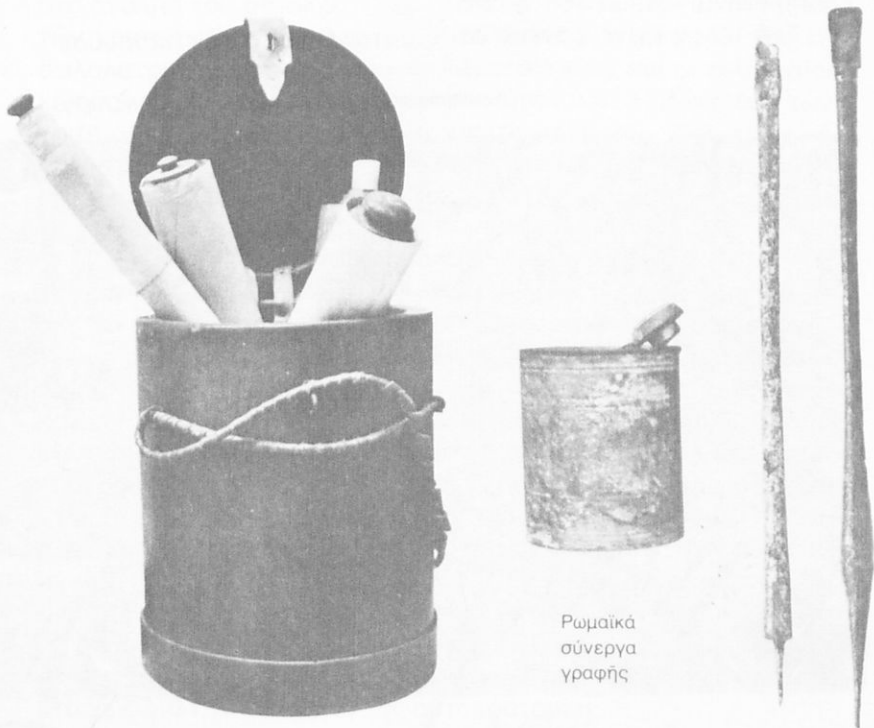
Αναπαράσταση του μεγάλου Ιπποδρόμου της Ρώμης

νά διατηρηθεί ὅσο ἡ πρωτεύουσα βρισκόταν τόσο μακριά ἀπὸ τὶς ἀνατολικές ἐπαρχίες. Γι' αὐτὸ ὁ Διοκλητιανὸς χῶρισε τὴν αὐτοκρατορία σὲ τέσσερις διοικήσεις καὶ κυβέρνησε μὲ τὸ σύστημα πού ὀνομάστηκε *τετραρχία*. Τελικὰ ἐπικράτησε ὁ *Μέγας Κωνσταντῖνος* καὶ στὰ 330 μ.Χ. μετέφερε τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας στὴν *Κωνσταντινούπολη*, στὴ θέση πού ἦταν τὸ ἀρχαῖο Βυζάντιο.

8. Οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς

Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες οἱ Ρωμαῖοι ἐπηρεάστηκαν στὴ θρησκεία τους, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὶς τέχνες γενικά καὶ στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους. Φιλοδόξησαν νά κάμουν τὴ Ρώμη δευτέρα Ἀθήνα καὶ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ πέτυχαν. Οἱ ἀνώτερες τάξεις τὸ θεωροῦ-

Ρωμαϊκά
σύνεργα
γραφῆς

Ρωμαϊκά
έργαλεία

σαν απαραίτητο νά στέλνουν τά παιδιά τους στά μεγάλα πολιτιστικά κέντρα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Ἀντιόχειας κ.ἄ. ἤ νά παίρνουν ιδιαίτερους Ἕλληνες δασκάλους καί αισθάνονταν ξεχωριστή ὑπερηφάνεια νά ξέρουν ἑλληνικά καί νά διαβάζουν τούς ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀπό τό πρωτότυπο.

Παράλληλα, φιλοδόξησαν νά καλλιεργήσουν τήν ἐθνική τους γλώσσα, τή λατινική, καί νά τήν ἀναδείξουν ἐφάμιλλη τῆς ἑλληνικῆς — καί τό κατόρθωσαν. Σπουδαῖοι συγγραφεῖς ἔγραψαν ἀξιόλογα ἔργα — ἱστορικά, φιλοσοφικά, ρητορικά, ποιητικά—πού θεωροῦνται κλασικά καί διδάσκονται καί σήμερα στά σχολεῖα καί στά πανεπιστήμια. Τέτοιοι συγγραφεῖς εἶναι, ἀνάμεσα σέ πολλούς ἄλλους, ὁ Κικέρωνας μέ τούς ρητορικούς του λόγους, ὁ Ἰούλιος Καίσαρας μέ τά ἱστορικά του ἀπομνημονεύματα, οἱ ποιητές Βιργίλιος καί Ὀράτιος κ.ἄ. Οἱ περισσότεροι Λατίνοι συγγραφεῖς εἶχαν γιά πρότυπά τους ἀρχαίους Ἕλληνες δημιουργούς. Ἔτσι ὁ Βιρνί-

λιος στην *Αινειάδα* του, όπου διηγείται τις περιπέτειες του Αινεία από την Τροία στο Λάτιο, ακολουθεί τα βήματα του Όμηρου.

Τόσο πολύ επηρεάστηκαν από τό ελληνικό πνεύμα οί Ρωμαίοι, ώστε ό ποιητής Όράτιος νά όμολογήσει πώς «ή Έλλάδα κατακτημένη μέ τό σίδερο νίκησε τόν κατακτητή καί έφερε τίς τέχνες στό άπολίτιστο Λάτιο».

Έκεί πού οί Ρωμαίοι ξεπέρασαν τούς Έλληνες είναι ή νομοθεσία καί ή θαυμαστή κρατική τους όργάνωση. Αυτή ή νομοθεσία τών Ρωμαίων, συμπληρωμένη, όπως θά δούμε άργότερα, από τόν Όουστινιανό, είναι γνωστή ως *ρωμαϊκό δίκαιο*, καί διδάσκειται σέ όσους σπουδάζουν νομικοί (δικαστές καί δικηγόροι).

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, καί μέ όλους τούς διωγμούς πού όρισμένοι αυτοκράτορες έξαπέλυσαν έναντίον τών χριστιανών, ύποβοήθησε τήν έξάπλωση του χριστιανισμού. Καί τούτο γιατί από τό ένα μέρος, έχοντας καταργήσει τά σύνορα ανάμεσα στους λαούς τής Μεσογείου, επέτρεψε τήν εύκολη μετακίνηση τών κηρύκων τής νέας θρησκείας, καί από τό άλλο μέ τή λατινική γλώσσα προώθησε τό χριστιανισμό στους λαούς τής δυτικής Εύρώπης.

Γενικά από τό συνταίριασμα του ελληνικού μέ τό ρωμαϊκό τρόπο σκέψης καί ζωής προήλθε τό κράμα του *έλληνορωμαϊκού πολιτισμού*. Ό έλληνορωμαϊκός πολιτισμός βοήθησε νά έκπολιτιστούν καί οί εύρωπαϊκοί λαοί. Η μπορούμε νά πούμε ότι τό ρωμαϊκό κράτος χρησίμεψε σάν γέφυρα, γιά νά περάσει ό ελληνικός πολιτισμός στην Εύρώπη.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οί Έτροῦσκοι ἢ Τυρρηνοί

— Οί Έτροῦσκοι ἢ Τυρρηνοί λέγεται ὅτι ἦρθαν ἀπό τή Μικρά Ἀσία. Ἄργότερα τοὺς χάνουμε, ἀφοῦ προηγουμένως ὠφελήθηκαν πολλά πράγματα ἀπ' αὐτούς οἱ Ῥωμαῖοι. Γιατί οἱ Έτροῦσκοι ἦταν ἕνας πολιτισμένος λαός, πού ἤξεραν νά φτιάχνουν κανάλια γιά τό πότισμα τῶν χωραφιῶν, νά κατασκευάζουν θολωτοὺς ὑπνόμους καί ὠραῖα διακοσμημένες σαρκοφάγους καί ἀκόμα ἤξεραν νά ὀργανῶνουν καλά τό στρατό καί τό κράτος. Ὑπάρχει πάντως ἕνα μυστήριο γύρω ἀπ' αὐτό τό λαό, γιατί οἱ ἱστορικοί δέν μπόρεσαν ἀκόμα, νά διαβάσουν τίς χιλιάδες ἐπιγραφές τους.

Έτρουσκική σαρκοφάγος

Πραιτοριανοί,
οί σωματοφύ-
λακες του αὐ-
τοκράτορα

Τό ρωμαϊκό πολίτευμα

— Τό ρωμαϊκό κράτος πέρασε ἀπό τή βασιλεία στή δημοκρατία καί ἀπό ἐκεῖ στήν αὐτοκρατορία. Δυό τάξεις ὑπῆρχαν τήν ἐποχή τῆς βασιλείας: οἱ πατρίκιοι (οἱ παλιές ρωμαϊκές οἰκογένειες) καί οἱ πληθεῖοι (νεώτεροι κάτοικοι χωρίς πολιτικά δικαιώματα). Τό κράτος τό κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς μέ τή σύγκλητο. Μετά τήν κατάργηση τῆς βασιλείας τήν ἐξουσία ἀνελάμβαναν δυό ὑπάτοι, πού φοροῦσαν τήν τήβεννο καί τοὺς ἀκολουθοῦσαν δώδεκα ραβδοῦχοι. Ὑπῆρχε ἀκόμη ἓνα συμβούλιο γιά τήν ψήφιση τῶν νόμων. Ἀργότερα διαμορφώθηκαν καί ἄλλα ἀξιώματα, ὅπως ἦταν τοῦ πραιτόρα, τοῦ ἀνθύπατου καί τοῦ δημάρχου. (Οἱ δήμαρχοι εἶχαν ὡς ἔργο τους τήν ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τῶν πληθειῶν καί τό δικαίωμα τοῦ βέτο, τό δικαίωμα δηλ. νά μή δέχονται ἀποφάσεις ἀντίθετες στά συμφέροντα τῶν πληθειῶν). Μέ τόν καιρό οἱ πληθεῖοι κατόρθωσαν νά ἀποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα καί νά ἐξισωθοῦν μέ τοὺς πατρίκιους.

Ἡ ρωμαϊκὴ λεγεώνα

— Ἡ λεγεώνα ἦταν στρατιωτικὸ σῶμα, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ εὐποροὺς Ρωμαίους πολίτες. Οἱ λεγεωνάριοι φοροῦσαν περικεφαλαία καὶ θώρακα. Στὸ ἀριστερὸ χέρι κρατοῦσαν μιὰ ὀρθογώνια ἀσπίδα καὶ στὸ δεξιὸ μακρὺ κοντάρι. Στὸ δεξιὸ τους πλευρὸ κρεμόταν ἓνα κοντόχοντρο ξίφος. Κάθε λεγεώνα εἶχε τὸ ἔμβλημά της, ἓνα ὁμοίωμα κεφαλῆς ζῶου ἐπάνω σὲ κοντάρι: λύκαινας, ἀγριόχοιρου, ἀλόγου κ.ἄ. καὶ ἀετοῦ ἀργότερα (πού ἔγινε τὸ σύμβολο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς βυζαντινῆς καὶ πολλῶν ἄλλων αὐτοκρατοριῶν).

Οἱ χῆνες τοῦ Καπιτώλιου

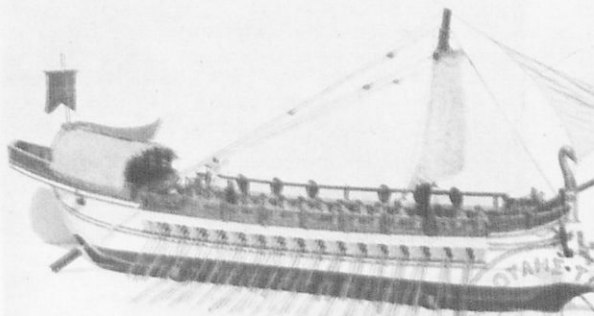
— Ὅταν οἱ Γαλάτες μπῆκαν καὶ λεηλάτησαν τὴ Ρώμη τὸ 390 π.Χ. δέν μπόρεσαν νὰ ἀνεβοῦν στὸ Καπιτώλιο, γιατί τούς πῆραν εἰδηση οἱ χῆνες τοῦ Καπιτωλίου καὶ ἔβαλαν τίς φωνές — μέ ἀποτέλεσμα νὰ ξυπνήσουν οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶτες καὶ νὰ πάρουν θέση στὰ τεῖχη.

Ἡ Καρχηδόνα καὶ ὁ Ἀννίβας

— Ἡ Καρχηδόνα ἦταν παλιὰ φοινικικὴ ἀποικία, πού ἐξελίχθηκε σὲ σπουδαῖο ναυτιλιακὸ καὶ ἐμπορικὸ κράτος μέ πολλές βάσεις στὰ παράλια τῆς δυτικῆς Μεσογείου καὶ τῆς δυτικῆς Σικελίας.

Ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κυριάρχησαν σ' ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἀπὸ τὸ ἄλλο κυριέψαν τὴ Μεσσηνία,

Ρωμαϊκὴ τριήρης

πού εξουσιάζει τό στενό ανάμεσα στη Σικελία καί τήν Ἰταλία, ὁ πόλεμος δέν ἄργησε νά ξεσπάσει. Ἀπό τίς ἀντιμέτωπες δυνάμεις ἡ Καρχηδόνα εἶχε ὑπεροχή στό ναυτικό, ἡ Ρώμη στό στρατό ξηρᾶς.

Ὁ πρῶτος Καρχηδονιακός πόλεμος ἐγίνε γιά τήν κυριαρχία τῆς Σικελίας. Γιά νά τόν κερδίσουν οἱ Ρωμαῖοι, χρειάστηκε νά ναυπηγήσουν στόλο. Ἀπό τότε ἄρχισε καί ἡ Ρώμη νά γίνεται ναυτική δύναμη.

Στό δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο τό ρωμαϊκό κράτος διέτρεξε πραγματικό κίνδυνο ἀπό τόν Ἀννίβα, στρατηγό τῶν Καρχηδονίων καί ἕναν ἀπό τούς μεγαλύτερους στρατηγούς τῆς ἱστορίας. Ὁ Ἀννίβας κατόρθωσε τόν ἀπίστευτο γιά τήν ἐποχή του ἄθλο νά ὀδηγήσει μιά μεγάλη στρατιά (50.000 πεζοῦς, 10.000 ἵππεις καί 42 ἐλέφαντες) ἀπό τήν Ἰσπανία, τή Γαλλία καί μέσα ἀπό τίς χιονισμένες ἄλπεις στήν καρδιά τῆς Ἰταλίας. Στήν Ἰταλία πέρασε ἀπό ἕναν αὐχένα τῶν ἄλπεων, σέ ὕψος 3.000 μέτρα, σκεπασμένον ἀπό αἰώνια χιόνια. Καί νά σκεφθεῖ κανεῖς ὅτι ἔσερνε μαζί του 42 ἐλέφαντες! Ὡσπου νά φθάσει στόν προορισμό του εἶχε χάσει περίπου 20.000 ἄντρες! Ὅσοι σώθηκαν ἔμοιαζαν μέ ἀγριανθρώπους, κι ἴσως αὐτός νά εἶναι ὁ λόγος πού διαδόθηκε στήν Ἰταλία ὅτι ὁ στρατός τοῦ Ἀννίβα τρεφόταν μέ ἀνθρώπινες σάρκες...

Σέ μιά σειρά ἀπό σοφά σχεδιασμένες μάχες κατατρόπωσε τούς Ρωμαίους. Σέ μιά φάση τοῦ πολέμου ἐφθασε καί ἔξω ἀπό τή Ρώμη (τότε ἀκούστηκε μέσα στήν πόλη ἡ κραυγή τοῦ πανικοῦ: «ὁ Ἀννίβας μπροστά στίς πύλες!»). Ἀλλά δέν μπόρεσε ἐγκαίρως νά ἐκμεταλλεῦται τίς μεγάλες νίκες του. Ἐτσι οἱ Ρωμαῖοι βρῆκαν τόν καιρό νά ἀνασυνταχθοῦν καί μέ ἐπικεφαλῆς τό Σκιπίωνα (τόν «Ἀφρικανό», ὅπως ἐπονομάστηκε) νά μεταφέρουν τόν πόλεμο στήν Ἀφρική. Ὁ Ἀννίβας ὑποχρεώθηκε τελικά νά ἐγκαταλείψει τήν Ἰταλία καί νά σπεύσει στήν Καρχηδόνα, ἀλλά χωρίς νά φέρει ἀποτέλεσμα. Στόν πόλεμο αὐτό ἔπесαν στά χέρια τῶν Ρωμαίων καί οἱ ἐλληνικές Συρακοῦσες, παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμήδη νά ἐνισχύσει μέ τίς μηχανές του τήν ἀμυνα τῆς πόλης.

Ἡ οἰκογενειακή καί κοινωνική ζωὴ τῶν Ρωμαίων

— Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια ἦταν ἱερός θεσμός. Ὁ πατέρας εἶχε ἀπόλυτη ἐξουσία ἐπάνω στά μέλη τῆς οἰκογένειας καί ὅλοι τόν σέβονταν καί τόν υπάκουαν. Μεγάλη θέση εἶχε ἐπίσης ἡ οἰκοδέσποινα, ἡ μητέρα. Ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ ἀκολουθοῦσε αὐστηροὺς κανόνες καί ἦταν λιτή.

Προτομή του Άρνιβα

Ρωμαίος στρατιώτης σκοτώνει τον Άρχιμήδη στις Συρακούσες (ψηφιδωτό)

— Τήν εποχή τῆς αὐτοκρατορίας οἱ μισές περίπου μέρες τὸ χρόνο ἦταν ἀφιερωμένες στὰ θεάματα: *μονομαχίες* καὶ *ἵπποδρομίες*. Στὶς μονομαχίες, πού φαίνεται νά τίς πήραν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τοὺς Ἑτρούσκους, χιλιάδες δυστυχημένοι σκοτώνονταν κάτω ἀπὸ οὐρλιάσματα χαρᾶς τοῦ πλήθους.

— Οἱ πλούσιοι Ῥωμαῖοι ξόδευαν μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους στὰ συμπόσια. Στὰ συμπόσια ἔτρωγαν κι ἔπιναν ξαπλωμένοι στό πλάι πάνω σέ ἀνάκλιντρα μέ τὸ πιάτο τοῦ φαγητοῦ μπροστά τους. Ἐτρωγαν μέ τὰ δάχτυλα καί κατανάλωναν μεγάλες ποσότητες ἀπὸ ἐκλεκτά φαγητά καί ποτά.

Ῥωμαῖοι πολίτες καί δούλοι

— Στὴ Ρώμη οἱ *δοῦλοι*, πού προέρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, ἦταν δεκαπλάσιοι περίπου ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους πολίτες. Ἄν κανεὶς δοκίμαζε νά δραπετεύσει, χάραζαν στό μέτωπό του μέ πυρωμένο σίδερο τὰ ἀρχικά τῆς λέξης «φυγάδας» (FUG).

Ῥωμαϊκά κτίσματα καί δρόμοι

— Μέσα στὴ Ρώμη ὑπῆρχαν 100 περίπου ναοί, 322 ἱερά, 22 ἔ-
Σπίτι πλούσιων ἐμπόρων στὴν Πομπηία

φιπποί άνδριάντες, 164 αγάλματα θεών επίχρυσα ή από φίλντισι κι άλλα 3.785 μπρούτζινα, 36 μαρμάρινες και 7 πέτρινες άψίδες θριάμβου και 11 θριαμβικοί κίονες (δηλ. κίονες που θύμιζαν μεγάλες νίκες).

— Τό Κολοσσαίο χωρούσε 87.000 και ό μεγάλος Ίππόδρομος 400.000 θεατές.

— Τό ύπέδαφος τής πρωτεύουσας ήταν σκαμμένο σαν μυρμηγκοφωλιά όλο ύπονόμους και γαλαρίες με τά νεκροταφεία τών φτωχών (κατακόμβες).

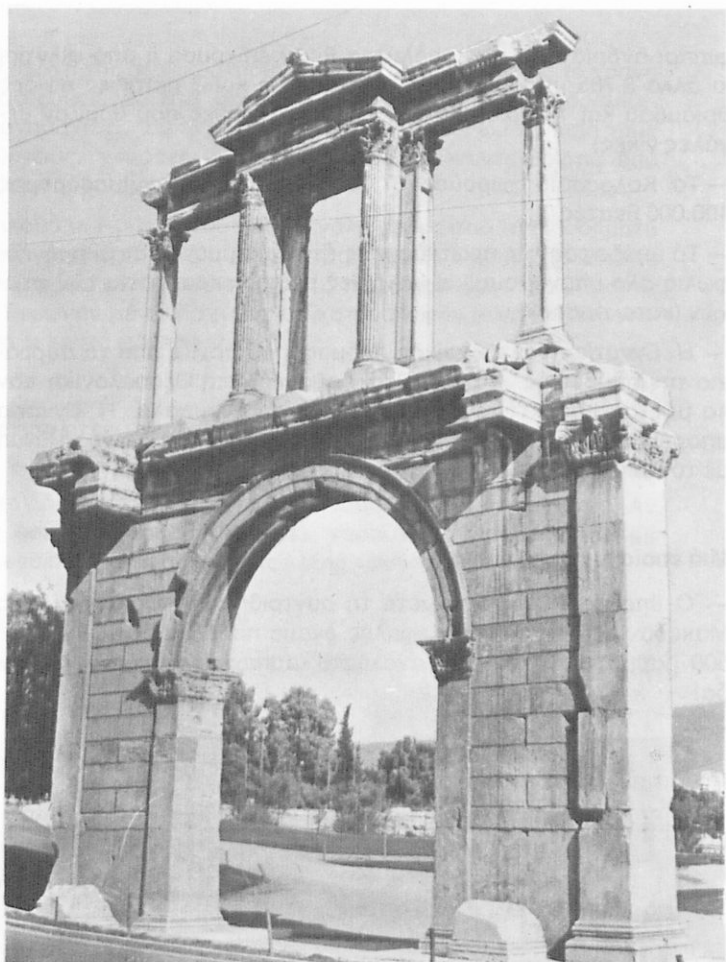
— Η Έγνατία ήταν ρωμαϊκός δρόμος, που άρχιζε από τό Δυρράχιο τής σημερινής Άλβανίας και έφθανε ως τή Θεσσαλονίκη τον 4ο μ.Χ. αϊ. προεκτάθηκε ως τήν Κωνσταντινούπολη. Η Έγνατία μπορεί να θεωρηθεί συνέχεια τής Αππίας όδοϋ, που ένωνε τή Ρώμη με τό Βρινδήσιο.

Μιά έπαίσχυντη παρέλαση

— Ό ύπατος Φλαμίνιος μετά τή συντριβή του Φιλίππου Ε΄ τής Μακεδονίας στις Κυνός Κεφαλές έκαμε παρέλαση στή Ρώμη με 500 μαρμάρινα ή χάλκινα αγάλματα, άρπαγμένα από τήν Έλλάδα!

Τό Κολοσσαίο τής Ρώμης (άμφιθέατρο γιά μονομαχίες)

Ἡ πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ στήν Ἀθήνα

Ὀνομαστοί Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καί ἔργα τους

— Μετά τόν Ὀκταβιανό Αὔγουστο σπουδαιότεροι αὐτοκράτορες ἦταν οἱ Φλάβιοι καί οἱ Ἀντωνῖνοι. Οἱ Φλάβιοι κατασκεύασαν τό τεράστιο ἀμφιθέατρο *Κολοσσαῖο* τῆς Ρώμης (80 μ.Χ.). Ἀπό τούς Ἀντωνίνους ὁ Ἀδριανός (117-138 μ.Χ.) ἔκαμε διάφορα ἔργα στήν

Ἄθῆνα (Ἄδριάνειο ὑδραγωγεῖο, πύλη Ἀδριανοῦ, ἀποπεράτωση ναοῦ Ὀλυμπίου Διός). Στίς ἡμέρες τοῦ ὀπλοῦσιος *Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς* κατασκεύασε τὸ Ἰσθεῖο πού εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ὅπου δίδονται σήμερα παραστάσεις ἀρχαίων θεατρικῶν ἔργων καὶ συναυλίες.

Ὁ πιὸ εἰρηνοφιλος αὐτοκράτορας ἦταν ὁ *Ἀντωνίνος ὁ Εὐσεβής*. Ὁ *Μάρκος Αὐρήλιος* πάλι ἦταν θαυμαστής τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Ἐγγραψε μάλιστα καὶ φιλοσοφικὸ ἔργο στὰ ἐλληνικά μὲ τὸν τίτλο «Τὰ εἰς ἑαυτόν».

Ἑλληνικοὶ καὶ λατινικοὶ ἀριθμοὶ

— Γιά νά παραστήσουν τοὺς ἀριθμοὺς οἱ Ῥωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου τους. Ἡ ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὰ σημερινὰ σύμβολα, στὰ ἐλληνικά καὶ στὰ λατινικά εἶναι ἡ ἐξῆς:

Σημερινὰ σύμβολα	Ἑλληνικά σύμβολα	Λατινικά σύμβολα
1	α'	I
2	β'	II
3	γ'	III
4	δ'	IV
5	ε'	V
6	ς'	VI
7	ζ'	VII
8	η'	VIII
9	θ'	IX
10	ι'	X
11	ια'	XI
19	ιθ'	XIX
20	κ'	XX

Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο

— Τὸ ἡμερολόγιο πού χρησιμοποιοῦμε σήμερα εἶναι, μὲ μικρὴ διόρθωση, αὐτὸ πού καθιέρωσε ὁ Ἰούλιος Καίσαρας μερικὲς δεκαετίες π.Χ. μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἑλληνα ἀστρονόμου Σωσιγένη (*Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο*). Πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα πῆρε καὶ ὁ μῆνας Ἰούλιος τὸ ὄνομά του, καθὼς καὶ ὁ ἐπόμενος μῆνας

ἀργότερα τὸ ὄνομα τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου. Γιά νά μήν ἔχει μάλιστα ὁ Αὐγούστος λιγότερες ἡμέρες ἀπὸ τὸν Ἰούλιο, τοῦ πρόσθεσαν μιὰ ἡμέρα, πού τήν πήραν ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο. Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἔχουν λατινικὴ προέλευση.

Οἱ ὀνομασίαι Γραικοὶ καὶ Ρωμιοὶ

— Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἔχουμε καὶ τὰ ὀνόματα Γραικοὶ καὶ Ρωμιοὶ. Τὸ ὄνομα Γραικοὶ εἶναι ἀρχαῖο ἑλληνικόν, τὸ πήραν οἱ Λατίνοι, κι ἀπ' αὐτοὺς οἱ Εὐρωπαῖοι — κι ἀπὸ κεῖ ξαναγύρισε σ' ἐμᾶς. Τὸ «Ρωμιοὶ» μᾶς ἔμεινε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἤμαστε ὑποτελεῖς στοὺς Ρωμαίους καὶ τὸ ἴδιο συνεχίστηκε στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Πόσα χρόνια διατηρήθηκε τό ρωμαϊκό κράτος; (Υπολόγισε από την ίδρυση της Ρώμης ως τή μεταφορά της πρωτεύουσας στην Κωνσταντινούπολη).

.....

2) Πόσα χρόνια χρειάστηκαν οί Ρωμαῖοι νά ύποτάξουν τήν Έλλάδα; (Υπολόγισε από τή μάχη στίς Κυνός Κεφαλές ως τήν καταστροφή τής Κορίνθου).

.....

3) Τί θυμᾶσαι από τή ρωμαϊκή ιστορία;

Αναζήτησε στό τέλος μέσα σέ παρένθεση, τίς λέξεις πού λείπουν. Εἶναι ἀνακατεμένες.

— Ὁ πιό ὀνομαστός λόφος τής Ρώμης: Κ _ _ _ _ _

— Ἑλληνικά σημαίνει καί σωματική δύναμη: Ρ _ _ _ _

— Στίς ὄχθες του χτίστηκε ἡ Ρώμη: Τ _ _ _ _ _

— Τεράστιο ἀμφιθέατρο πού ἔχτισαν οί Φλάβιοι:

Κ _ _ _ _ _

— Ἐφτασε ἴσαμε ἔξω από τίς πύλες τής Ρώμης: Ἀ _ _ _ _ _

— Οί παλιές ρωμαϊκές οἰκογένειες: π _ _ _ _ _

— Ὀνομαστός Ρωμαῖος ρήτορας: Κ _ _ _ _ _

— Ὀνομαστός Λατῖνος ποιητής: Ὁ _ _ _ _ _

— Μεγάλη ἀντίπαλος τής Ρώμης: Κ _ _ _ _ _

— Ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκε ὁ Αἰνεῖας: Λ _ _ _ _

— Ἐγραψε τήν «Αἰνεῖάδα»: Β _ _ _ _ _

— Ὁ Χριστός γεννήθηκε, ὅταν ἦταν αὐτός αὐτοκράτορας:

Ο _ _ _ _ _ Α _ _ _ _ _

— Έτσι ονομαζόταν τό συμβουλιό τοῦ Ρωμαίου βασιλιᾶ:
Σ -----

— Ἐπονομάστηκε «Ἀφρικανός»: Σ -----

— Ἡ χαρακτηριστική στρατιωτική μονάδα τῶν Ρωμαίων:
λ -----

— Ρωμαῖοι χωρίς πολιτικά δικαιώματα: π -----

— Ἀνισόρροπος Ρωμαῖος αὐτοκράτορας πού ἔβαλε φωτιά στή Ρώμη: Ν -----

— Μεγάλος ρωμαϊκός δρόμος στήν Ἰταλία: Ἀ -----

— Καταπλακώθηκε ἀπό ἔκρηξη τοῦ Βεζούβιου: Π -----

— Ἦξεραν νά κατασκευάζουν θολωτούς ὑπονόμους:
Ἐ -----

— Έτσι λέγονταν οἱ ἑλληνικές ἀποικίες στήν Κάτω Ἰταλία καί Σικελία: Μ ----- Ἐ -----

— Προειδοποίησε τούς Ἕλληνες γιά τόν κίνδυνο πού ζύγωνε ἀπό τήν Ἰταλία: Ἀ -----

— Ὀνομάστηκε ἀπό τόν Πολύβιο «ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων»:
Φ -----

— Προσπάθησαν νά ἀνορθώσουν τήν ξεπεσμένη Σπάρτη:
Ἀ ----- καί Κ -----

— Μεγάλος ρωμαϊκός δρόμος στή Βαλκανική: Ἐ -----

— Νεκροταφεῖα σέ ὑπόγειες στοές: κ -----

— Δικαίωμα τῶν Ρωμαίων δημάρχων νά μὴ δέχονται ἀποφάσεις ἀντίθετες στά συμφέροντα τῶν πληθειῶν: β -----

(βέτο - Καπιτώλιο - Ρώμη - κατακόμβες - Έγνατία - Τίβερης - Κολοσσαίο - Άγης και Κλεομένης - Φιλοποίμην - Άγέλαος - Μεγάλη Ελλάδα - Άννίβας - πατρίκιοι - Κικέρωνας - Όράτιος - Καρχηδόνα - Έτρούσκοι - Πομπηία - Λάτιο - Βιργίλιος - Όκταβιανός Αύγουστος - σύγκλητος - Σκιπίωνας - λεγεώνα - πληβείοι - Νέρωνας - Άππία).

4) Ζευγάρωσε τίς παρακάτω ανάκατες λέξεις:

Βεζούβιος, Βιργίλιος, Πύρρος, Φλάβιοι, Άχαϊκή Συμπολιτεία, δήμαρχοι, Όκταβιανός Αύγουστος, Νέρωνας, Λάτιο, Πομπηία, «πύρρειος νίκη», Λατίνοι, Άρατος και Φιλοποίμην, γέννηση Χριστού, πυρπόληση Ρώμης, διωγμοί, βέτο, Κολοσσαίο, Αινειάδα, κατακόμβες.

Παράδειγμα

Βεζούβιος - Πομπηία

Βιργίλιος - Αινειάδα

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

5) Έλληνορωμαϊκή άκροστιχίδα

Τά άρχικά τών παρακάτω λέξεων σχηματίζουν τό επίθετο, πού ύ-

πάρχει πρώτο στο έγχειρίδιο της φετινής σας Ιστορίας (άρσενικό γένος).

1) _ _ _ _ _ ή _ _ _ _ _

2) _ _ _ _ _

3) _ _ _ _ _

4) _ _ _ _ _

5) _ _ _ _ _

6) _ _ _ _ _

7) _ _ _ _ _

8) _ _ _ _ _

- 1) Ταιριάζει οποιοδήποτε από τα δύο θετά παιδιά της λυκαινας.
- 2) Τό έχτισε ο Ήρώδης ο Αττικός κάτω απ' την Ακρόπολη.
- 3) Άγριο θέαμα, πού τό βρήκαν οί Ρωμαίοι απ' τούς Έτρούσκους.
- 4) Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, οί Λατίνοι κατάγονται απ' αυτόν.
- 5) Ή χώρα πού έχει πρωτεύουσα τή Ρώμη.
- 6) Οί χήνες του έσωσαν τή Ρώμη.
- 7) Λατίνος ποιητής.
- 8) Ο Άρχιμήδης ενίσχυε τήν άμυνά της μέ τίς μηχανές του.

6) Ποιό είναι τό σωστό;

Ή Ελλάδα υποδουλώθηκε στους Ρωμαίους, γιατί:

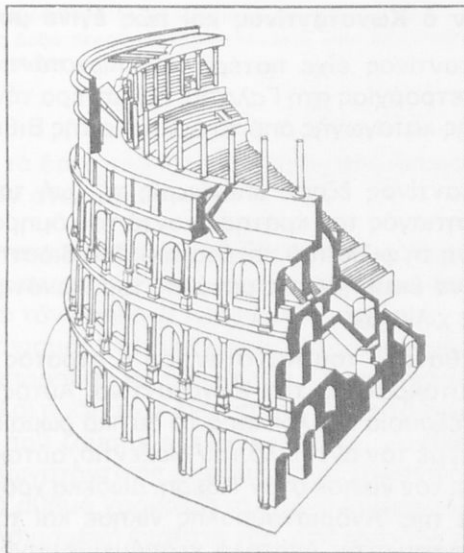
- 1) Οί Έλληνες ως τό τέλος έμειναν χωρισμένοι σέ μικρά κρατίδια.
- 2) Οί Ρωμαίοι κατάγονταν από τούς Τρῶες.
- 3) Οί Έλληνες δέν άκουσαν τή φωνή του Άγέλαου, πού τούς συμβούλευε νά πιαστούν χέρι χέρι, όπως εκείνοι πού περνούν όρμητικό ποτάμι.
- 4) Τά ελληνικά κρατίδια σπαράσσονταν από έμφύλιες διαμάχες.
- 5) Οί ρωμαϊκές λεγεώνες ήταν άήττητες.
- 6) Ο Πύρρος δέν κατάφερε νά γίνει ο Μέγας Άλέξανδρος τής Δύσης.
- 7) Οί Έλληνες έδιναν δικαίωμα στους Ρωμαίους νά ανακατεύονται στίς υποθέσεις τους.

Δυό από τίς παραπάνω άπαντήσεις δέν είναι σωστές.

7) Σκέψου και άπάντησε:

Τό ελληνικό πνεύμα νίκησε τή ρωμαϊκή βαρβαρότητα. Ποῦ τό βλέπεις καί ποῦ δέν τό βλέπεις αὐτό;

- 1) Τό ἀναγνώρισε ἕνας μέγας Λατίνος ποιητής, ὁ Ὀράτιος.
- 2) Οἱ Ρωμαῖοι μιμήθηκαν τοῦς Ἕλληνας στίς καλές τέχνες καί γέμισαν τή Ρώμη καί ἄλλες πόλεις μέ πλῆθος ὠραίους ναοῦς καί ἀγάλματα.
- 3) Ὁ Νέρωνας ἔβαλε φωτιά στή Ρώμη, γιά νά πάρει μιά ἰδέα πῶς φαινόταν ἡ Τροία, ὅταν τήν πυρπόλησαν οἱ Ἕλληνες.
- 4) Ἕνας ἄλλος μέγας Λατίνος ποιητής, ὁ Βιργίλιος, ὅταν ἔγραφε τήν «Αἰνειάδα», εἶχε γιά πρότυπό του τόν Ὅμηρο.
- 5) Οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι ἔστελναν τά παιδιά τους στά μεγάλα μορφωτικά κέντρα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξάνδρειας καί τῆς Ἀντιόχειας ἢ τοῦς ἔβαζαν ἰδιίτερους Ἕλληνες δασκάλους.
- 6) Οἱ Ρωμαῖοι ἐνιωθάν ὑπερηφάνεια, ὅταν μάθαιναν νά μιλοῦν ἑλληνικά.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306 - 337 μ.Χ.)

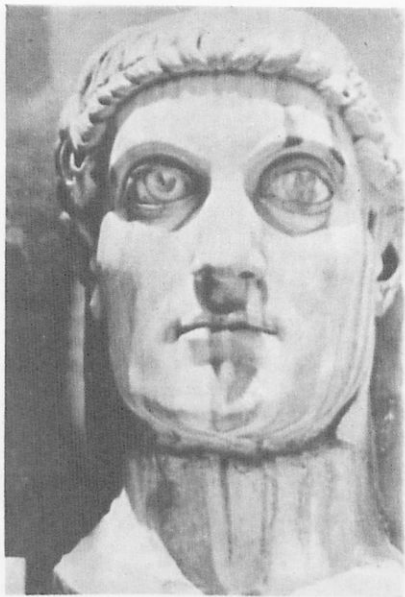
ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ποιός ήταν ο Κωνσταντίνος και πώς έγινε μονοκράτορας

Ο Κωνσταντίνος είχε πατέρα τόν *Κωνσταντίο τόν Χλωρό*, καίσαρα τής τετραρχίας στή Γαλατία, και μητέρα τήν *Ελένη*, πού ήταν έλληνικῆς καταγωγῆς από τό Δρέπανο τής Βιθυνίας και χριστιανή.

Ο Κωνσταντίνος έζησε από νωρίς τή ζωή τοῦ στρατοπέδου. Ο Διοκλητιανός τόν κράτησε κοντά του ὄμηρο, γιά νά έχει έξασφαλισμένη τή φιλία τοῦ πατέρα του. Στό διάστημα αὐτό εἶχε τήν εὐκαιρία νά ἐκτιμήσει τίς μεγάλες του ικανότητες και πολύ νέο τόν ἔκαμε χιλίαρχο.

Μετά τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίου ὁ στρατός στή Γαλατία ἀνακήρυξε αὐτοκράτορα τόν Κωνσταντίνο. Αὐτός, γιά νά ἐξασφαλίσει τήν ἐξουσία σ' ὅλοκληρο τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος, ἔδωσε μιά μάχη μέ τόν ἀντίπαλό του *Μαξέντιο*, αὐτοκράτορα τότε τῆς Ρώμης, και τόν νίκησε στόν Τίβερα. Δώδεκα χρόνια ἀργότερα στήν πεδιάδα τῆς Ἀνδριανούπολης νίκησε και τό *Λικίνιο*, συναυτοκράτορά του στήν Ἀνατολή, κι ἀπόμεινε μονοκράτορας.

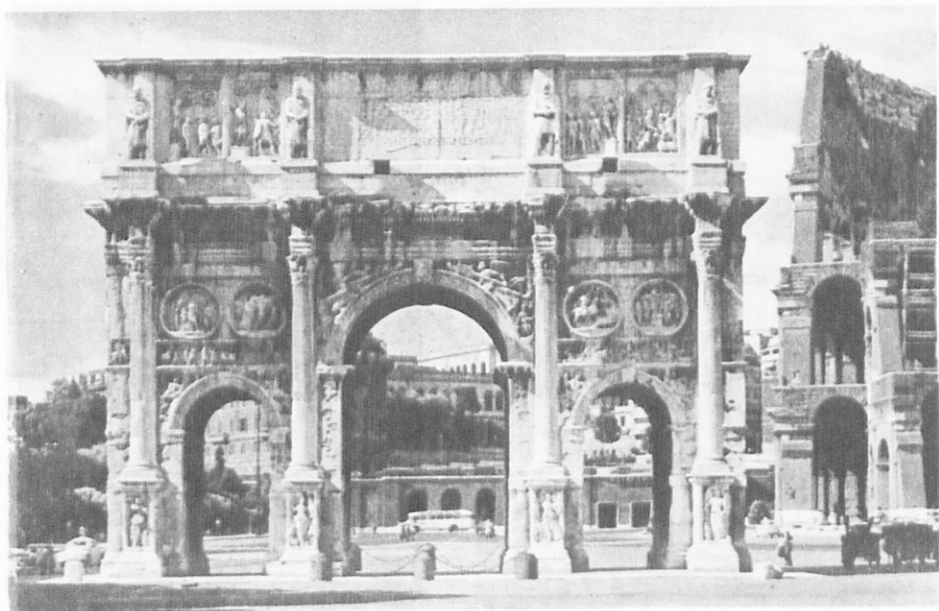

Άριστερά: Γλυπτή παράσταση της τετραρχίας επί Διοκλητιανού, με τούς δυό Αύγουστους και τούς δυό Καίσαρες. Δεξιά: Κεφάλι του Μ. Κωνσταντίνου, από άγαλμα κολοσσιαίων διαστάσεων, πού έχει στηθεί στη Ρώμη.

2. Ποιά ήταν τά έργα του Κωνσταντίνου πού έκαμαν τούς ιστορικούς νά τόν όνομάσουν Μέγα

Ό Κωνσταντίνος έσωσε τή ρωμαϊκή αύτοκρατορία, καί μαζί της τόν έλληνορωμαϊκό πολιτισμό, από βέβαιο άφανισμό. Ή μεγαλοσύνη του τόν βοήθησε πράγματι νά δει ότι:

α) Ό χριστιανισμός ήταν μία καινούρια δύναμη μέσα στό κράτος, στην όποία μπορούσε νά ύπολογίζει. Οί χριστιανοί ήταν άνθρωποι μέ πίστη καί πρότειναν έναν τρόπο ζωής άσύγκριτα καλύτερο από εκείνον πού ζούσαν οί ειδωλολάτρες. Άντίθετα μέ τό Διοκλητιανό, ό Κωνσταντίνος πίστευε ότι οί χριστιανοί, πού πλήθαιναν μέ γοργό ρυθμό χρόνο μέ τό χρόνο, μπορούσαν νά εξασφαλίσουν τήν κλονισμένη ένότητα της αύτοκρατορίας.

Ἄφιδα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πού χτίστηκε στή Ρώμη σέ ἀνάμνηση τῆς νίκης ἐναντίον τοῦ Μαξεντίου.

β) Ἡ αὐτοκρατορία χρειαζόταν μιὰ καινούρια πρωτεύουσα, μακριά ἀπό τήν εἰδωλολατρική καί ξεπεσμένη πιά Ρώμη, πιό κοντά στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες, πού κινδύνευαν νά πέσουν στά χέρια γειτονικῶν λαῶν, καί στό κέντρο ἑλληνικῶν καί χριστιανικῶν πληθυσμῶν, πού ἀπό ἐδῶ καί πέρα θά ἀποτελοῦσαν τόν κορμό τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ χριστιανισμός βρίσκει τόν προσάτη του

Ὁ Κωνσταντίνος εἶχε καί προσωπικούς λόγους νά συμπαθεῖ τοὺς χριστιανούς, ἀφοῦ ἡ μητέρα του ἦταν χριστιανή. Οἱ χριστιανοί ἀνταπέδωσαν τή συμπάθεια καί πύκνωσαν τίς τάξεις τοῦ στρατοῦ του. Ἡ συμπάθειά τους ἔγινε ἀσυγκράτητος ἐνθουσιασμός, ὅταν εἶδαν μπροστά ἀπό τίς στρατιωτικές μονάδες νά κυματίζει τό λάβαρο μέ τά σύμβολα τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ο ιστορικός Ευσέβιος αναφέρει ότι ο Κωνσταντίνος ένα μεσημέρι είδε στον ουρανό το σημείο του Σταυρού και από κάτω την επιγραφή «έν τούτω νίκα». Σύμφωνα με τον ίδιο ιστορικό, την ιδέα του λαβάρου την έδωσε στον Κωνσταντίνο ο Χριστός, όταν τό βράδυ παρουσιάστηκε στον ύπνο του και τον συμβούλεψε νά κάμει όμοίωμα του σημείου, πού θά προστάτευε τό στρατό του στον πόλεμο και θά του χάριζε τή νίκη.

Στή μάχη μέ τά ειδωλολατρικά στρατεύματα του Μαξεντίου οί χριστιανοί στρατιώτες του Κωνσταντίνου πολέμησαν μέ γενναιότητα και του χάρισαν πράγματι τή νίκη. Έτσι ο Κωνσταντίνος εξασφάλισε την επικράτησή του μέ την υποστήριξη των χριστιανών.

Τόν επόμενο χρόνο (313 μ.Χ.) στο Μεδιόλανο (Μιλάνο) της βόρειας Ιταλίας ο Κωνσταντίνος υπέγραψε μαζί με τό Λικίνιο ένα διάταγμα *άνεξιθρησκείας*. Τό διάταγμα αυτό άναγνώριζε σε όλους τους υπηκόους της αυτοκρατορίας, ειδωλολάτρες και χριστιανούς, τό δικαίωμα νά λατρεύουν ελεύθερα τό θεό της έκλογής τους. Οί διωγμοί σταμάτησαν, οί φυλακισμένοι και εξόριστοι μάρτυρες της πίστης άφέθηκαν ελεύθεροι, οί χριστιανοί βγήκαν

Τό όραμα του Κωνσταντίνου

ἀπό τις κατακόμβες στο φῶς τῆς ἡμέρας καί ἄρχισαν νά χτίζου
τίς ἐκκλησίες τους.

Ὁ ἴδιος δέ βαπτίσθηκε χριστιανός παρά μόνο λίγο πρὶν πε-
θάνει. Ἐπ' ὅσα προέβλεπε ἡ αὐτοκρατορική εἰδωλολατρική πα-
ράδοση, κατάργησε μόνο τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα στους
ναούς, ἐνῶ διατήρησε ὅλους τοὺς τίτλους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πα-
λιᾶς θρησκείας τῆς Ρώμης. "Ἔτσι ἔκαμε, γιατί οἱ περισσότεροι ὑ-
πήκοοι ἦταν ἀκόμα εἰδωλολάτρες κι αὐτός αὐτοκράτορας ὄλων
τῶν Ρωμαίων. Αὐτό δέν τόν ἐμπόδισε νά δείχνει τὴν προτίμησή
του στή χριστιανική θρησκεία: Προτιμοῦσε τοὺς χριστιανούς στίς
δημόσιες θέσεις, ὄρισε τὴν Κυριακή ἡμέρα ἀργίας, κατάργησε τό
σταυρικό θάνατο κ.ἄ.

"Ὅταν μέσα στήν ἴδια τὴν Ἐκκλησία παρουσιάστηκαν ἀσυμ-
φωνίες γύρω ἀπό ὀρισμένα ζητήματα τῆς χριστιανικῆς πίστες, ὁ
Κωνσταντῖνος ἔδειξε φανερά τὴν ἀνησυχία του. Γιατί φοβήθηκε
ὅτι οἱ ἀσυμφωνίες αὐτές, πού ὀνομάστηκαν αἵρέσεις, θά διαιροῦ-
σαν τοὺς χριστιανούς, πράγμα πού θά ὀδηγοῦσε στή διάσπαση
τῆς ἐνότητος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. "Ἔτσι γιά τὴν αἵρεση τοῦ
Ἀρείου (ἐνός ἱερέα ἀπό τὴν Ἀλεξάνδρεια, πού δίδασκε ὅτι ὁ Χρι-

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του

στός είναι κτίσμα του Θεού) ο Κωνσταντίνος συνεκάλεσε την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο στη Νίκαια της Μ. Ασίας (325 μ.Χ.). Στη σύνοδο πήραν μέρος 318 Πατέρες της Έκκλησίας απ' όλη την αυτοκρατορία και καταδίκασαν τον άρειανισμό.

Ο Κωνσταντίνος πίστευε ότι είναι άπόλυτος μονάρχης «ἐλέφ Θεού», ότι δηλαδή ο Θεός τον είχε όρίσει αντίπρόσωπό του επάνω στη γη. Γι' αυτό και σέ ό,τι έκανε, έδινε ιερατικό χαρακτήρα. Ήθελε επίσης νά έχει λόγο στις ύποθέσεις της Έκκλησίας και νά παίρνει μέρος στις συνόδους μαζί μέ τούς επισκόπους της. Στη Σύνοδο της Νικαίας εκείνος άνοιξε τή συζήτηση. Από αυτόν και πέρα ή Έκκλησία άναγνώρισε τό προβάδισμα του αυτοκράτορα. Άλλά και οί αυτοκράτορες άργότερα από τόν πατριάρχη έπαιρναν τό στέμμα.

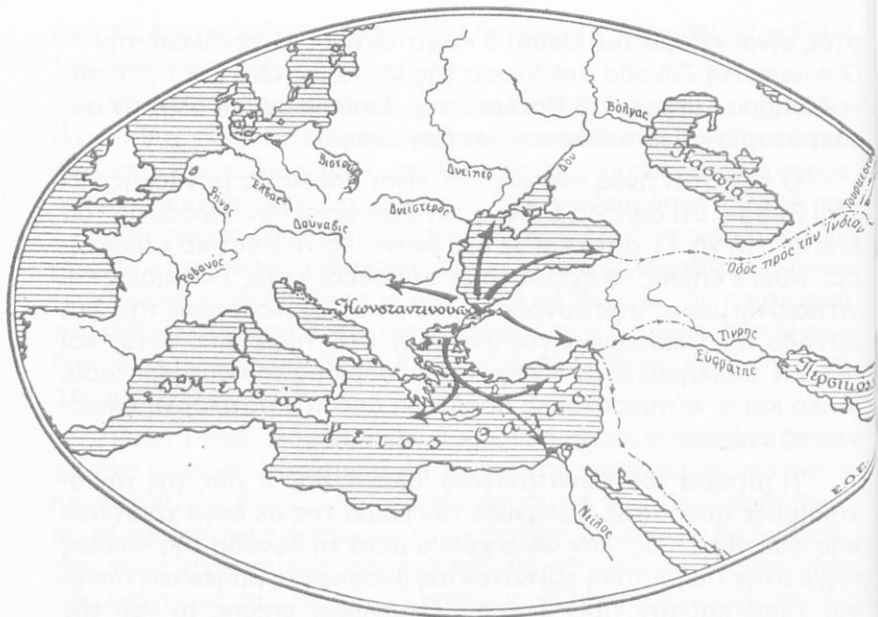
Ή μητέρα του Κωνσταντίνου Έλένη, πού ο γιός της τήν άνακήρυξε αύγουστα, άφιέρωσε τόν καιρό της σέ έργα χριστιανικής φιλανθρωπίας. Τόν άλλο χρόνο μετά τή Σύνοδο της Νικαίας πήγε στήν Παλαιστίνη και κάνοντας άνασκαφές βρήκε τόν Πανάγιο Τάφο και τόν Τίμιο Σταυρό. Θεμελίωσε επίσης τό ναό της Άναστάσεως και άλλους ναούς στά μέρη όπου έζησε ο Χριστός.

Γιά τίς μεγάλες ύπηρεσίες τους στό χριστιανισμό ή Έκκλησία άνακήρυξε τό Μεγάλο Κωνσταντίνο και τή μητέρα του ίσαποστόλους και τούς κατέταξε στους Άγίους της. Έορτάζονται και οί δυό στις 21 Μαΐου.

Ο έλληνισμός του μεσαιώνα βρίσκει τό έθνικό του κέντρο

Ο Κωνσταντίνος έχτισε τή νέα πρωτεύουσα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη δυτική άκτή του Βοσπόρου, στήν τοποθεσία όπου στήν αρχαιότητα οί Μεγαρείς άποικοι μέ τό Βύζαντα είχαν ιδρύσει τό Βυζάντιο. Ή πόλη του Κωνσταντίνου όνομάστηκε στήν αρχή Νέα Ρώμη και άργότερα Κωνσταντινούπολη.

Ή θέση της νέας πρωτεύουσας ήταν έξαιρετική. Θέση κλειδί ανάμεσα στό άνατολικό και δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας. Σπουδαίος συγκοινωνιακός κόμβος: ανάμεσα στό τέρμα της Έγνατίας όδου και στη Μικρά Ασία και ανάμεσα στη Μεσόγειο και στόν Έϋξεινο Πόντο, όπου καταλήγει ο Δούναβης και άλλα πλωτά ποτάμια της Εύρώπης.

Ἡ Κωνσταντινούπολη στό κέντρο τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου

Ἡ Κωνσταντινούπολη ἄρχισε νά χτίζεται τό 324 μ.Χ. καί ὁ Κωνσταντῖνος φρόντισε νά γίνει μιά πόλη ἀντάξια τῆς φήμης του: ἐπάνω σέ πολεοδομικό σχέδιο τῆς ἐποχῆς, μέ παλάτια, ἀγορές, ἵππόδρομο, ἐκκλησίες, ὑδραγωγεῖα, λουτρά, κτλ., στολισμένη μέ ὠραῖα ἔργα τέχνης ἀπό τή Ρώμη καί τήν Ἑλλάδα καί τριγυρισμένη μέ ἰσχυρό τεῖχος. Τά ἐγκαίνια ἐγίναν τό 330 μ.Χ.

Ἡ Κωνσταντινούπολη δέν ἄργησε νά γίνει αὐτό γιά τό ὁποῖο τήν προόριζε ἡ θέση της: α) τό μεγαλύτερο ἐμπορικό λιμάνι τῆς Μεσογείου· β) ἀπόρθητο ἀμυντικό ὄχυρό γιά 11 ὀλόκληρους αἰῶνες· γ) κέντρο γραμμάτων καί πολιτισμοῦ, σέ μιά ἐποχή πού ἡ μεσαιωνική Εὐρώπη εἶχε πέσει σέ νάρκη ἔπειτα ἀπό τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν.

Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία βρῖσκει τὸν ἀναδιοργανωτὴ καὶ ὑπερασπιστὴ τῆς

Γιὰ τὴν πιὸ ἀποτελεσματικὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας ὁ Κωνσταντῖνος αὐξήσε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ γιὰ τὴν εὐημερίαν τῶν πολιτῶν τῆς ἔκαμε πολλὰ κοινωφελῆ ἔργα καὶ ἐλάττωσε τὴ φορολογία. Γιὰ τὴν ἄμυνά τῆς ὀργάνωσε μεγάλη δύναμη στρατοῦ, ποῦ ἦταν ἕτοιμος νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ ὅπου ἡ ἀνάγκη τοῦ καλοῦσε. Ἄλλους πάλι στρατιῶτες ἐγκατέστησε μὲ τίς οἰκογενεῖς τους στὰ σύνορα, παραχωρώντας τους μεγάλες ἐκτάσεις γῆς νὰ τίς καλλιεργοῦν καὶ νὰ τίς ὑπερασπίζουν. Γιὰ τίς ἀμυντικὲς ἀνάγκες τοῦ κράτους χρησιμοποίησε καὶ πολλοὺς ξένους τῶν συνόρων, ἰδίως Γερμανοὺς.

Τέλος ἐτοιμαζόταν νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν, ποῦ ἐμφανίστηκαν ἀπειλητικοὶ στὰ ἀνατολικά σύνορα· ἀλλὰ ἀρρώστησε καὶ πέθανε στὴ Νικομήδεια τὸ 337 μ.Χ.

Ρωμαῖοι στρατιῶτες
ὑπερασπίζου
φρούριο
ἀπὸ ἐπίθεση Δακῶν.

3. Ίουλιανός (361—363 μ.Χ.)

Ή από τούς διαδόχους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ Ίουλιανός, πού ἐπονομάστηκε ἀπό τούς χριστιανούς *Παραβάτης* ἢ *Ἀποστάτης*, ἐπειδὴ ἐπιχείρησε νά ἐπαναφέρει τήν ἀρχαία ἐλληνική θρησκεία.

Ὁ Ίουλιανός εἶχε σπουδάσει στήν Ἀθήνα ἐλληνική φιλοσοφία καί πίστευε πώς, ἂν ξανάφερνε τήν ἀρχαία ἐλληνική θρησκεία τῆς εἰδωλολατρίας, θά ξαναγεννιοῦνταν καί τά ἐλληνικά γράμματα καί οἱ τέχνες, πού τόσο τόν εἶχαν γοητέψει.

Δέν ἔκαμε διωγμούς τῶν χριστιανῶν, ἀλλά ἔδωσε ἐντολή νά ἀνοίξουν οἱ ἀρχαῖοι ναοί, ἐπανέφερε τούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶ-

νες, ἀντικατέστησε τά χριστιανικά ἐμβλήματα μέ εἰδωλολατρικά καί γενικά ἀκολούθησε φιλική πολιτική πρὸς τούς εἰδωλολάτρες, τούς ἔθνικοὺς, ὅπως λέγονταν.

Δέν μπόρεσε νά καταλάβει ὅτι οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἶχαν πεθάνει γιὰ πάντα. Ἡ παράδοση λέει ὅτι τό παραδέχτηκε μόνο ἐνῶ πέθαινε πληγωμένος σέ πόλεμο ἐναντίον τῶν Περσῶν, μέ τή φράση «νενίκηκάς με, Ναζωραῖε», πού σημαίνει «μέ νίκησες, Χριστέ».

Κατά τά ἄλλα ἀναδείχτηκε ἓνας ἐξαιρετος αὐτοκράτορας, πού περιόρισε τίς σπατάλες καί κυβέρνησε μέ δικαιοσύνη.

Ίουλιανός ὁ Παραβάτης

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Κωνσταντίνος καί Κωνσταντινούπολη

- "Ένα από τά ἀρχαῖα ἔργα τέχνης πού στόλισαν τήν Κωνσταντινούπολη ἦταν καί ὁ τρίποδας πού ἀφιερώθηκε στούς Δελφούς μετά τή νίκη στή μάχη τῶν Πλαταιῶν.
- Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ 315 μ.Χ. ἔχει ἐπάνω μαζί μέ τόν ἐθνικό θεό Ἡλιο καί τό χριστιανικό σταυρό. "Άλλα νομίσματα ἔχουν τήν εἰκόνα τῆς αὐγούστας Ἐλένης.
- "Όταν ὁ Κωνσταντίνος ἔγινε αὐτοκράτορας, μετονόμασε τό Δρέπανο τῆς Βιθυνίας, τόπο καταγωγῆς τῆς μητέρας του, σέ Ἐλενόπολη.
- Ὁ λαός ὀνόμασε τήν Κωνσταντινούπολη ἀπλά *Πόλη* καί ἔτσι πέρασε καί στά δημοτικά μας τραγούδια. Ἄλλά καί οἱ Τοῦρκοι τήν ὀνομάζουν Ἰσταμπούλ, πού εἶναι παραφθορά τῆς φράσης «Εἰς τήν Πόλιν».

Ἰουλιανός καί Γρηγόριος

- Κάποιος ἱστορικός ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰουλιανός ἔστειλε τό φιλόσοφο Ὀρειθάσιο στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν νά ζητήσῃ τή γνώμη του γιά τή φιλική πρός τούς ἐθνικούς πολιτική πού ἀκολουθοῦσε καί ὅτι ἡ Πυθία ἔδωσε τόν ἐξῆς ἀπελπισμένο χρῆσμό: «Πέστε στό βασιλιά ὅτι ὁ Ἀπόλλωνας δέν ἔχει πιά στέγη οὔτε μαντική δάφνη οὔτε πηγὴ τραγουδιστή. Πάει πιά, βουβάθηκε ἡ μιλιὰ τῆς Κασταλίας».
- Στήν Ἀθήνα ὁ Ἰουλιανός εἶχε συμμαθητὴ τό *Γρηγόριο τό Ναζιανζηνό*. Μετά τό θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ Γρηγόριος εἶπε: «Συννεφάκι ἦταν καί πέρασε», ἐννοώντας τήν ἀπόπειρα τοῦ αὐτοκράτορα νά ἐπιβάλῃ τήν ἀρχαία θρησκεία.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

Ἐναζήτησε στό τέλος μέσα στήν παρένθεση, τίς λέξεις πού λείπουν.

— Διάτάγμα πού ἀναγνώριζε σέ ὄλους τούς Ρωμαίους ὑπηκόους τό δικαίωμα νά λατρεύουν τό θεό τῆς ἐκλογῆς τους:

Μ _ _ _ _ _

— Εἶχε ἐπάνω τά σύμβολα τοῦ Χριστοῦ: Λ _ _ _ _

— Ἔτσι ὀνομάζεται ἡ Κωνσταντινούπολη ἀπό τούς Τούρκους:

Ἰ _ _ _ _ _

(Λάβαρο, Ἰσταμπούλ, Μεδιολάνων)

2) Σωστό ἢ ὄχι;

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος συμπαθοῦσε καί ὑποστήριζε τούς χριστιανούς, γιατί:

- ἦταν καί ἡ μητέρα του χριστιανή.
- τόν βοήθησαν νά νικήσει τόν ἀντίπαλό του Μαξέντιο.
- τοῦ ὑποσχέθηκαν ὅτι θά τόν ἀνακηρύξουν Ἅγιο.
- κατάλαβε ὅτι τό μέλλον ἦταν μέ τό μέρος τους.
- εἶδε ὅτι ἡ χριστιανική ἀδελφσύνη θά ἐξασφάλιζε τήν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

Μιά μόνο ἀπό τίς ἀπαντήσεις δέν εἶναι σωστή.

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379—395 μ.Χ.)

ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

Ἡ δεύτερη μεγάλη μορφή μετά τό Μ. Κωνσταντίνο εἶναι ὁ αὐτοκράτορας Θεοδόσιος ὁ Α΄. Ὁ Θεοδόσιος ἔμεινε κι αὐτός στήν ἱστορία μέ τό ἐπίθετο Μέγας, γιατί συνέχισε ἐπάξια καί συμπλήρωσε τό ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου.

1. Ὁ Θεοδόσιος ἐπιβάλλει τήν ὀρθόδοξη χριστιανική θρησκεία

Ὁ Θεοδόσιος προχώρησε πιο πέρα ἀπό τό Μ. Κωνσταντίνο καί ἔκαμε τό χριστιανισμό ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους. Γιά νά γίνει αὐτό, χρειάστηκε νά τά βάλει ἀπό τή μιὰ μέ τούς *αἰρετικούς* καί ἀπό τήν ἄλλη μέ τούς *εἰδωλολάτρεις*.

Τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχε μεγάλη διάδοση ἡ *αἵρεση τοῦ Μακεδόνιου* (ἐπισκόπου πού δέν παραδεχόταν τή θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος). Γιά τό ζήτημα αὐτό ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε στήν Κωνσταντινούπολη τή *Β΄ Οἰκουμενική Σύνοδο*.

Παράλληλα κυνήγησε τούς ἐθνικούς, ἔκλεισε τούς ἀρχαίους ναούς, ἀπαγόρευσε τίς θυσίες καί κατάργησε ὀριστικά τούς Ὀλυμπιακούς ἀγῶνες (394 μ.Χ.). Οἱ χριστιανοί φανατίστηκαν καί βάλθηκαν νά καταστρέφουν καθετί πού θύμιζε τό εἰδωλολατρικό

Ψηφιδωτά δάπεδα από τό Παλάτι τής Κωνσταντινούπολης, τής εποχής τού Θεοδοσίου Β΄

παρελθόν: έργα τέχνης, ναούς και συγγράμματα των αρχαίων. Έφτασαν μάλιστα στο σημείο να κατεβούν σε διωγμούς έναντι των ἐθνικῶν καὶ νὰ προκαλέσουν αἰματοχυσία στὴν Ἀλεξάνδρεια.

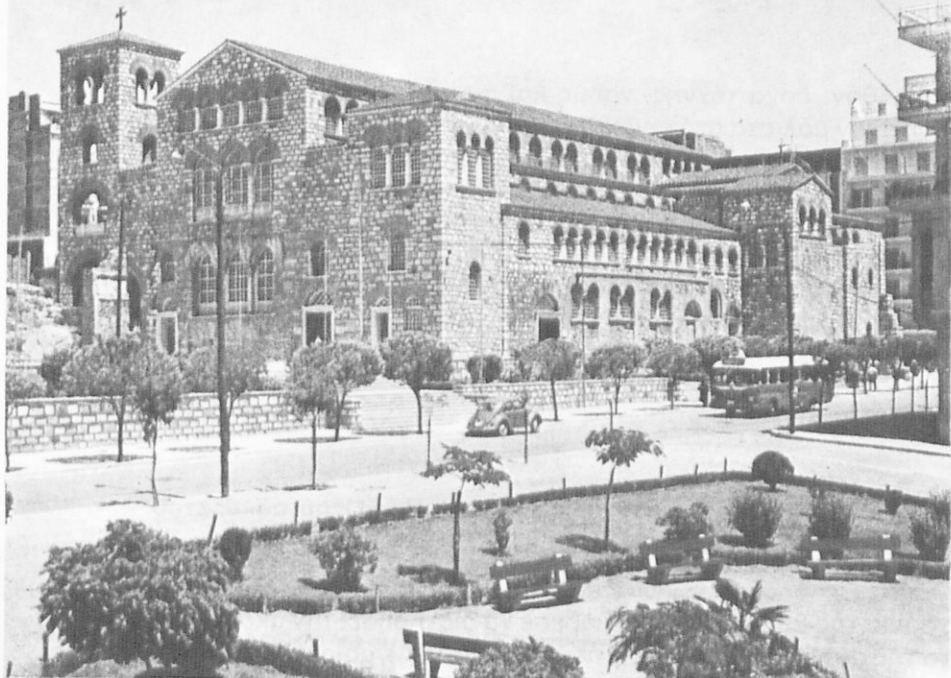
Τὰ σκληρὰ μέτρα τοῦ Θεοδοσίου προκάλεσαν δυσaréσειες καὶ δύο στάσεις: μιά στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἄλλη στὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ στάση στὴ Θεσσαλονίκη εἶχε θύματα μερικούς μισθοφόρους ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ. Σ' ἀντίποινα ὁ Θεοδοσίος διέταξε τὴ σφαγὴ ἀθῶων πολιτῶν μέσα στὸν Ἱππόδρομο, πού στοίχισε τὴ ζωὴ 7.000 Θεσσαλονικέων. Γι' αὐτὸ τὸ ὁμαδικὸ ἔγκλημα, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων τοῦ ἀρνήθηκε τὴ θεία κοινωνία καὶ τὸν ὑποχρέωσε νὰ ζητήσει συγχώρηση ἀπὸ τὸ λαό.

2. Ὁ Μ. Θεοδοσίος τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ ἀδιαίρετου ρωμαϊκοῦ κράτους

Ὁ Θεοδοσίος ὀργάνωσε ἰσχυρὸ στρατό καὶ στὰ δεκαπέντε χρόνια τῆς βασιλείας του μπόρεσε νὰ διατηρήσει τὴν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Πρὶν πεθάνει (395 μ.Χ.), μοίρασε τὸ κράτος στοὺς δύο γιούς του. Στὸν Ὀνώριο ἔδωσε τὸ δυτικὸ (Ἰταλία, Ἀφρική, Γαλλία, Ἰσπανία καὶ Ἀγγλία) καὶ στὸν Ἀρκάδιο τὸ ἀνατολικὸ (Βαλκανικὲς χῶρες, Ἑλλάδα, ἀνατολικὲς ἐπαρχίες, Αἴγυπτο).

Τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος δὲν μπόρεσε ν' ἀντέξει στὶς ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων καὶ διαλύθηκε ὀριστικὰ τὸ 476 μ.Χ.

Τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος περιορίστηκε στὸ τμῆμα ἐκεῖνο πού τὸ κατοικοῦσαν πληθυσμοὶ ἑλληνικοὶ καὶ χριστιανικοὶ στὴ μεγαλύτερη ἀναλογία τους. Σιγὰ σιγὰ ἐξελληνίστηκε, διατηρήθηκε περισσότερο ἀπὸ 1.000 χρόνια καὶ εἶναι γνωστὸ στὴν ἱστορία ὡς βυζαντινὸ κράτος. Πολλοὶ ἱστορικοὶ τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας στὸ 395, πού ἐγίνε ὁ χωρισμὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους σὲ δυτικὸ καὶ ἀνατολικὸ, καὶ ὄχι στὸ 330 πού ἐγίναν τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ βασιλική τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (5ος αἰ.) ὅπως εἶναι σήμερα.

3. Σημαντικά πρόσωπα καί ἔργα στά χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Θεοδοσίου

Πολλοί ἀπό τοὺς διαδόχους τοῦ Μ. Θεοδοσίου καί τοὺς συμβούλους τοὺς ἦταν ἀνάξιοι. Βρέθηκαν ὅμως καί ἱκανοί ἄνθρωποι πού στήριξαν τό κράτος, ὅπως ὁ ἐπίτροπος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ Ἀνθέμιος καί ὁ αὐτοκράτορας Μαρκιανός.

Ὁ Ἀνθέμιος φρόντισε γιά τήν κατασκευή νέου μεγάλου τείχους γύρω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη. Ἀπώθησε ἐπίσης τοὺς Γερμανούς καί τοὺς Οὐννοὺς, πού ἦταν ἐγκαταστημένοι πέρα ἀπό τό Δούναβη, καί ἔβαλε περιπολίες στό μεγάλο ποτάμι. Ὁ Μαρκιανός μπόρεσε νά στρέψει τὰ στίφη τῶν Οὐννων πρὸς τή Δύση. Σ' αὐτά τὰ χρόνια τό ἀνατολικό ρωμαϊκό κράτος ὑπόφερε

Νόμισμα μέ τήν Πουλχερία

νά ξεφύγει το μεγάλο κίνδυνο τῶν Γερμανῶν, πού, εἴτε μέ τή βία εἴτε εἰρηνικά, εἶχαν εισδύσει μέσα στήν ἐπικράτειά του καί μερικοί ἀπ' αὐτούς εἶχαν κατορθώσει νά καταλάβουν σπουδαῖες θέσεις στό στρατό καί στή διοίκηση — καί νά παραμείνει ἑλληνορωμαϊκό.

Ἐνάμεσα στούς διαδόχους τοῦ Μεγάλου Θεοδόσιου ξεχωριστή θέση ἔχουν δυό γυναῖκες αὐγοῦσες, ἡ *Εὐδοκία*, γυναῖκα τοῦ Θεοδόσιου τοῦ Μικροῦ καί ἡ *Πουλχερία*, ἀδελφή του, καί ἀργότερα σύζυγος τοῦ Μαρκιανοῦ. Καί οἱ δυό πρωτοστάτησαν σέ ἀξιόλογα φιλανθρωπικά καί ἐκπολιτιστικά ἔργα. Ἡ *Εὐδοκία* ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς, κόρη τοῦ φιλοσόφου Λεόντιου, καί πρὶν βαπτισθεῖ χριστιανή εἶχε τό ὄνομα *Ἀθηναῖδα*. Μαζί της ἔφερε στό Παλάτι τήν ἑλληνική γλώσσα καί τόν ἑλληνικό τρόπο ζωῆς. Παράλληλα φρόντισε νά ἰδρυθεῖ στήν Πόλη τό *Πανδιδακτήριο* (425 μ.Χ.), ἓνα εἶδος πανεπιστημίου, ὅπου διδάσκονταν ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορική καί ἡ νομική ἐπιστήμη καί ὅπου ἡ ἑλληνική γλώσσα εἶχε τά πρωτεῖα ἀπέναντι στή λατινική.

Στά χρόνια τοῦ Μεγάλου Θεοδόσιου καί τῶν διαδόχων του ἐξῆσαν οἱ πιό ὀνομαστοί ἀπό τούς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ γνωστοί *Τρεῖς Ἱεράρχες*: *Μέγας Βασίλειος*, *Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός* καί *Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, καί ἡ ἐποχή ἐκείνη ὀνομάζεται «χρυσός αἰώνας τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων».

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Διωγμοί και διωγμοί

- Ο 4ος αιώνας άρχισε με τό μεγαλύτερο διωγμό τών χριστιανών (άπό τό Διοκλητιανό) και έκλεισε με διωγμό τών ειδωλατρών και τών αίρετικών χριστιανών (άπό τό Μ. Θεοδοσίο).

Άρχή και τέλος τής ρωμαϊκής ιστορίας

- Η ρωμαϊκή ιστορία άρχίζει με τό Ρωμύλο, πού έχτισε τή Ρώμη τό 753 π.Χ., και τελειώνει με τό δεκαεξάχρονο Ρωμύλο Αυγουστύλο (δηλ. «μικρό Αύγουστο»), πού τόν έκθρόνισε ό Γότθος βασιλιάς Όδόακρος τό 476 μ.Χ.

Άθηνά και Παναγία

- Τό 434 μ.Χ. ό Παρθενώνας γίνεται χριστιανική έκκλησία (Παναγία ή Άθηνιώτισσα).

Πατριάρχης έναντίον αύγούστας

- Ο Ιωάννης ό Χρυσόστομος έξορίστηκε πολλές φορές, γιατί είχε τό θάρρος νά έλέγχει άπό τόν άμβωνα τήν άμαρτωλή ζωή τής αύγούστας Εύδοξίας, πεθεράς τής Εύδοκίας. Σ' ένα κήρυγμά του μάλιστα τήν παραλλήλισε με τήν Ηρωδιάδα, πού ζητούσε «έπί πίνακι τήν κεφαλήν του Ιωάννου»

Σημάδια έξελληνισμού

- Τό 439 μ.Χ., στά χρόνια τής Εύδοκίας, δημοσιεύτηκε διάταγμα πού όριζε νά συντάσσονται οί διαθήκες στήν ελληνική γλώσσα.

Η μεγάλη μετανάστευση τών λαών

Τόν 4ο και 5ο αιώνα λαοί άπολίτιστοι άκόμα, πού κατοικούσαν στήν κεντρική και βόρεια Εύρώπη και άλλοι πού είχαν προωθηθει άπό τήν κεντρική Άσία, μετακινήθηκαν πρός τή Μεσόγειο, άλλοτε με τή βία και άλλοτε ειρηνικά, και έγκαταστάθηκαν σέ έδάφη τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αύτή ή μετανάστευση, πού

ἀναστάτωσε τὴν Εὐρώπη, ὀνομάζεται στὴν ἱστορία μεγάλη μετα-
νάστευση τῶν λαῶν

Ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν ἦταν Γερμα-
νοί, γνωστοί μὲ διάφορες ὀνομασίες: Βησιγόθοι, Ὄστρογόθοι,
Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Πρῶτοι οἱ Βησιγόθοι μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ἀλάριχο, ξεχύ-
θηκαν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ, καὶ λεηλα-
τώντας καὶ καταστρέφοντας ἔφτασαν ὡς τὴ Σπάρτη. Αὐτὰ ἔγιναν
μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγάλου Θεοδόσιου. Ἀργότερα οἱ Βησιγόθ-
οι πέρασαν στὴν Ἰταλία καὶ λεηλάτησαν τὴ Ρώμη (410 μ.Χ.). Τε-
λικὰ, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλάριχου, ἐγκατέλειψαν τὴν Ἰταλία
καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ νότια Γαλλία καὶ Ἰσπανία, ὅπου ἴδρυσαν
δικό τους κράτος.

Οἱ Βάνδαλοι, πού εἶχαν κατεβεῖ στὴν Ἰσπανία, πέρασαν ἀπὸ
ἐκεῖ στὴ βόρεια Ἀφρική μὲ ἀρχηγό τους τὸ Γιζέριχο καὶ ἴδρυσαν
πειρατικό κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴν Καρχηδόνα. Σὲ μιὰ ἐπι-
δρομὴ τους μπήκαν στὴ Ρώμη (455 μ.Χ.) καὶ ἐπὶ δυὸ ἐβδομάδες
κηλάτησαν τὴν «αἰώνια πόλη» καὶ προξένησαν ἀπεριγράπτες
καταστρεφές στὰ ἔργα τέχνης. Ἀπὸ τότε ἡ λέξη «βανδαλισμός»
σημαίνει τέτοιου εἴδους βαρβαρότητες.

Ἄλλοι γερμανικοὶ πληθυσμοί, μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ὀδόα-
κρο, κατέλυσαν τὸ δυτικό ρωμαϊκό κράτος τὸ 476 μ.Χ. Λίγο ἀρ-
γότερα οἱ Ὄστρογόθοι μὲ τὸ Θεοδώριχο ἔγιναν κύριοι τοῦ κρά-
τους τοῦ Ὀδοάκρου, πού εἶχε πρωτεύουσα ὄχι πιά τὴ Ρώμη ἀλλὰ
τὴ Ραβέννα.

Παράλληλα μὲ τοὺς Γερμανούς, ἡ Εὐρώπη γνώρισε τίς φο-
βερές ἐπιδρομὲς τῶν Οὐννων, μιᾶς πολεμικῆς φυλῆς πού εἶχε
ξεκινήσει ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία. Μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀττίλα,
ἕναν ἰκανότατο ὅσο καὶ ἀδίστακτο ἀρχηγό, πού ἔμεινε στὴν
ἱστορία μὲ τὸ ὄνομα «μάστιγα τοῦ Θεοῦ», οἱ Οὐννοι ἔγιναν ὁ
φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μὲ τίς
ἐπιδρομὲς τους καὶ μὲ τοὺς βαρύτατους φόρους πού ὑποχρέω-
ναν τοὺς Βυζαντινοὺς νὰ τοὺς πληρώνουν. Τελικὰ πέρασαν στὴ
Δύση, ὅπου νικήθηκαν ἀπὸ τίς ἐνωμένες ρωμαϊκές καὶ γερμανι-
κές δυνάμεις στὰ Καταλαυνικά πεδία, μιὰ τοποθεσία κοντὰ στὸ
Παρίσι, στὴ λεγόμενη μάχη τῶν ἐθνῶν (451 μ.Χ.). Δυὸ χρόνια
ἀργότερα πέθανε ὁ Ἀττίλας καὶ τὸ κράτος τῶν Οὐννων διαλύ-
θηκε.

Μὲ τὴ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἀρχίζει μιὰ νέα ἐποχὴ
γιὰ τὴν Εὐρώπη. Ἡ μετανάστευση συνοδεύτηκε ἀπὸ ἀφάντα-

στες καταστροφές και έρημώσεις. Παράλληλα, καινούριο αίμα και καινούριες δυνάμεις ζωογόνησαν τό εξασθενημένο πιά δυτικό ρωμαϊκό κράτος. Από τό άλλο μέρος οί λαοί αυτοί έπηρεάστηκαν εύεργετικά από τόν πολιτισμό, τή θρησκεία και τή γλώσσα τής αυτοκρατορίας πού κατέλυσαν. Μέ τόν καιρό, από τή συγχώνευση κατακτητών και κατακτημένων διαμορφώθηκαν τά γνωστά εύρωπαϊκά κράτη, όλα χριστιανικά, και τά περισσότερα μέ γλώσσα νεολατινική (ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική, ρουμανική).

Τό ανατολικό ρωμαϊκό κράτος μέ τήν άμυνα και τή διπλωματία του μπόρεσε νά άναχαιτίσει τά άπανωτά κύματα τών άπολίτιστων λαών του βορρά και νά διαφυλάξει έτσι τήν έλληνορωμαϊκή και χριστιανική του κληρονομία.

Ο Άλάριχος έξω από τήν Άθήνα

- Κατά τήν έπιδρομή του Άλάριχου έναντίον τής Ελλάδας καταστράφηκε ό ναός τής Δήμητρας στην Έλευσίνα και άλλα άρχαία μνημεία. Η καταστροφική αυτή μανία τών Γόθων όφείλεται και στό γεγονός ότι είχαν γίνει χριστιανοί (άρειανοί). Μέσα στό στρατό του Άλάριχου ύπήρχαν και φανατικοί μοναχοί, πού έστρεφαν τή μανία τών πολεμιστών έναντίον τών ειδωλολατρικών μνημείων. Οί Άθηναίοι έσωσαν τήν πόλη τους, προσφέροντας δώρα στον Άλάριχο.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Άλφαβητικός κατάλογος αυτοκρατόρων

Άρκάδιος - Διοκλητιανός - Θεοδοσίος ὁ Μέγας - Θεοδοσίος ὁ Μικρός - Ἰουλιανός ὁ Παραβάτης - Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας - Μαρκιανός - Ρωμύλος Αὐγουστύλος.

Βάλε τους σέ χρονολογική σειρά

.....
.....
.....

2) Τί θυμᾶσαι;

Ἄναζητήσε στό τέλος μέσα στήν παρένθεση, τίς λέξεις πού λείπουν.

— Δέν παραδεχόταν τή θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος:

Μ -----

— Διέταξε τή σφαγή ἀθῶων πολιτῶν μέσα στόν Ἰππόδρομο τῆς Θεσσαλονίκης: Θ -----

— Κατασκεύασε νέο μεγάλο τεῖχος γύρω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη: Ἀ -----

— Ἔτσι λεγόταν ἡ αὐγούστα πού καυτηρίασε μέ τούς λόγους τοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: Ε -----

— Ἦταν τό ἔθνικό της ὄνομα, πρὶν βαπτισθεῖ καί γίνει αὐγούστα:

Ἄ -----

— Ἀδελφή τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καί γυναίκα τοῦ Μαρκιανού: Π -----

— Πράξεις βαρβαρότητας ὅμοιες μέ ἐκείνες τῶν Βανδάλων στή Ρώμη: β -----

— Έτσι ονομάστηκε ο Ἀττίλας γιὰ τίς θηριωδίες του:

μ _ _ _ _ _ τ _ _ θ _ _ _

— Έτσι ονομάζεται ἡ μάχη στά Καταλαυνικά πεδία, ὅπου νικήθηκε ὁ Ἀττίλας: μ _ _ _ τ _ _ ἔ _ _ _ _

— Έτσι λεγόταν ὁ τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους: Ρ _ _ _ _ _ Α _ _ _ _ _

— Πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Ὄστρογόθων στήν Ἰταλία δέν ἦταν πιά ἡ Ρώμη ἀλλά ἡ Ρ _ _ _ _ _

(Θεοδόσιος - Ἀνθέμιος - Ραθέννα - βανδαλισμοί - Ἀθηναῖδα - Πουλχερία - Εὐδοξία - Μακεδόνιος - Ρωμύλος Αὐγουστύλος - μάχη τῶν ἐθνῶν - μάστιγα τοῦ θεοῦ)

3) Ἐνωσε μέ γραμμές αὐτά πού πᾶνε μαζί:

A	B
Κωνσταντῖνος	Πανδιδακτήριο
Ἑλένη	Οὔννοι
Ἄρειος	Ἐν τούτῳ νίκη
Ἰουλιανός	Νενίκηκας με, Ναζωραῖε
Θεοδόσιος ὁ Μέγας	Α' Οἰκουμενική Σύνοδος
Εὐδοκία	Τίμιος Σταυρός
Ἀττίλας	Κατάργηση Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων

4) Πόσα χρόνια κράτησε τό ρωμαϊκό κράτος στή Δύση;

(Υπολόγισε ἀπό τήν κτίση τῆς Ρώμης ὡς τή διάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους).

.....

5) Σκέψου καί ἀπάντησε:

Ἡ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἔχει ὁμοιότητες μέ:

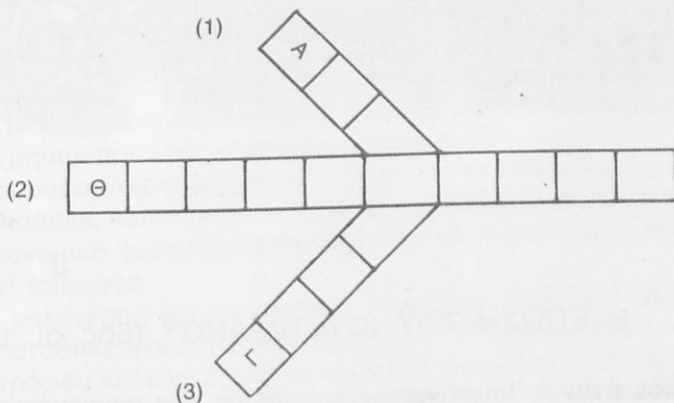
— τήν ἴδρυση τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν στά παράλια τῆς Μεσογείου.

— τήν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

— τήν ἐξάπλωση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

- τήν κάθοδο τῶν Δωριέων·
- τή σημερινή μετανάστευση τῶν Ἑλλήνων στήν Αὐστραλία καί ἄλλοῦ.

Ἐπίσης ὑπάρχει μιά μόνο σωστή ἀπάντηση.

6) Γοτθικό βέλος

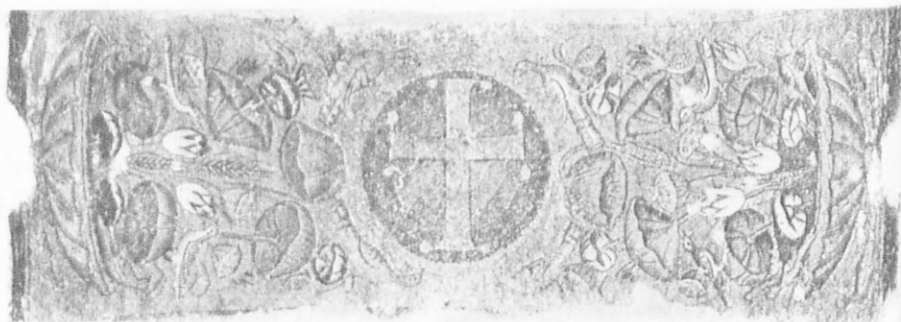
1. Ἀρχηγός τῶν Βησιγότθων
2. Ἀρχηγός τῶν Ὄστρογότθων
3. Ἀρχηγός τῶν Βανδάλων

7) Τί ἄλλο ἀκόμα;

Ἐνάντια στά σημάδια πού δείχνουν ὅτι τό ἀνατολικό ρωμαϊκό κράτος ἀρχίζει νά ἐξελληνίζεται εἶναι καί τά ἑξῆς:

- Γίνεται αὐγούστα ἡ κόρη τοῦ φιλοσόφου Λεόντιου καί φέρνει στό Παλάτι τόν ἑλληνικό τρόπο ζωῆς.
- Στά χρόνια τῆς Εὐδοκίας δημοσιεύεται διάταγμα πού ἐπιτρέπει νά γράφονται οἱ διαθήκες στήν ἑλληνική γλώσσα.
- Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦν στό κήρυγμα καί τά γραπτά τους τήν ἑλληνική γλώσσα.

Ἐπιπλέον ἀπό τό βιβλίο σου ἕνα ἀκόμα σημάδι. Ἀπάντησε προφορικά.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αι. μ.Χ.)

1. Ποιός ήταν ο Ίουστινιανός και ποιούς είχε συνεργάτες του

Πρίν από τόν Ίουστινιανό βασιλέψαν τέσσερις αυτοκράτορες. Από αυτούς ο *Αναστάσιος ο Α΄* ἔχτισε ἕνα ἀκόμα τεῖχος γιά τήν υπεράσπιση τῆς Κωνσταντινούπολης. Γενικά ἦταν ἕνας πολύ καλός αυτοκράτορας καί γι' αὐτό ἀγαπητός στό λαό. Τόν *Αναστάσιο* τόν διαδέχτηκε ὁ *Ίουστίνος ο Α΄*, ἕνας γηραιός καί ἀγράμματος ἀξιωματικός τῆς ἀνακτορικής φρουρᾶς, θεῖος τοῦ Ίουστινιανοῦ.

Ὁ Ίουστίνος εἶχε φροντίσει ὥστε ὁ ἀνεψιός του νά πάρει πολύ καλή μόρφωση. Ὅσο ἦταν αυτοκράτορας, τόν εἶχε κοντά του, σύμβουλο καί οὐσιαστικά συγκυβερνήτη του. Ἔτσι ὁ Ίουστινιανός εἶχε τήν εὐκαιρία νά ἀσκηθεῖ στά κυβερνητικά καθήκοντα, πρίν γίνει ὁ ἴδιος αυτοκράτορας (τό 527).

Ὁ Ίουστινιανός εἶχε πολλά χαρίσματα καί μεγάλα ὄνειρα. Ἐντύπωση ἔκανε ἡ ἐνεργητικότητα, ἡ ἐπιμονή καί ἡ ἀντοχή του. Οἱ σύγχρονοί του βεβαιώνουν ὅτι ἔτρωγε λίγο, ἐργαζόταν πολύ καί κοιμόταν ἐλάχιστα, γι' αὐτό καί τόν ὀνομάζουν «ἀκοίμητο». Ἡ μόρφωσή του καί ἡ θητεία του κοντά στό θεῖο του τοῦ ἐπέτρεψαν νά εἶναι κατατοπισμένος γύρω ἀπό ὅλα τά ζητήματα, στρα-

τιωτικά, πολιτικά και θρησκευτικά, και νά μπορεί νά τά παρακολουθεῖ ὁ ἴδιος ἀπό κοντά.

Τό μεγάλο ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν νά ξανακάμει τήν αὐτοκρατορία ὅπως ἦταν στίς ἡμέρες τοῦ ρωμαϊκοῦ μεγαλείου: μέ ὅλη τή Μεσόγειο δική της, αὐτή τή φορά ἕνα κράτος χριστιανικό, ὅπου νά βασιλεύει ἡ εἰρήνη, ἡ ἀσφάλεια καί ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ καί τοῦ αὐτοκράτορα.

Στήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου του αὐτοῦ ἀφιέρωσε ὅλες του τίς δυνάμεις στή μακρά περίοδο τῆς βασιλείας του. Τόν βοήθησε ἐπίσης ἕνα ἐπιτελεῖο ἀπό ἐκλεκτούς συνεργάτες, πού τοῦς εἶχε ξεχωρίσει ὁ ἴδιος, γιατί εἶχε τήν ἱκανότητα νά βρίσκει καί νά χρησιμοποιεῖ τόν κατάλληλο ἄνθρωπο στήν κατάλληλη θέση. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τοῦς συνεργάτες του ἦταν: οἱ στρατηγοί *Βελισάριος* καί *Ναρσής*, ὁ νομομαθής *Τριβωνιανός*, ὁ εἰδικός στά οἰκονομικά *Ἰωάννης Καππαδόκης* καί οἱ ἀρχιτέκτονες *Ἀνθέμιος* καί *Ἰσιδωρος*.

Ὁ καλύτερος σύμβουλος καί συμπαραστάτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ στάθηκε ἡ σύζυγός του *Θεοδώρα*. Ἡ Θεοδώρα ἦταν κόρη ἀρκτητρόφου καί εἶχε ἐργαστεῖ στόν ἵπποδρομο καί στό θέατρο. Ὅταν ἐγίνε αὐτοκράτειρα, ἔδειξε ὅτι εἶχε σπουδαῖες ἱκανότητες

Ὁ Ἰουστινιανός
σέ ἐλεφάντινο
ἀνάγλυφο
τοῦ 6ου αἰ.

Ἡ αυτοκράτειρα Θεοδώρα.
Ψηφιδωτό ἀπό τή Ραβέννα
τῆς Ἰταλίας. Δεξιά: Νόμισμα
μέ τόν Ἰουστινιανό καί τή νίκη
πού προπορεύεται.

στά πολιτικά καί θρησκευτικά ζητήματα καί ἰσχυρή θέληση. Μάλιστα σέ μιά κρίσιμη περίσταση τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Θεοδώρα τοῦ ἔδωσε τό ἀπαιτούμενο θάρρος, ὥστε νά μὴν ἐγκαταλείψει τό θρόνο του. Αὐτό ἐγινε στή στάση τοῦ «νίκα».

2. Τί ἦταν ἡ στάση τοῦ «νίκα».

Στάση σημαίνει ἐπανάσταση. Ἡ στάση τοῦ «νίκα» ἦταν μιά ἐπανάσταση πού ξεκίνησε ἀπό τόν Ἰππόδρομο καί ἀπλώθηκε σέ ὅλη τήν πρωτεύουσα. Ἐκεῖ στόν Ἰππόδρομο μαζεύονταν τά πλήθη γιά νά παρακολουθήσουν τίς ἵπποδρομίες, πού ἦταν τό πιό ἀγαπητό τους θέαμα, καί μέ κραυγές «νίκα, νίκα» ἔδιναν θάρρος στίς ὀμάδες τους. Ὅπως καί σήμερα, ὑπῆρχαν διάφοροι ἀθλητι-

κοί σύλλογοι — «δήμοι», όπως τούς έλεγαν τότε. Μέ τή διαφορά ότι οι δήμοι μέ τόν καιρό είχαν αποκτήσει δύναμη και είχαν γίνει ένα είδος πολιτικά κόμματα, πού αντιπροσώπευαν τήν κοινή γνώμη. Όταν ο αυτοκράτορας έμφανιζόταν στον Ίππόδρομο, οι δήμοι του έκαναν γνωστά τά ζητήματα ή τά παράπονά τους και γενικά από τίς φωνές του πλήθους γινόταν φανερό αν οι κυβερνήτες είχαν τήν ύποστήριξη ή τήν κατακραυγή του λαού. Οι δήμοι έπαιρναν τό όνομά τους από τό χρώμα τής στολής των ηνιόχων τους.

Οί κυριότεροι από τούς δήμους ήταν δυό: οι Πράσινοι και οι Βένετοι (Γαλάζιοι). Σέ μία από τίς ιπποδρομίες του 532 μ.Χ. οι Πράσινοι, πού ήταν δυσαρεστημένοι μέ τόν αυτοκράτορα για τήν πολύ βαριά φορολογία, δημιούργησαν έπεισόδια. Ο Ίουστινιανός θέλησε νά τιμωρήσει τούς υπεύθυνους και νά επιβάλει τήν τάξη. Αυτό έγινε αφορμή νά συνενωθούν οι δυό αντίπαλες φατρίες, Πράσινοι και Βένετοι, και νά κάμουν στάση.

Οί στασιαστές όνόμασαν αυτοκράτορα τόν άνεψιό του Άναστάσιου Ύπάτιο και μέ τό σύνθημα «νίκα» ξεχύθηκαν στους δρόμους και παρέδωσαν τήν Πόλη στή φωτιά και τή λεηλασία. Τότε κάηκε ο ναός τής Άγίας Σοφίας και άλλα δημόσια κτίρια και λίγο έλειψε νά καοῦν και τά ανάκτορα.

Ή στάση κράτησε αρκετές ήμέρες και έφερε τόν Ίουστινιανό σέ πολύ δύσκολη θέση. Και ο ίδιος και οι σύμβουλοί του δέν έβλεπαν άλλη λύση από τή φυγή. Ή Θεοδώρα ήταν ή μόνη πού στάθηκε ακλόνητη, λέγοντας ότι προτιμούσε νά πεθάνει βασιστικότητα τής Θεοδώρας ο Ίουστινιανός ξαναβρήκε τό θάρρος του και αντιμετώπισε τήν κατάσταση μέ δυναμικά μέτρα. Έστειλε έναντιόν των στασιαστών τήν ανακτορική φρουρά μέ επικεφαλής τό στρατηγό Βελισάριο, ο όποιος κατόρθωσε νά τούς κυκλώσει μέσα στον Ίππόδρομο κι εκεί νά τούς αποδεκατίσει. Ύπολογίζουν ότι γύρω στις 30.000 ήταν τά θύματα αυτής τής εξέγερσης. Μετά τή συντριβή της οι δήμοι έχασαν πιά τή δύναμή τους και ή κοινή γνώμη τή φωνή της.

3. Τό όνειρο του Ίουστινιανού πάει νά γίνει πραγματικότητα

Μετά τήν καταστολή τής στάσης του «νίκα» ο Ίουστινιανός

έβαλε μπροστά τό μεγάλο του σχέδιο, πού ήταν, όπως είπαμε, ή ανασύσταση τής παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπό τό 476 μ.Χ. τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος εἶχε πέσει, ὅπως εἶδαμε, στά χέρια τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἔπρεπε λοιπόν νά ὀργανώσει ἐκστρατείες γιά τήν ἀνάκτησή του. Παράλληλα ἔπρεπε νά φροντίζει γιά τήν ἄμυνα στά βόρεια καί στά ἀνατολικά σύνορα, ὅπου ἀρπακτικοί λαοί περίμεναν τήν εὐκαιρία νά ἀποσπάσουν ἐδάφη τής αὐτοκρατορίας.

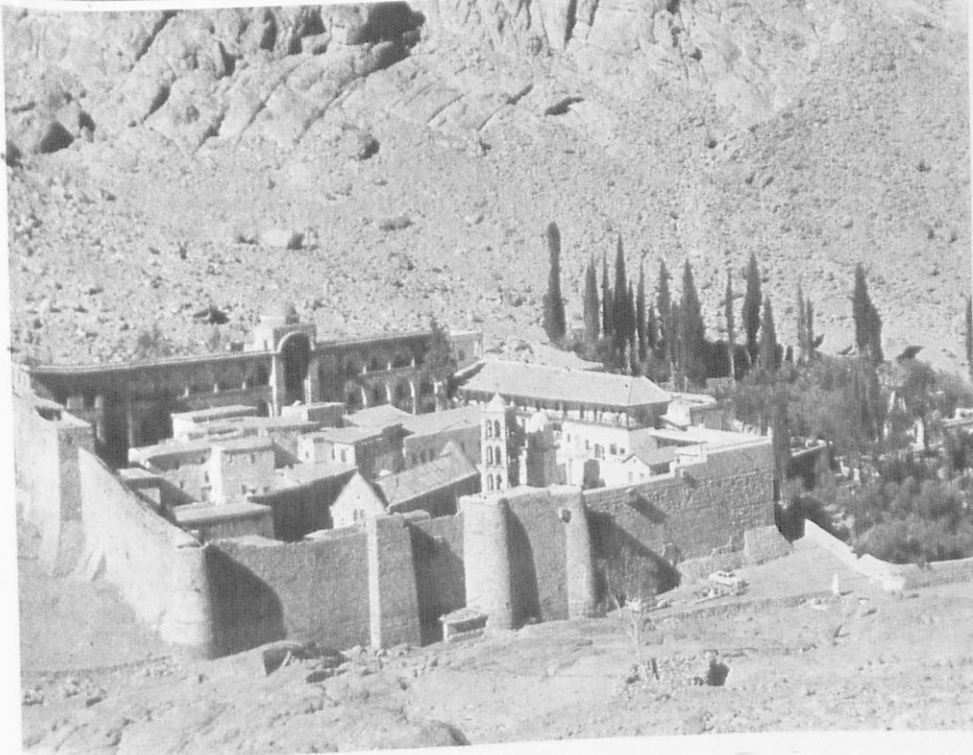
Ἔτσι καί ἔκαμε. Οἱ πόλεμοί του ἦταν *κατακτητικοί* ἀπό τό ἓνα μέρος καί *ἀμυντικοί* ἀπό τό ἄλλο.

Στή *Δύση* ἔστειλε πρῶτα τό Βελισάριο ἐναντίον τῶν *Βανδάλων* τής Ἀφρικῆς. Μέσα σ' ἓνα χρόνο ὁ Βελισάριος γύρισε νικητής μέ τρόπαια τήν Καρχηδόνα, τά νησιά Σαρδηνία, Κορσική καί Βαλεαρίδες καί ἀλυσοδεμένο τό βασιλιά τῶν Βανδάλων *Γελίμερο*. Χρειάστηκαν ὅμως ἄλλα 15 χρόνια γιά νά κατακτηθεῖ ὀλόκληρη ἡ βόρεια Ἀφρική καί νά γίνει ἀργότερα ἐξαρχάτο τής αὐτοκρατορίας.

Ἐπειτα ἦρθε ἡ σειρά τῶν *Ὀστρογόθων* τής Ἰταλίας. Τήν ἐκστρατεία ἀνέλαβε πάλι ὁ Βελισάριος καί εἶχε πολλές ἐπιτυχίες στή Σικελία καί τήν Ἰταλία. Οἱ Ὀστρογόθοι τέλος δήλωσαν ὑποταγή, ὅταν ὁ Βελισάριος κυρίεψε τήν πρωτεύουσά τους Ραβέννα καί ἔπιασε αἰχμάλωτο τό βασιλιά τους *Οὐίτιγη*. Ἐπειτα ἀπό αὐτό ὁ Ἰουστινιανός ἀνέθεσε στό Βελισάριο τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν. Στό μεταξύ οἱ Ὀστρογόθοι βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά ξεσηκωθοῦν καί νά ἀνασυστήσουν τό κράτος τους. Αὐτή τή φορά, ἐκτός ἀπό τό Βελισάριο, ὁ Ἰουστινιανός χρησιμοποίησε τό στρατηγό του *Ναρσή*. Ἐπιτέλους ἡ Ἰταλία κατακτήθηκε ὀριστικά καί ἔγινε ἐπαρχία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέ ἀντιβασιλέα τό Ναρσή.

Τόν ἴδιο καιρό ὁ Ἰουστινιανός μπόρεσε νά ἀποσπάσει ἀπό τοὺς *Βησιγόθους* τό νοτιονατολικό τμήμα τής Ἰσπανίας.

Ἔτσι ἡ Μεσόγειος ἔγινε μιά βυζαντινὴ λίμνη καί τό ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ φάνηκε νά βγαίνει ἀληθινό. (βλέπε χάρτη). Ἀλλά ὄχι στό σύνολό του, οὔτε γιά πολύ καιρό. Πολλά ἐδάφη τής παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας δέν μπόρεσε νά τὰ ἀνακτήσει. Ἀλλά καί τά περισσότερα ἀπό αὐτά πού ἀνέκτησε, χάθηκαν γιά τήν αὐτοκρατορία μετὰ τό θάνατό του. Μιά ἄλλη γερμανική φυλή, οἱ *Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί*, ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία

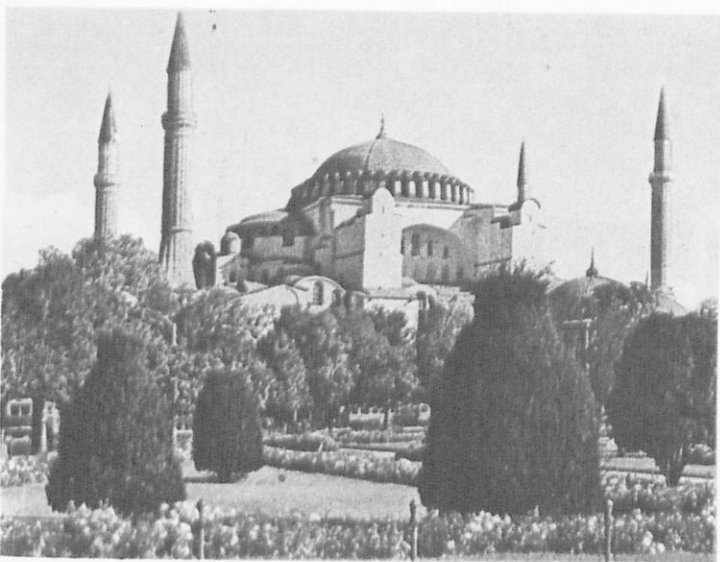

Τό μοναστήρι του Σινά, 6ος αι.

καί μόνο ή Ραβέννα, ή Ρώμη καί ή Νεάπολη διασώθηκαν. Τήν ἴδια τύχη εἶχε καί τό νοτιονατολικό τμήμα τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ μερική πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Ἰουστινιανοῦ στή Δύση χρειάστηκε περισσότερο ἀπό εἴκοσι χρόνια καί στοίχισε ἀκριβά στό κράτος σέ χρήματα καί στρατό. Στό μεταξύ οἱ λαοί στά βόρεια καί ἀνατολικά σύνορα ἐκμεταλλεύτηκαν τίς περιστάσεις καί ἐγιναν πιό πιεστικοί. Ἀπό τό βοριά οἱ Σλάβοι ἔκαναν συχνές ἐπιδρομές μέσα στήν αὐτοκρατορία. Μιά φορά μάλιστα ἔφτασαν ὡς τόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου.

Σέ πιό δύσκολη θέση ἔφεραν τήν αὐτοκρατορία οἱ Πέρσες μέ τό βασιλιά τους *Χοσρόη τόν Α΄*. Δυό πολέμους ἔκαμε ἐναντίον τους ὁ Ἰουστινιανός μέ τό Βελισάριο, ἀλλά δέν μπόρεσε νά τοὺς καταβάλει. Τελικά ἔκλεισε εἰρήνη μαζί τους, μέ τήν ὑποχρέωση νά τοὺς πληρώνει σημαντική χρηματική ἀποζημίωση κάθε χρόνο.

Εξωτερική οψη
της Αγίας Σοφίας.
ὅπως εἶναι σήμερα.

4. Πιό μεγάλος στά ἔργα εἰρήνης

Ὁ Ἰουστινιανός δέν ὄνειρεύτηκε μόνο μιά μεγάλη αὐτοκρατορία. Τό «πιστεύω» του ἦταν ἓνα κράτος, μιά θρησκεία, μιά νομοθεσία.

— Ἦθελε ἓνα κράτος ἰσχυρό, πλούσιο, ξεχωριστό σέ ἔργα κοινῆς ὠφελείας καί πολιτισμοῦ. Ἔτσι οἱ κάτοικοι θά ἦταν εὐτυχημένοι καί δέ θά εἶχαν λόγους νά ἐξεγείρονται. Φρόντισε λοιπόν νά στερεώσει τήν ἀσφάλειά του μέ μιά σειρά ὀχυρωματικά ἔργα, πού ὀνομάστηκαν *ἰουστινιάνεια*. Πῆρε μέτρα προστασίας ὑπέρ τῆς γεωργίας καί τῶν μικρῶν καλλιεργητῶν. Ἐνίσχυσε τό *ἐμπόριο* καί τή *βιοτεχνία* καί σέ ἐνέργειές του ὀφείλεται ἡ λαθραία μεταφορά μεταξόπορου ἀπό τήν Κίνα καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς *μεταξουργίας* στό βυζαντινὸ κράτος. Στά χρόνια τῆς βασιλείας του κατασκευάστηκαν πλῆθος *δημόσια ἔργα*, δρόμοι, γέφυρες, ὑδραγωγεία, λουτρά, φιλανθρωπικά ἰδρύματα καί ἐξωραϊστικά μνημεῖα.

— Ἦθελε τό κράτος νά ἔχει μιά νομοθεσία καί αὐτή νά εἶναι ἡ τελειότερη μέχρι τότε. Ἔτσι τό κράτος θά μπορούσε νά διοικηθεῖ πιό ἀποτελεσματικά καί οἱ κάτοικοι θά αισθάνονταν ἴσοι ἀπέναντι

στό νόμο. "Έβαλε λοιπόν τόν Τριβωνιανό μέ τούς συνεργάτες του νά συγκεντρώσουν καί νά ξεκαθαρίσουν τούς παλιότερους νόμους καί σ' αὐτούς ἐπάνω νά προσθέσουν τούς δικούς του. "Ἐτσι βγήκε μιά σειρά ἀπό νομικά ἔργα, πού εἶναι γνωστά μέ τό ὄνομα «ρωμαϊκό ἀστικό δίκαιο». Ἄρκετά πράγματα ἀπό τή νομοθεσία αὐτή ἐξακολουθοῦν καί σήμερα νά ἔχουν ἐφαρμογή.

— "Ἦθελε τό κράτος νά ἔχει μιά θρησκεία, τή χριστιανική: "Ἐτσι θά ἐξασφαλιζόταν ἡ ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου κατοικοῦσαν λαοί κάθε λογιῆς. Γι' αὐτό ἔλαβε σκληρά μέτρα ἐναντίον τῶν λίγων ὀπαδῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, πού εἶχαν ἀπομείνει. Τό 529 ἔκλεισε τή φιλοσοφική σχολή Ἀθηνῶν καί ἀπό τότε ἡ ἐνδοξη πό-

Ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ο τρούλος της Αγίας Σοφίας, όπως φαίνεται από μέσα

λη έπαψε όριστικά νά είναι τό κέντρο τής άρχαίας έλληνικής σοφίας.

Άλλά έπειδή ή χριστιανική θρησκεία είχε κι αύτή τίς διαιρέσεις της, ό Ίουστινιανός ύποστήριξε τήν όρθοδοξία καί έλαβε άύστηρά μέτρα έναντίον τών αίρετικών. Προβλήματα του δημιούργησε ή *αίρεση τών μονοφυσιτών* (πού πίστευαν ότι ό Χριστός είναι μόνο Θεός). Ο μονοφυσισμός είχε μεγάλη έξάπλωση στις άνατολικές έπαρχίες καί τήν Αίγυπτο καί ό Ίουστινιανός προσπάθησε νά τόν συμβιβάσει μέ τήν όρθοδοξία, αλλά χωρίς μεγάλη έπιτυχία.

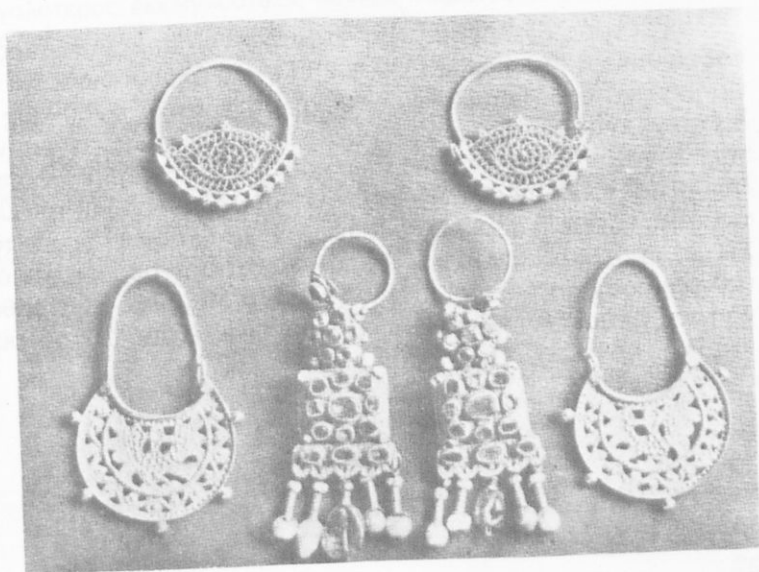
Έπίσης ό Ίουστινιανός όργάνωσε *ιεραποστολές* στους έιδωλολατρικούς λαούς πέρα από τά σύνορα, γιά νά τούς προσηλυτίσει στην άληθινή θρησκεία καί παράλληλα νά κερδίσει τή φιλία τους.

Τέλος σέ όλη τήν έκταση τής αύτοκρατορίας έχτισε πληθος έκκλησίες καί μοναστήρια. Από όλα τά κτίσματα, έκκλησιαστικά καί άλλα, τό λαμπρότερο (καί ένα από τά κορυφαία έργα τέχνης όλων τών εποχών) ήταν ό ναός τής *Άγίας του Θεού Σοφίας* στην

Κωνσταντινούπολη, στη θέση του ναού που κάηκε από τους στασιαστές του «νίκαια». Το έργο ανέλαβαν δυο Έλληνες αρχιτέκτονες, ο Ανθέμιος και ο Ίσιδωρος. Η Αγία Σοφία, που την έλεγαν και Μεγάλη Εκκλησία, ήταν βασιλική με τροῦλο και τή στόλιζαν θαυμάσια ψηφιδωτά, δηλαδή εικόνες καμωμένες από μικρές χρωματιστές πέτρες, τις ψηφίδες. Ο Ίουστινιανός παρακολούθησε από κοντά την εκτέλεση του έργου και φρόντισε να συγκεντρωθούν τα πιο πολύτιμα υλικά απ' όλη την αυτοκρατορία. Μάρμαρα εξαιρετικής ποιότητας μεταφέρθηκαν από παντού: πράσινα από την Κάρυστο, ροδόχροα με λευκές φλέβες από τη Φρυγία, ανοιχτόχρωμα με γαλάζιες φλέβες από τό Βόσπορο, κόκκινα με λευκά στίγματα από τις Θήβες της Αιγύπτου.

Ο κυρίως ναός είχε μήκος 80,90 μ. και πλάτος 69,70 μ. και τό ύψος της κορυφής του τροῦλου από τό δάπεδο ήταν 55,60 μ. Ο τροῦλος φαινόταν τόσο ανάλαφρος, σάν νά «ήταν κρεμασμένος από τόν οὐρανό μέ χρυσή αλυσίδα». Στην αὐλή του ναού ἐπάνω σέ μαρμάρινη κρήνη ὑπῆρχε ἡ καρκινική ἐπιγραφή ΝΙΨΟΝ Α-

Βυζαντινῆς τέχνης σκουλαρίκια ἀπό χρυσάφι καί πολύτιμους λίθους. 6ος αἰ.

ΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ, πού διαβάζεται τό ἴδιο ἀπό τήν καλή κι ἀπό τήν ἀνάποδη.

Γιά νά τελειώσει ἡ Ἁγία Σοφία, χρειάστηκαν 5 χρόνια καί 10 μήνες. Στό διάστημα αὐτό ἐργάστηκαν 10.000 ἐργάτες καί ξοδεύτηκαν χρήματα πού ἀντιστοιχοῦν σέ 3.600.000 περίπου λίρες Ἀγγλίας.

Τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἐγιναν τό 537 καί λέγεται ὅτι ὁ Ἰουστινιανός στό ἀντίκριμά του δέν μπόρεσε νά κρατήσει τήν ὑπερηφάνεια του καί εἶπε: «νενίκηκά σε, Σολομών», δηλ. «σέ νίκησα, Σολομών» (ἐννοώντας ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία ξεπερνοῦσε σέ τέχνη τό ναό τοῦ Σολομώντα στήν Ἱερουσαλήμ).

Ἡ Ἁγία Σοφία ἐπί χίλια περίπου χρόνια γνώρισε στιγμές ἐθνικοῦ μεγαλείου καί συμφορῶν. Ἐκεῖ συγκεντρώνονταν ἄρχοντες, κληρὸς καί λαός σέ στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐπινίκιες δοξολογίες καί ὀλονύκτιες δεήσεις. Σ' αὐτήν ζήτησαν καταφύγιο καί τήν τελευταία νύχτα πού ἔπесе ἡ Πόλη στά χέρια τῶν Τούρκων. Μετά τήν ἄλωση ἡ Ἁγία Σοφία πέρασε μέσα στοὺς θρύλους καί τίς παραδόσεις τοῦ λαοῦ καί ἐγινε ἐθνικό σύμβολο.

5. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ἀπό τοὺς διαδόχους τοῦ Ἰουστινιανοῦ σημαντικότερος ἀναδείχθηκε ὁ *Μαυρίκιος* (582-602). Γενικά ὅλοι οἱ διάδοχοι προτίμησαν νά στρέψουν τήν προσοχή τους στοὺς κινδύνους πού διέτρεχε ἡ αὐτοκρατορία στά ἀνατολικά καί στά βόρεια σύνορά της. Συνέχισαν λοιπόν τοὺς πολέμους μέ τοὺς *Πέρσες*, ὥσπου ὁ Μαυρίκιος ἔκλεισε εἰρήνη μαζί τους, συμφέρουσα γιά τό Βυζάντιο. Ἀπό τό βορρά οἱ *Ἀβαροσλάβοι* συνέχιζαν τίς ἐπιδρομές τους. Σέ μιά ἀπό αὐτές ἔφτασαν ὡς τήν Κωνσταντινούπολη, σέ ἄλλη πολιορκήσαν τή Θεσσαλονίκη. Τελικά ὁ Μαυρίκιος κατόρθωσε νά τοὺς νικήσει καί νά τοὺς ἀπομακρύνει πέρα ἀπό τό Δούναβη.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Μεταξόσπορος καί μεταξουργία

— Κατά τόν ιστορικό Προκόπιο τό *μεταξόσπορο* τόν ἔφεραν ἀπό τήν Κίνα, κρυμμένο μέσα στά κούφια μπαστούνια τους, δυό μοναχοί, πού τούς εἶχε στείλει ἐπίτηδες ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ *μεταξουργία* ἀναπτύχθηκε στή Συρία καί σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Τό χρονικό τῆς Ἁγίας Σοφίας

— Ὁ ναός τῆς Ἁγίας Σοφίας θεμελιώθηκε πρώτη φορά ἀπό τό Μ. Κωνσταντῖνο καί ἀποπερατώθηκε ἀπό τό γιό του Κωνσταντίο. Κήκε ἀπό τόν ὄχλο, ὅταν ἡ Εὐδοξία ἐξόρισε τόν Ἰωάννη τό Χρυσόστομο. Ξαναχτίστηκε ἀπό τό Θεοδοῖο Β'. Κήκε γιά δευτέρα φορά ἀπό τούς στασιαστές τοῦ «νίκα». Τό 1204 τόν λεηλάτησαν οἱ σταυροφόροι. Τό 1453 ὁ Μωάμεθ Β' τόν μετέτρεψε σέ τζαμί. Τό 1934 ἔγινε μουσεῖο.

Ρωμανός ὁ Μελωδός

— Στά χρόνια πάνω κάτω τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται νά ἔζησε ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικός ποιητής *Ρωμανός ὁ Μελωδός*. Δικός του εἶναι ὁ ὕμνος: «Ἡ Παρθένος σήμερον τόν ὑπερούσιον τίκτει...».

Ὁ πρῶτος ἑλληνικῆς καταγωγῆς αὐτοκράτορας

— Ὁ *Μαυρίκιος* θεωρεῖται ὁ πρῶτος Ἕλληνας πού ἀνέθηκε στό θρόνο, γιατί καταγόταν ἀπό τήν ἐξελληνισμένη Καππαδοκία τῆς Μ. Ἀσίας. Στά χρόνια του παραμερίζεται ἡ λατινική καί γίνεται γλώσσα τοῦ κράτους ἡ ἑλληνική.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι από την εποχή του Ίουστινιανού;

- Μεγάλος καί στό ὄνομα καί στά ἔργα: Ί _ _ _ _ _
- Ἔσυρε δύο βασιλιάδες βαρβάρων αἰχμαλώτους στήν Κωνσταντινούπολη: Β _ _ _ _ _
- Ἔδωσε τό τελειωτικό χτύπημα στούς Ὀστρογόθους τῆς Ἰταλίας: Ν _ _ _ _ _
- Οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἀγίας Σοφίας: Ἀ _ _ _ _ _ καί
Ί _ _ _ _ _
- Ἀπό τό τσίρκο στό θρόνο: Θ _ _ _ _ _
- Ὁ μέγας νομομαθῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀστικοῦ δικαίου:
Τ _ _ _ _ _
- Ἔτσι φώναζαν οἱ Πράσινοι καί οἱ Βένετοι: ν _ _ _ _
- Ὀχύρωσε μέ ἄλλο τεῖχος τήν Κωνσταντινούπολη:
Ἀ _ _ _ _ _
- Σύμβουλος τοῦ Ίουστινιανοῦ στά οἰκονομικά: Ί _ _ _ _ _
Κ _ _ _ _ _
- Αἰχμάλωτος βασιλιάς τῶν Βανδάλων: Γ _ _ _ _ _
- Αἰχμάλωτος βασιλιάς τῶν Ὀστρογόθων: Ο _ _ _ _ _
- Βασιλιάς τῶν Περσῶν: Χ _ _ _ _ _
- Μεγάλος ἐκκλησιαστικός ποιητής: Ρ _ _ _ _ _
ὁ Μ _ _ _ _ _
- Μεταφέρθηκε κρυφά ἀπό τήν Κίνα: μ _ _ _ _ _

— Έτσι λεγόταν αλλιώς ή Ἁγία Σοφία: Μ — — — —

Ἐ — — — — —

— Τό χαρακτηριστικό τῆς Ἁγίας Σοφίας ἦταν ὁ τ — — — — —

— Πίστευαν ὅτι ὁ Χριστός ἦταν μόνο Θεός: μ — — — — —

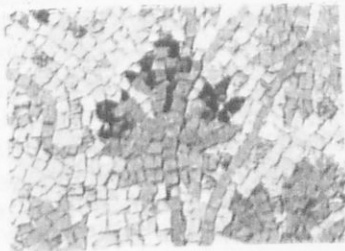
— Πρῶτος αὐτοκράτορας ἑλληνικῆς καταγωγῆς:

Μ — — — — —

(Ρωμανός ὁ Μελωδός - Χοσρόης Α' - Οὐίτιγης - Γελίμερος - Ἰουστινιανός - Βελισάριος - Ναρσής - Ἀνθέμιος - Ἰσίδωρος - Θεοδώρα - νίκα - Τριβωνιανός - Μαυρίκιος - Ἀναστάσιος - Ἰωάννης Καππαδόκης - μονοφυσίτες - Μεγάλη Ἐκκλησία - μεταξόσορος - τροῦλος).

2) Ποιά ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἴσως νά μὴν ἔπρεπε νά γίνει;

- Ἔκαμε μακροῦς πολέμους καί ἀνέκτησε προσωρινά πολλές ἐπαρχίες τοῦ παλιοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.
- Γέμισε τὴν αὐτοκρατορία μὲ ἔργα κοινῆς ὠφελείας.
- Ἦταν ὁ ἐμπνευστὴς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους ναοὺς τῆς χριστιανοσύνης.
- Κατάργησε τὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν.
- Σέ ἐνέργειές του ὀφείλεται ἡ μεταφορὰ μεταξόσορου ἀπὸ τὴν Κίνα καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταξουργίας στὸ Βυζάντιο.
- Δικὴ του ἰδέα ἦταν ἡ συγκέντρωση καί συμπλήρωση τῶν νόμων μέσα στὸ ρωμαϊκὸ ἀστικὸ δίκαιο.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (7ος αι. μ.Χ.)

1. Ένας καθαρά Βυζαντινός «πιστός εν Χριστῷ Βασιλεύς»

Όταν μετά τό Μαυρίκιο στό θρόνο τοῦ Βυζαντίου βρέθηκε ἕνας ἀνίκανος καί ἐγκληματικός αὐτοκράτορας, ὁ *Φωκάς*, οἱ Βυζαντινοί ζήτησαν τή βοήθεια τοῦ ἐξάρχου τῆς Καρχηδόνας. Ἐκεῖνος ἔστειλε τό γιό του *Ἡράκλειο* μέ στόλο στήν Κωνσταντινούπολη καί ὁ λαός κατενθουσιασμένος τόν ἀνακήρυξε αὐτοκράτορα (610 μ.Χ.).

Ὁ Ἡράκλειος, πού ἦταν τότε 35 χρονῶν, εἶχε ὠραῖο παρουσιαστικό, εὐγενική ψυχή, ἀλύγιστο θάρρος στή μάχη καί μεγάλα στρατηγικά χαρίσματα. Σέ πολλά θύμιζε τό Μέγα Ἀλέξανδρο. Περισσότερο ἀπό τοὺς προκατόχους του ἦταν ποτισμένος ἀπό τή χριστιανική πίστη, πού ἦταν ἡ μεγάλη δύναμη τοῦ Βυζαντίου. Γι' αὐτό καί ὅ,τι σπουδαῖο ἔβαζε ἐμπρός τό ἀρχίζε καί τό τελείωνε μέ μιά ἱεροτελεστία. Καί οἱ πόλεμοί του ἔμοιαζαν μέ θρησκευτικές σταυροφορίες, πού γίνονταν ἐναντίον ἀπίστων γιά τήν υπεράσπιση τῆς χριστιανοσύνης. Θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ περισσότερο σάν Βυζαντινός βασιλιάς παρά σάν Ρωμαῖος αὐτοκράτορας, αὐγουστος ἢ καίσαρας.

Νόμισμα με τόν 'Ηράκλειο

2. Σέ τί κατάσταση βρῆκε ὁ 'Ηράκλειος τό κράτος

Στά χέρια τοῦ Φωκά τό κράτος εἶχε πάρει τόν κατήφορο. Στρατός καί δημόσιες ὑπηρεσίες εἶχαν παραλύσει καί τά ταμεῖα τοῦ κράτους ἔμειναν κενά. Κι ἐνῶ ἡ κατάσταση στό ἐσωτερικό ἦταν ἀπελπιστική, στά σύνορα ἀπό τό ἓνα μέρος οἱ 'Αβαροσλάβοι γίνονταν ὄλο καί πιό πιεστικοί μέ τίς ἐπιδρομές τους καί ἀπό τό ἄλλο οἱ Πέρσες ἀποσποῦσαν τή μιά βυζαντινή ἐπαρχία μετά τήν ἄλλη.

Στά ἔντεκα πρώτα χρόνια τῆς βασιλείας του ὁ 'Ηράκλειος ἀγωνίστηκε σκληρά, γιά νά ἀναδιοργανώσει τό κράτος. Σ' αὐτό τό διάστημα οἱ Πέρσες βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά κατακτήσουν τή Συρία, τήν Παλαιστίνη καί τήν Αἴγυπτο. Τό μεγαλύτερο πλήγμα γιά τό χριστιανικό Βυζάντιο ἦταν ὅτι ἡ 'Ιερουσαλήμ ἔπεσε στά χέρια τῶν ἀπίστων, λεηλατήθηκε καί βεβηλώθηκε. Οἱ Πέρσες αἰχμαλώτισαν τόν πατριάρχη καί πήραν γιά τρόπαιό τους τόν *Τίμιο Σταυρό*, πού τόν μετέφεραν στήν πρωτεύουσά τους Κτησιφώντα. Σάν νά μήν ἔφταναν ὅλα αὐτά, μιά περσική στρατιά προχώρησε μέσα ἀπό τή Μ. Ἀσία καί στρατοπεύδευσε ἀπέναντι ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, στή *Χαλκηδόνα*. Ἡ παλιά ἱστορία μέ τούς Πέρσες τοῦ Δαρείου καί τοῦ Ξέρξη ἐπαναλαμβάνονταν.

Ὁ 'Ηράκλειος βρέθηκε σέ πολύ δύσκολη θέση καί γιά μιά στιγμή σκέφτηκε νά μεταφέρει τήν πρωτεύουσα στήν Καρχηδόνα καί ἀπό ἐκεῖ νά πολεμήσει τούς Πέρσες. Τελικά, καί μέ τήν ἐνθάρρυνση τοῦ πατριάρχη, πήρε τήν ἀπόφαση νά παραμείνει καί νά ἀντιμετωπίσει τούς ἐχθρούς τοῦ Βυζαντίου μέ κέντρο ἐξόρμησης τή Βασιλεύουσα.

Συμπαραστάτης στην πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Ἡρακλείου στάθηκε ἡ Ἐκκλησία μέ ἐπικεφαλῆς τόν πατριάρχη *Σέργιο*. Ὁ πατριάρχης ἔθεσε στή διάθεση τοῦ κράτους τά χρυσά καί ἀσημένια ἱερά σκευῆ τῶν ναῶν καί τῶν μοναστηριῶν. Μέ αὐτά κόπηκαν ἄφθονα νομίσματα, πού ἔδωσαν τή δυνατότητα νά συγκροτηθεῖ καί νά ἐξοπλιστεῖ ὁ ἀπαραίτητος στρατός καί στόλος.

Πρὶν ἐπιχειρήσει τήν ἐκστρατεία πού σχεδίαζε ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὁ Ἡράκλειος ἔπρεπε νά ἐξασφαλίσει τά νῶτα του. Ἐκλείσει λοιπόν εἰρήνην μέ τό χαγάνο τῶν Ἀθάρων, προσφέροντάς του χρυσάφι, γιά νά μὴν ἐπιτεθεῖ. Παράλληλα, δέχτηκε νά ἐπιτρέψει στούς Σλάβους νά ἐγκατασταθοῦν στά νότια τοῦ Δούναβη, ἐλπίζοντας νά τοὺς ἔχει συμμάχους του.

Τὴν ἀρχηγία τῆς ἐκστρατείας ἀνέλαβε ὁ ἴδιος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Στό πόδι του ἄφησε τόν ἀνήλικο γιό του Κωνσταντῖνο, μέ ἐπιτρόπους δυὸ πολὺ ἱκανοὺς ἀνθρώπους, τόν πατριάρχη Σέργιο καί τό μάλισταρο *Βῶνο*.

3. Ἕνας ἱερός πόλεμος γιά τόν *Τίμιο Σταυρό*

Πρὶν ξεκινήσει γιά τόν ἱερό πόλεμο, ὁ Ἡράκλειος ζήτησε τίς εὐλογίες τῆς Ἐκκλησίας. Μπήκε μέ ταπεινοφροσύνη στήν Ἁγία Σοφία φορώντας μαῦρα σαντάλια καί ὄχι τά κόκκινα βασιλικά πέδιλα. Προσευχήθηκε γονατιστός καί ὕστερα πῆρε ἀπὸ τά χέρια τοῦ πατριάρχη τὴν ἀχειροποίητη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, πού τὴν εἶχε πάντα μαζί του στή μακρὰ διαδρομὴ στὰ βάθη τῆς Περσίας.

Ἐξὶ χρόνια, μέ μικρὲς διακοπές, κράτησε ὁ πόλεμος μέ τοὺς Πέρσες (622-628). Στό διάστημα αὐτό μόνο μιά φορά γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἡράκλειος, γιά νά ξαναφύγει καί πάλι. Ἀκολουθώντας ἓνα σοφὰ καταστρωμένο σχέδιο καί μέ τὴ φλογερὴ θρησκευτικὴ ὄρμῃ τῶν στρατιωτῶν του, τσάκισε τοὺς Πέρσες τοῦ *Χοσρόη* σέ διαδοχικὲς μάχες καί τοὺς ἀνάγκασε νά ἀποσυρθοῦν ἀπὸ ὅλες τίς βυζαντινὲς ἐπαρχίες καί νά ἐπιστρέψουν τοὺς αἰχμαλώτους καί τόν *Τίμιο Σταυρό*. Γιά νά ἐκδικηθεῖ μάλιστα τοὺς Πέρσες γιά τὴν ἀρπαγὴ τοῦ *Τίμιου Σταυροῦ*, ἔκαψε τό «ναὸ τοῦ πυρός» στήν Ταυρίδα. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη δόθηκε κοντὰ στὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαίας *Νινευῆς*, τό 627. Ἡ εἰρήνη κλείστηκε τό ἐπόμενο ἔτος μέ τό νέο βασιλιά τῶν Περσῶν *Σιρόη*.

Όταν ο Ἡράκλειος γύρισε θριαμβευτής στην Κωνσταντινούπολη, τοῦ ἔγινε ἀποθεωτική ὑπόδοχή. Ἡ πομπή μπήκε στην Πόλη ἀπό τή Χρυσή Πύλη καί μέ προπορευόμενο τόν Τίμιο Σταυρό κατευθύνθηκε στην Ἁγία Σοφία, ὅπου γιορτάστηκαν τά ἐπινίκια. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας τόν ἐπόμενο χρόνο (630) ἔφερε τόν Τίμιο Σταυρό στό Ἱεροσόλυμα καί τόν ὕψωσε στίς 14 Σεπτεμβρίου στό Γολγοθά, στην ἴδια θέση πού τόν εἶχε στήσει ἡ Ἁγία Ἐλένη, ἐνῶ κλῆρος καί λαός ἔψελναν μέ κατάνυξη:

«Σῶσον, Κύριε, τόν λαόν Σου καί εὐλόγησον τήν κληρονομίαν Σου...»

4. «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ τά νικητήρια...»

Τό ἔτος 626, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος πολεμοῦσε τούς Πέρσες στό ἐσωτερικό τῆς χώρας τους, ἡ Βασιλεύουσα διέτρεξε μεγάλο κίνδυνο. Ὁ ἀρχηγός τῶν Ἀβάρων τήν πολιόρκησε ἀπό στεριά καί θάλασσα, ἐνῶ τόν ἴδιο καιρό μιά περσική στρατιά ἔφτασε στή Χαλκηδόνα.

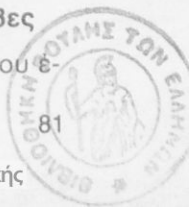
Ὁ Ἡράκλειος ἐμπιστεύτηκε τήν ἄμυνα τῆς Πόλης στόν πατριάρχη Σέργιο καί τόν πρωθυπουργό Βῶνο καί στό λίγο ἀλλά διαλεχτό στρατό καί στόλο πού εἶχε ἀφήσει πίσω του. Ὁ ἴδιος ἄλωστε δέν πρόφτανε νά ἐπιστρέψει.

Οἱ δύο αὐτοί ἀξιοί ἀντικαταστάτες του ἐμψύχωσαν τό λαό, πού μέ τή βαθιά του πίστη στό Χριστό καί τή Θεοτόκο μπόρεσε νά ἀποκρούσει τίς ἀπανωτές ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν. Τελικά ὁ βυζαντινός στόλος προξένησε πανωλεθρία στό ἀβαροσλαβικά μονόξυλα σέ μιά ναυμαχία κοντά στην ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν. Ἐπειτα ἀπό αὐτό Ἄβαροι καί Πέρσες ἔλυσαν τήν πολιορκία καί ἀποχώρησαν ἄπρακτοι.

Οἱ κάτοικοι πίστεψαν ὅτι ἡ ἴδια ἡ Παναγία μπήκε ἐπικεφαλῆς τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Πόλης καί τῆς ἀνέπεμψαν μιά ἐμπνευσμένη εὐχαριστήρια δέηση, πού ὀνομάστηκε Ἀκάθιστος Ὕμνος, ἐπειδή, γιά νά δεῖξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους, τήν ἔψαλαν ὄρθιοι. Εἶναι οἱ γνωστοί μας Χαιρετισμοί, πού ψάλλονται καί σήμερα κάθε Παρασκευή βράδυ τῆ Μεγάλῃ Σαρακοστή.

5. Μετά τούς Ἀβαροσλάβους καί τούς Πέρσες οἱ Ἄραβες

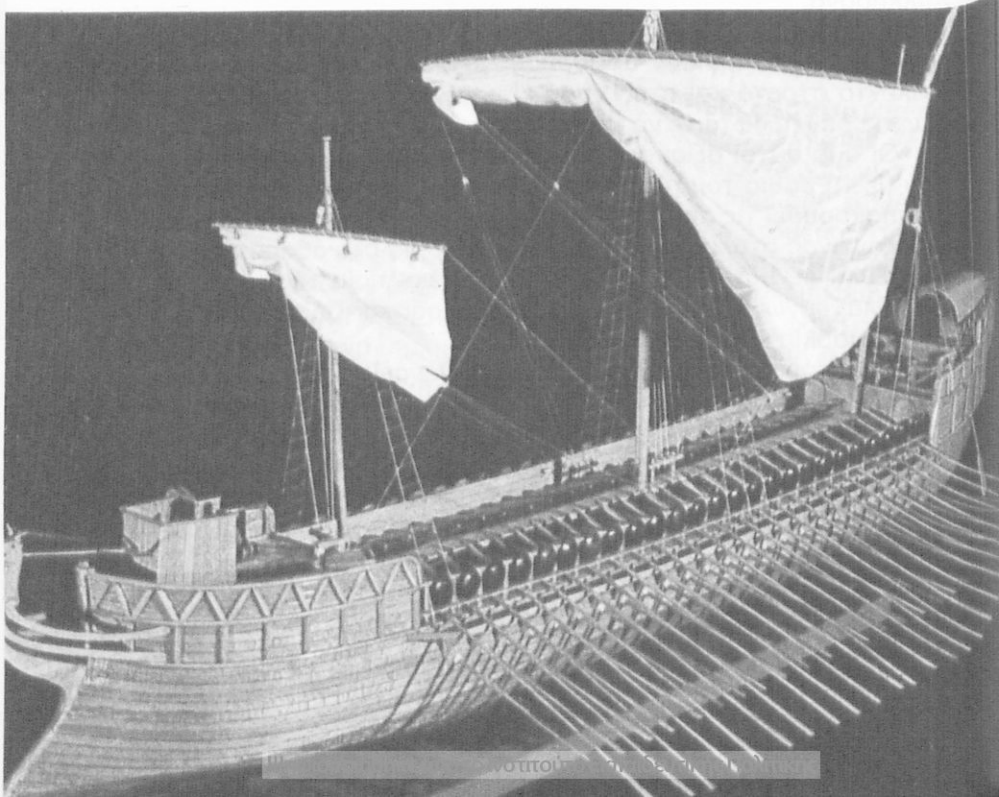
Τῆ χρονιά πού ὁ Ἡράκλειος ξεκίνησε τήν ἐκστρατεία του ἐ-

ναντίον τῶν Περσῶν (622 μ.Χ.), ἔγινε κάτι στή μακρινή Ἀραβία, πού κανεῖς δέν τοῦ ἔδωσε τότε μεγάλη σημασία. Ἐνας ὡς τότε ἄσημος καμηλιέρης τῆς ἐρήμου, ὁ Μωάμεθ, πέρασε μέ μερικούς ὄπαδούς του ἀπό τή Μέκκα τῆς Ἀραβίας στήν Αἰθρίβη (πού ἀπό τότε ὀνομάστηκε Μεδίνα, δηλ. πόλη τοῦ Προφήτη) καί τήν ἔκαμε κέντρο καί ὄρμητήριο γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του. Ἀπό ἐκεῖ κατόρθωσε νά συνενώσει τίς ἀραβικές φυλές σ' ἓνα κράτος καί νά ἀναγνωριστεῖ θρησκευτικός καί πολιτικός ἀρχηγός τους. Ἡ μετανάστευση αὐτή, γνωστή μέ τό ὄνομα Ἐγίρα, ἀποτελεῖ τήν ἀφετηρία τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας καί χρονολογίας. Κανεῖς δέν μπορούσε νά προβλέψει ὅτι τό γεγονός ἐκεῖνο ἦταν δυνατόν νά ἀλλάξει τήν ὄψη τοῦ κόσμου.

Ὁ Μωάμεθ ἔγινε ἰδρυτής μιᾶς νέας μονοθεϊστικῆς θρη-

Βυζαντινός δρόμυνας

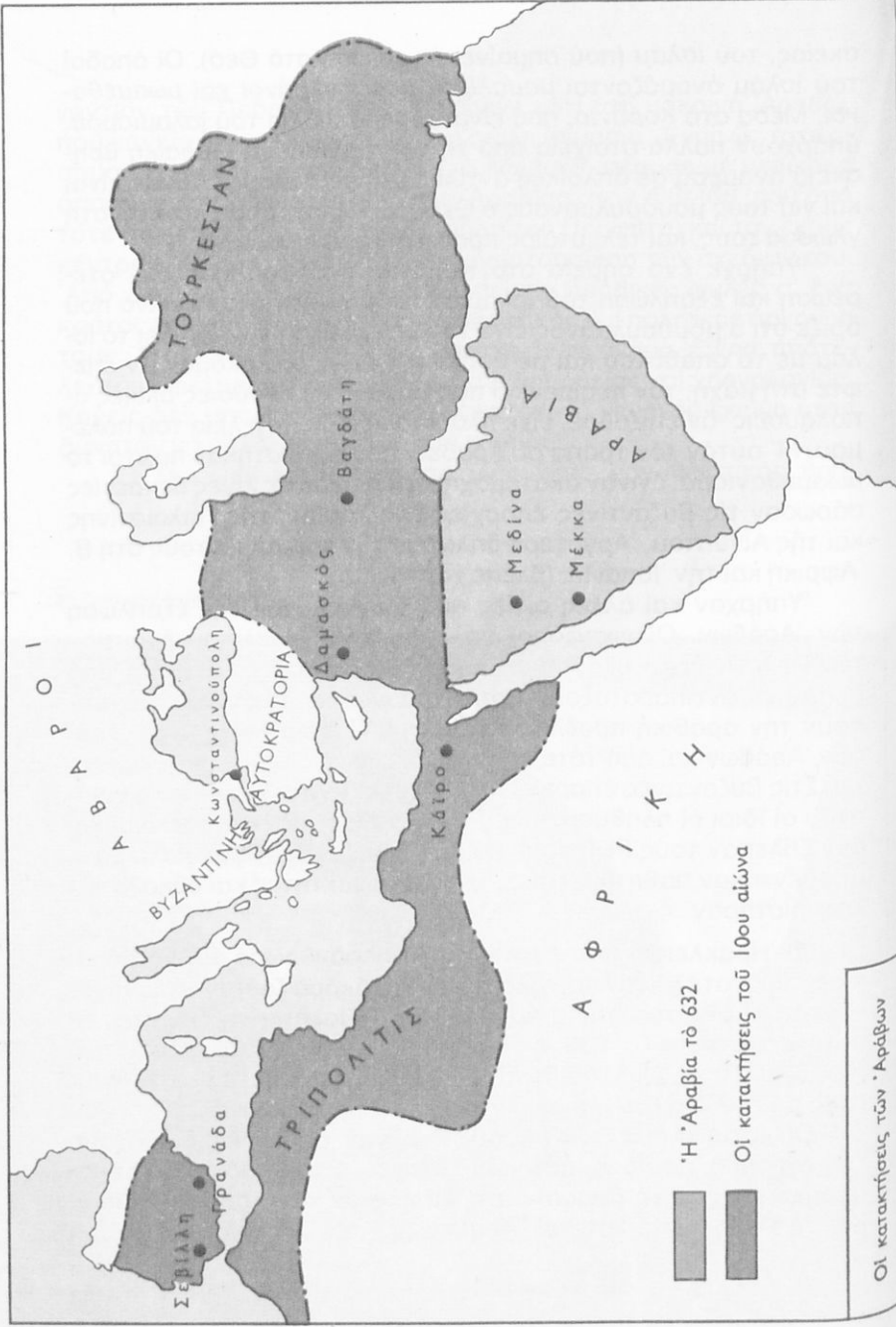
σκείας, τοῦ *ισλάμ* (πού σημαίνει ἀφοσίωση στό Θεό). Οἱ ὄπαδοι τοῦ *ισλάμ* ὀνομάζονται *μουσλίμ* ἢ *μουσουλμάνοι* καί *μωαμεθανοί*. Μέσα στό *Κοράνιο*, πού εἶναι τό ἱερό βιβλίο τοῦ ἰσλαμισμού, υπάρχουν πολλά στοιχεῖα ἀπό τή χριστιανική καί ἰουδαϊκή θρησκεία ἀνάμεσα σέ ἀπλοϊκές ἀντιλήψεις τοῦ Μωάμεθ. "Ένας εἶναι καί γιά τούς μουσουλμάνους ὁ Θεός, ὁ Ἄλλάχ, ὅπως λέγεται στή γλώσσα τους, καί τελευταῖος προφήτης του ὁ Μωάμεθ.

Ἐπῆρχε ἓνα σημεῖο στό *Κοράνιο*, πού βοήθησε στή στερέωση καί ἐξάπλωση τοῦ ἰσλαμισμού· καί αὐτό ἦταν ἐκεῖνο πού ὄριζε ὅτι ὁ μουσουλμάνος εἶχε τήν ὑποχρέωση νά διαδίδει τό *ισλάμ* μέ τό σπαθί του καί μέ θυσία τῆς ζωῆς του ἀκόμα. Ἄν ἔπεφτε στή μάχη, τόν περίμενε ὁ παράδεισος μέ πλούσιες ὑλικές ἀπολαύσεις· ἄν ἐπιζοῦσε, εἶχε πλούσιο μερίδιο στή λεία τοῦ πολέμου. Μ' αὐτόν τόν τρόπο οἱ Ἄραβες, πού ἀσπάστηκαν πρῶτοι τό μωαμεθανισμό, ἔγιναν ἀκαταμάχητοι καί μέσα σέ λίγες δεκαετίες σάρωσαν τίς βυζαντινές ἐπαρχίες τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καί τῆς Αἰγύπτου. Ἀργότερα ἄπλωσαν τήν κυριαρχία τους στή Β. Ἀφρική καί τήν Ἰσπανία. (βλέπε χάρτη).

Ἐπῆρχαν καί ἄλλες αἰτίες πού διευκόλυναν τήν ἐξάπλωση τῶν Ἀράβων. Οἱ νικηφόροι πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου ἐναντίον τῶν Περσῶν εἶχαν ἐξαντλήσει καί τίς δύο πλευρές. Ἐτσι δέν μπόρεσαν νά ἀντιπαρατάξουν ἰσχυρές δυνάμεις, ὥστε νά ἀναχαιτίσουν τήν ἀραβική προέλαση. Πρώτη ἡ Περσία ἔπεσε στά χέρια τῶν Ἀράβων καί ἀπό τότε οἱ κάτοικοί της ἐξισλαμίστηκαν ὀριστικά. Στίς βυζαντινές ἐπαρχίες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καί τῆς Αἰγύπτου οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοί, πού ἦταν μονοφυσίτες χριστιανοί καί δέν ἔβλεπαν τούς Ρωμαίους καί τούς Βυζαντινοὺς μέ καλό μάτι, ὑποδέχτηκαν παθητικά τούς Ἄραβες κατακτητές καί εὐκολα ἀλλοξοπίστησαν.

Ὁ Ἡράκλειος, πού ἀγωνίστηκε ὑπεράνθρωπα γιά νά πάρει πίσω τίς ἀνατολικές ἐπαρχίες, εἶδε, ὅσο ἀκόμα ζοῦσε, νά ξαναχάνονται. Ἡ ἀντίσταση πού πρόβαλε στήν Παλαιστίνη δέν ἦταν ἀποτελεσματική. Τό 638 ἡ Ἱερουσαλήμ ἔπεσε στά χέρια τῶν Ἀράβων. Τή χρονιά τοῦ θανάτου του (641) χάνονταν καί ἡ Αἰγυπτος μέ τήν Ἀλεξάνδρεια.

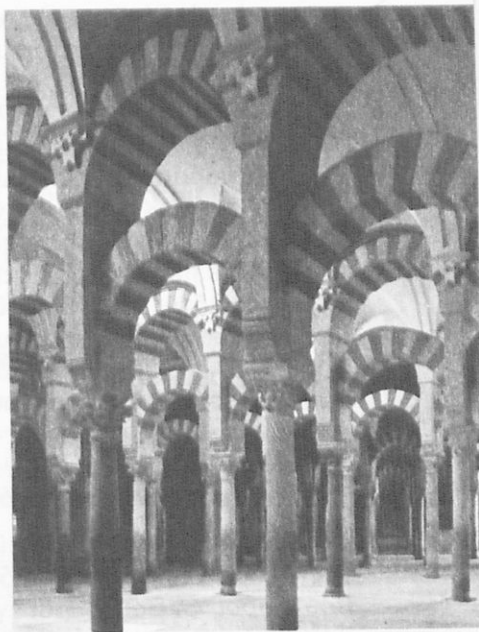
Οἱ κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ἔγιναν ἀπό τούς διαδόχους τοῦ Μωάμεθ, πού ὀνομάστηκαν *χαλίφες*. Ἐνας ἀπό αὐτούς ἔκαμε πρωτεύουσα τή *Δαμασκό* τῆς Συρίας καί κατέλαβε τήν Κύπρο καί τή Ρόδο. Ἀπό τότε οἱ Ἄραβες ἄρχισαν νά γίνονται ἰσχυρή

ναυτική δύναμη και νά ανταγωνίζονται τούς Βυζαντινούς στο εμπόριο τής Μεσογείου.

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἀράβων στά παράλια τῆς Μεσογείου τούς ἔφερε σέ ἐπαφή μέ τούς κατοίκους τῶν χωρῶν πού γνώρισαν τόν ἑλληνικό καί ρωμαϊκό πολιτισμό καί αὐτό τούς ὠφέλησε πολύ. Παράλληλα, ἡ ἀπασχόλησή τους μέ τό εμπόριο τούς χάρισε ἀφθονα πλοῦτη καί τούς ἔδωσε τή δυνατότητα νά ἐπιδοθοῦν καί οἱ ἴδιοι σέ ἔργα πολιτισμοῦ. Σιγά σιγά, ἀπό ὀρμητικοί πολεμιστές πού ἦταν, μεταμορφώθηκαν σέ εἰρηνικούς κυνηγούς τοῦ ὠραίου καί τοῦ ἀληθινοῦ στή ζωή, τήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη.

Ἡ ἀκμή τοῦ ἀραβικοῦ κράτους δέν κράτησε πολύ. Καί τοῦτο γιατί: 1) Ἡ κατακτητική ὀρμή τῶν Ἀράβων κάμφθηκε μπροστά στήν ἀντίσταση τῶν Βυζαντινῶν στήν Κωνσταντινούπολη καί τῶν Εὐρωπαίων στή Γαλλία. 2) Ἡ ἐνότητα τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου διασπάστηκε καί δημιουργήθηκαν μικρότερα μωαμεθανικά κρατίδια. Τά σπουδαιότερα ἦταν τῆς Ἰσπανίας μέ πρωτεύουσα τήν *Κορδοῦη* (*Κόρντοβα*), τῆς Αἰγύπτου μέ πρωτεύουσα τό *Κάιρο* καί τῆς Ἀσίας μέ πρωτεύουσα τή *Βαγδάτη*.

Τό μεγάλο τέμενος τῆς Κόρντοβας τῆς Ἰσπανίας

6. Τό «ὕγρον πῦρ» σώζει τή Βασιλεύουσα

Τό ἔτος 673, ὅταν στό Βυζάντιο βασιλευε ἕνας ἀπό τούς διαδόχους τοῦ Ἡράκλειου, ὁ *Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πωγωνάτος*, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων *Μωαβία* πολιόρκησε τήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τή στεριά καί ἀπό τή θάλασσα. Πέντε χρόνια κράτησε ἡ

πολιορκία, αλλά όχι τούς χειμωνιάτικους μήνες. Οί Βυζαντινοί χρησιμοποίησαν μία καταπληκτική εφεύρεση του μηχανικού Καλλίνικου, τό «ύγρό πῦρ», καί μέ αυτό προξένησαν μεγάλες καταστροφές στόν ἐχθρικό στόλο. Τελικά οί Ἄραβες ἀναγκάστηκαν νά λύσουν τήν πολιορκία καί νά φύγουν.

Δέν παραιτήθηκαν ὅμως ἀπό τήν Πόλη τῶν ὀνείρων τους, γιατί τό ἴδιο τό Κοράνιο ἔκανε λόγο γιά τήν κατάκτησή της. Μερικές λοιπόν δεκαετίες ἀργότερα ἐπανελάβαν τήν πολιορκία, αὐτή τή φορά μέ περισσότερο στρατό καί στόλο. Βασιλιάς τοῦ Βυζαντίου ἦταν τότε, ὅπως θά δοῦμε, ὁ Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρος. Καί πάλι ὅμως τό ὑγρό πῦρ στάθηκε δυνατότερο ἀπό τούς ἐξορκισμούς τοῦ Προφήτη. Ἀπό τότε οί Ἄραβες, ἂν καί ἔκαναν συχνές ἐπιδρομές, δέν τόλμησαν νά πολιορκήσουν ξανά τήν Κωνσταντινούπολη.

7. Ἐνας νέος ἐπίφοβος λαός στά βόρεια σύνορα: οί Βούλγαροι

Στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου ἐμφανίστηκε ἕνας ἀκόμα βαρβαρικός λαός, συγγενικός μέ τούς Οὔννους, οί Βούλγαροι. Οί Βούλγαροι ἐγκαταστάθηκαν ἀρχικά στό νότιο μέρος τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δούναβη καί ἀπό ἐκεῖ ἐπιχειροῦσαν ἐπιδρομές ἴσαμε τήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπιχείρησε νά τούς ἀπωθήσει πέρα ἀπό τό Δούναβη, ἀλλά δέν τά κατάφερε καί ὑποχρεώθηκε νά τούς ἀναγνωρίσει τό δικαίωμα νά ἐγκα-

Πῶς δείχνει τό ὑγρό πῦρ μία βυζαντινή μικρογραφία σέ χειρόγραφο τοῦ 14ου αἰ.

τασταθοῦν στήν περιοχή ἀνάμεσα στό Δούναβη καί τόν Αἴμο.

Ἄπό τήν ἀνάμιξη τῶν Βουλγάρων μέ τούς ντόπιους Σλάβους δημιουργήθηκε ἕνα σλαβόφωνο βουλγαρικό ἔθνος, πού ἔφερε πολλές φορές σέ δύσκολη θέση τό Βυζάντιο. Καί τοῦτο γιατί οἱ Βούλγαροι ρίζωσαν πολύ κοντά στό Βυζάντιο καί ἐπιδίωξαν ἐπίμονα νά ἐπεκταθοῦν στό νότιο τμήμα τῆς Βαλκανικῆς, πράγμα πού θά σήμαινε τόν ἀφανισμό τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

8. Κέρδη καί ζημιές ἀπό τόν περιορισμό τοῦ βυζαντινοῦ κράτους

Ἄπό τότε πού οἱ Ἄραβες, οἱ Σλάβοι καί οἱ Βούλγαροι ἀπέσπασαν μεγάλες βυζαντινές ἐπαρχίες, τό Βυζάντιο ἔπαψε νά εἶναι μιά ἐκτεταμένη αὐτοκρατορία πού ἐξουσίαζε ὁλόκληρη τήν ἀνατολική Μεσόγειο. Τώρα περιορίστηκε σέ ἕνα μεγάλο τμήμα τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἄλλά, ἂν ἔχασε σέ ἔκταση, ἔγινε περισσότερο ἑλληνικό, γιατί περιορίστηκε σέ ἐδάφη πού τά κατοικοῦσαν ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἑλληνικῆς καταγωγῆς οἱ περισσότεροι ἢ ἐξελληνισμένοι. Στά χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἑλληνική γίνεται ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους καί χρησιμοποιεῖται παντοῦ: στήν ἀγορά, στό στρατό, στά δημόσια ἔγγραφα, στά νομίσματα. Οἱ κάτοικοι ἐξακολουθοῦσαν νά λέγονται Ρωμαῖοι, ἀλλά ἔνωσαν τούς ἑαυτούς των πῶς πολύ πολίτες ἑνός κράτους στή βάση του ἑλληνικοῦ.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος

— Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος χωρίζεται σέ 24 μέρη, ὅσα εἶναι καί τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, καί εἶναι ἀφιερωμένοι στήν Παναγία. Στήν ἀρχή τῶν περισσότερων στίχων ἐπαναλαμβάνεται ἡ λέξη «χαῖρε» καί τὰ περισσότερα μέρη τελειώνουν μέ τή φράση «χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε». Κατά διαστήματα ἐπαναλαμβάνεται καί τό γνωστό δοξαστικό τροπάριο: «Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια ἀναγράφω Σοι ἡ Πόλις Σου, Θεοτόκε. Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τό κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω Σοι· Χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε». Σέ μετάφραση τό τροπάριο αὐτό λέει: «Ἐγώ ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε Στρατηγέ, σέ Σένα πού μέ υπεράσπισες χρωσῶ τή νίκη καί Σοῦ ἀπευθύνω τίς εὐχαριστίες μου, γιατί γλίτῳσα ἀπό τόν κίνδυνο. Καί ἐπειδή ἔχεις δύναμη ἀκαταμάχητη, ἀλλάξέ με ἀπό κάθε λογῆς κινδύνους, γιά νά μπορῶ νά σοῦ φωνάζω: Χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε».

Τό ὕγρὸ πῦρ

— Τό «ὕγρὸ πῦρ» ἦταν κρατικό μυστικό, γι' αὐτό καί δέ γνωρίζουμε πολλά πράγματα γιά τή σύνθεση καί τή χρησιμοποίησή του. Φαίνεται ὅτι ἀνακάτευαν διάφορες εὐφλεκτες οὐσίες, πίσσα, θειάφι, νίτρο, νάφθα, κ.ἄ. καί τίς ἐκσφενδόνιζαν ἀναμμένες ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν πλοίων μέ μακριούς σωλήνες. Ὑπῆρχαν εἰδικά πλοία γι' αὐτή τή δουλειά, τὰ «κακκαβοπυρφόρα», πού εἶχαν «κακκάβια», δηλ. μεγάλες χύτρες γεμάτες ἀπ' αὐτό τό ὕγρὸ. Τά πλοία αὐτά πρέπει νά ἔμοιζαν μέ τὰ νεώτερα πυρπολικά, σάν ἐκεῖνα πού χρησιμοποίησε ὁ Κανάρης.

Ἄραβες καί μωαμεθανισμός

— Πρὶν γίνουν μωαμεθανοί, οἱ Ἄραβες λάτρευαν διάφορους μετεωρίτες λίθους καί ἰδιαίτερα ἕναν πού βρισκόταν στή Μέκκα, μέσα σ' ἕνα τετράγωνο κτίσμα, γνωστό μέ τό ὄνομα *Κααβά*. Τό προσκύνημα τοῦ *Κααβά* τό διατήρησε καί ὁ Μωάμεθ.

— Οἱ μουσουλμάνοι πίστευαν στό *κισμέτ*, στή μοίρα ἢ τό πεπρω-

μένο. Πίστευαν δηλ. ὅτι τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προαποφασισμένο ἀπὸ τὸ Θεό. Αὐτὸ ἔκανε τοὺς πολεμιστὲς τοῦ ἰσλάμ νὰ ὀρμοῦν ἀσυλλόγιστα στὴ μάχη.

— Ὅσοι λαοὶ δὲν πρόβαλλαν ἀντίσταση ἔβρισκαν καλὴ μεταχείριση ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους. Τὸ κράτος τοῦ ἰσλάμ τοὺς ἄφηνε κάποια αὐτοδιοίκηση καὶ κάποιες ἐλευθερίες στὴ θρησκεία καὶ τὴ γλώσσα. Τοὺς ὑποχρέωναν μόνο νὰ πληρώνουν δυὸ λογίων φόρους: τὸν κτηματικὸ καὶ τὸν κεφαλικὸ.

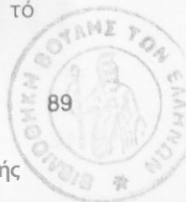
— Μετὰ τὴν ὑποδούλωσή τους στοὺς Ἄραβες, οἱ περισσότεροὶ Αἰγύπτιοι πού ἦταν μονοφυσίτες χριστιανοί, ἀσπάστηκαν τὸ μωαμεθανισμό. Λίγοι μόνο ἔμειναν πιστοὶ στὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ αὐτοὶ ὀνομάζονται *κόπτες*.

— Σήμερα ὁ *μωαμεθανισμὸς* ἔχει πάνω ἀπὸ 300 ἑκατομμύρια πιστοὺς σὲ ὅλο τὸν κόσμον καὶ ἔρχεται ἡ δευτέρη θρησκεία μετὰ τὸ χριστιανισμό σὲ ἀριθμὸ πιστῶν.

Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀράβων

— Οἱ Ἄραβες ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ὠραῖα δείγματα πολιτισμοῦ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς. Μεγάλες προόδους σημείωσαν στὶς ἐπιστήμες (μαθηματικά, ἀστρονομία, ἰατρικὴ, χημεία). Οἱ ἀριθμοὶ πού χρησιμοποιοῦμε ἔχουν ἰνδοαραβικὴ προέλευση. Ἀραβικὲς εἶναι οἱ λέξεις *ἄλγεβρα*, *χημεία*, *ζενίθ* καὶ *ναδίρ*. Στὶς καλὲς τέχνες περίφημα εἶναι τὸ *ιερά τεμένη* καὶ τὰ *ἀνάκτορά* τους μὲ τοὺς πολύχρωμους κίονες, τὰ τόξα καὶ τὰ διακοσμητικὰ *ἀραβουργήματα*, πού ἦταν ἀνάγλυφα ἢ δαντελωτὰ σχέδια πάνω σὲ μαρμαροκονίαμα ἢ ξύλο στὰ ταβάνια, στοὺς τοίχους καὶ στὶς ἀψίδες τῶν θυρῶν. Μεγάλῃ ἀνάπτυξη γνώρισε ἐπίσης ἡ ἀραβικὴ βιοτεχνία πορσελάνης, ταπητουργίας, κατεργασίας μετάλλων, δέρματος, ξύλου, ὑφασμάτων κτλ., μὲ τὰ ὀνομαστὰ *δαμασκιά σπαθιά*, τὶς *μουσελίνας* κ.ἄ. Τέλος οἱ Ἄραβες ἀνέπτυξαν τὴ γεωργικὴ καὶ ἀρδευτικὴ τέχνη καὶ διέδωσαν στὴν Εὐρώπῃ φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὸ ζαχαροκάλαμο, τὸ ρύζι, τὴ μουριά, τὰ φασόλια, τὸ μπαμπάκι, τὴ βερικοκιά κ.ἄ. καὶ ἔκαμαν γνωστὴ τὴ χρῆση τῆς ναυτικῆς πυξίδας, τῆς πυρίτιδας καὶ τοῦ χάρτη, πού τα ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσιάτες.

— Ἄραβες ἦταν οἱ πρῶτοι *ἀλχημιστὲς*, κάτι μεταξὺ μάγων καὶ ἐπιστημόνων, πού ζητοῦσαν νὰ βροῦν τὴ, *φιλοσοφικὴ λίθο*, δηλ. ἓνα ὑλικὸ πού θὰ μετέτρεπε ὅλα τὰ μέταλλα σὲ χρυσό. καὶ τὸ

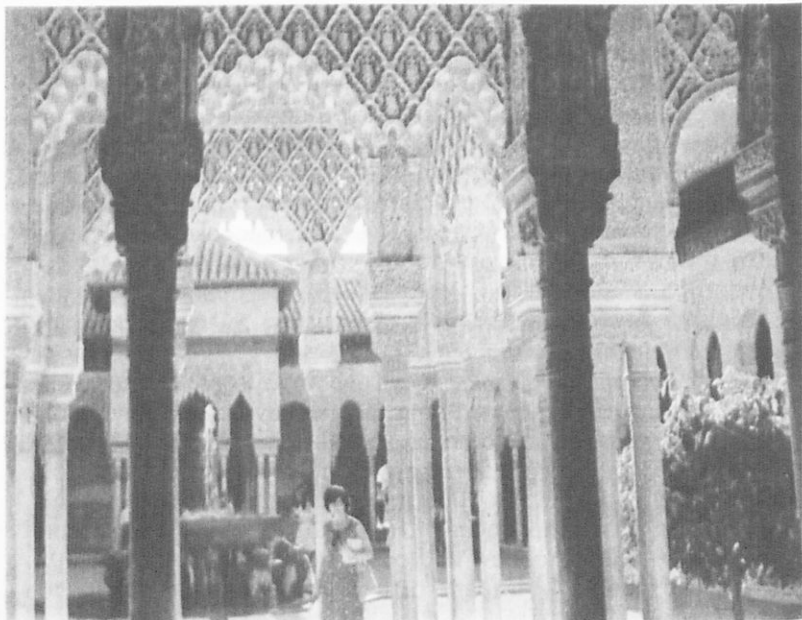
έλιξιριο της μακροβιότητας, δηλ. ένα φάρμακο πού θά διατηροῦσε πάντα νέο τόν ὄργανισμό. Ἀπό τήν ἀλχημεία ξεπήδησε ἡ ἐπιστήμη τῆς χημείας.

— Ἀραβικά εἶναι τά «Παραμύθια τῆς Χαλιμάς» ἢ οἱ «Χίλιες καί μία νύχτες».

— Στήν *Κορδοῦη* τῆς Ἰσπανίας ἕνας ἀπό τοῦς χαλίφες τῆς ἴδρουσε πλοῦσια βιβλιοθήκη ἀπό 60.000 τόμους (10ος αἰ).

— Τά πιό ὀνομαστά ἀνάκτορα ἦταν τῆς Ἀλάμπρας στή *Γρανάδα* καί τοῦ Ἀλκαζάρ στή *Σεβίλλη* τῆς Ἰσπανίας (13ος καί 14ος αἰ.). Ἐνῶ ἀπ' ἔξω ἔμοιαζαν μέ φρούρια, στό ἐσωτερικό εἶχαν περίπτερα, αὐλές, δεξαμενές, πίδακες κτλ. Τά ταβάνια τῶν δωματίων ἦταν ἀπό πολύτιμο ξύλο διακοσμημένο μέ χρυσάφι, ἀσήμι, σμάλτο καί πολύτιμα πετράδια. Περίφημες ἔχουν μείνει ἡ *αἶθουσα τῶν πρεσβευτῶν* καί ἡ *αὐλή τῶν λεόντων*.

Ἡ αὐλή τῶν λεόντων στήν Ἀλάμπρα τῆς Ἰσπανίας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Άκροστιχίδα «οί άγνωστοί χ»

1. X _ _ _ _ _
2. X _ _ _ _ _
3. X _ _ _ _ _
4. X _ _ _ _ _
5. X _ _ _ _ _
6. X _ _ _ _ _

1. Μ' αυτό τό όνομα είναι πιό γνωστός ό Άκάθιστος Ύμνος.
2. Τών Ρώσων λεγόταν τσάρος, τών Άθάρων.....
3. Αύτός πού πήγε νά κάμει ό,τι καί ό πρόγονός του Δαρείος.
4. Βρισκόταν άπέναντι στην Κωνσταντινούπολη.
5. Τοποτηρητής του Μωάμεθ.
6. Έπιστήμη πού χρωστάει πολλά στους Άραβες.

2) Συλλαβόγριφος τών ΡΑ

- 1) _ ΡΑ _ _ _ _ _
- 2) _ ΡΑ _ _ _
- 3) _ ΡΑ _ _ _ _ _
- 4) _ ΡΑ _ _ _ _
- 5) _ _ ΡΑ _ _ _
- 6) _ _ _ ΡΑ
- 7) _ _ _ _ ΡΑ
- 8) _ _ _ _ ΡΑ

- 1) Θυμίζει τό Μ. Άλέξανδρο.
- 2) Άπό καμηλιέρηδες της έρήμου έγιναν κοσμοκράτορες.
- 3) Σκαλιστά διακοσμητικά σχέδια τών Άράβων.
- 4) Στην πόλη αυτή της Ίσπανίας έχτισαν οι Άραβες ένα από τά ώραιότερα ανάκτορά τους.

- 5) Είναι για τούς μουσουλμάνους ὄ,τι ἰγία τούς χριστιανούς τό Εὐαγγέλιο.
- 6) Ἐπό τή Μέκκα στή Μεδίνα.
- 7) Ἐνα ἀπό τά ὠραιότερα ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων.
- 8) Κλάδος τῶν μαθηματικῶν πού τίς βάσεις του ἔβαλαν οἱ Ἀραβες.

3) Τί θυμᾶσαι ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἡράκλειου;

— Ὁ πατέρας τοῦ Ἡράκλειου ἦταν ἔξαρχος στήν

Κ _ _ _ _ _

— Ὁ πατριάρχης Σ _ _ _ _ _ καί ὁ μάγιστρος Β _ _ _ _ φά-
νηκαν ἀντάξιοι τοῦ Ἡράκλειου.

— Ἡ ἀποφασιστική μάχη ἐναντίον τῶν Περσῶν ἔγινε κοντά στήν
ἀρχαία Ν _ _ _ _ _

— Τήν εἰρήνη μέ τούς Βυζαντινοὺς ἔκλεισε ὁ βασιλιάς τῶν Περ-
σῶν Σ _ _ _ _ _ καί ὁ Ἡράκλειος πῆρε πίσω τόν Τ _ _ _ _ _
Σ _ _ _ _ _

— Στή Σεβίλλη καί τή Γρανάδα ἔχτισαν οἱ Ἀραβες τά ἀνάκτορα
'Α _ _ _ _ _ καί 'Α _ _ _ _ _ μέ τήν περίφημη αἰθουσα
τῶν π _ _ _ _ _ καί τήν αὐλή τῶν λ _ _ _ _ _

— Ὀνομαστά ἔμειναν τά ἀραβικά ὀ _ _ _ _ _ σπαθιά καί τά
ὑφάσματα μ _ _ _ _ _

— Στήν πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τούς Ἀραβες οἱ
Βυζαντινοὶ χρησιμοποίησαν τό φοβερό ὄπλο ὕ _ _ _ π _ _
πού ἐφευρέτης του ἦταν ὁ μηχανικός Κ _ _ _ _ _

— Ὅταν βασίλευε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος, ἀνάμεσα στό
Δούναβη καί τόν Αἴμο ἐγκαταστάθηκαν οἱ Β _ _ _ _ _

(Σέργιος - Ἀλάμπρα - Ἀλκαζάρ - Καρχηδόνα - Βῶνος - Νινευή - Τίμιο Σταυρό - Πρεσβευτῶν - Λεόντων - Βούλγαροι - δαμασκί- μουσελίνας - ὕγρο πῦρ - Καλλίνικος - Σιρόης)

4) Ὑπέρ ἢ ἐναντίον;

Ἀπό τὰ παρακάτω γεγονότα ἄλλα ἦταν ὑπέρ τοῦ Βυζαντίου, δηλ. στερῶναν τή δύναμή του, καί ἄλλα ἦταν ἐναντίον του, δηλ. τό ἔφερναν σέ δύσκολη θέση. Διάβασέ τα καί βάλε μπροστά ἀπό τό καθένα Υ (ὑπέρ) ἢ Ε (ἐναντίον).

- Ὁ Φωκᾶς στάθηκε ἀνίκανος καί ἐγκληματικός αὐτοκράτορας.
- Ὁ Ἡράκλειος ἔδωξε τούς Πέρσες ἀπό τίς ἀνατολικές βυζαντινές ἐπαρχίες.
- Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου ἐναντίον τῶν Περσῶν ἐξάντλησαν καί τίς δύο αὐτές δυνάμεις, πού ἔτσι δέν μπόρεσαν νά σταματήσουν τήν προέλαση τῶν Ἀράβων.
- Οἱ μονοφυσίτες χριστιανοί τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καί τῆς Αἰγύπτου πού ἦταν δυσσαρεστημένοι μέ τή βυζαντινή διοίκηση, πῆγαν εὐκόλα μέ τό μέρος τῶν Ἀράβων.
- Οἱ κάτοικοι τῆς Πόλης, μέ τήν ἀποφασιστική τους ἄμυνα καί τίς ἐλπίδες τους στήν Ὑπέρμαχο Στρατηγό, ἀπέκρουσαν τήν ἐπίθεση τῶν Ἀβάρων.
- Μέ τό ὕγρο πῦρ τοῦ Καλλίνικου ἡ Κωνσταντινούπολη δύο φορές σώθηκε ἀπό τούς Ἀραβες.
- Ἡ ἐγκατάσταση τῶν Βουλγάρων ἀνάμεσα στό Δούναβη καί τόν Αἴμο ἦταν ἓνα δυσάρεστο γεγονός γιά τό Βυζάντιο.

5

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥΣ (717 — 867 μ.Χ)

Ίδρυτής τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων ἦταν ὁ Λέων ὁ Γ' (717). Ἡ σειρά αὐτῆ τῶν αὐτοκρατόρων ὀνομάστηκαν Ἰσαυροί, γιατί ἡ καταγωγή τους ἦταν ἀπό τὴν Ἰσαυρία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὄταν ὁ Λέων ἀνέβηκε στό θρόνο, τό Βυζάντιο περνοῦσε μιά κρίσιμη περίοδο ἀναρχίας.

Ὁ Λέων εἶχε μεγάλες ικανότητες. Σταμάτησε τὴν ἀναρχία καί ἔβαλε τάξη στό στρατό καί στή διοίκηση. Στή νομοθεσία ἔκαμε μιά συμπληρωματικὴ συλλογὴ νόμων, τὴν Ἐκλογή, πού ἦταν πιό δίκαιο γιά τό λαό.

Γιά νά εἶναι πιό ἀποτελεσματικὴ ἡ διοίκηση, χώρισε τό κράτος σέ περισσότερα καί μικρότερα διοικητικὰ τμήματα, μέ ἐπικεφαλῆς στρατηγούς - διοικητές. Καί γιά νά εἶναι πιό ἀποτελεσματικὴ ἡ ἄμυνα τοῦ κράτους, μοίρασε στοὺς στρατιῶτες τῶν συνόρων μικρές ἐκτάσεις γῆς («στρατιωτόπια», ὅπως ὀνομάστηκαν), γιά νά τὰ καλλιεργοῦν καί νά εἶναι ἀφοσιωμένοι στὴν υπεράσπιση τῆς πατρίδας.

Μέ ἀναδιοργανωμένο τό στρατό καί τό κράτος ὁ Λέων ἔ-

Βυζαντινά νομίσματα με τὸ Λέοντα Γ΄ καὶ τὴ γυναῖκα του

Ξουδετέρωσε τὸν ἀραβικὸ κίνδυνο καὶ ἄρχισε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπιθετικὸς πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐπιδρομῶν.

Παράλληλα, θέλησε νὰ κάμει μιὰ μεταρρύθμιση στὴ χριστιανικὴ λατρεία καὶ στὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μεταρρύθμιση ὅμως αὐτὴ εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ μεγάλος διχασμὸς στό Βυζάντιο.

Τὸ ἔργο τοῦ Λέοντα Γ΄ συνέχισε καὶ συμπλήρωσε ὁ γιὸς καὶ συμβασιλέας του Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ καὶ μερικοὶ ἀκόμη ἱκανοὶ αὐτοκράτορες πού διαδέχτηκαν τούς Ἰσαύρους.

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀναχαιτίζουν τὴν ὀρμὴ τῶν Ἀράβων

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴ *δεύτερη πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ἀραβες*. Αὐτὴ ἐγίνε τό 717 καὶ κράτησε ἕνα χρόνο. Ἡ Κωνσταντινούπολη χρωστάει τὴ σωτηρία τῆς στό Λέοντα Γ΄ τὸν Ἰσαυρο, πού εἶχε γίνει αὐτοκράτορας ἐκείνη τὴ χρονιά. Ἡ ἀποκρουση τῶν Ἀράβων στὴν Κωνσταντινούπολη θεωρεῖται κοσμοϊστορικό γεγονός, γιατί στάθηκε φραγμὸς στὴν προέλασή τους πρὸς τὴν Εὐρώπη. Δίκαια λοιπὸν κάποιος ἱστορικός παραλληλίζει τὸ Λέοντα μέ τὸ Μιλτιάδη, πού ἀναχαιτίσε τὴν ὀρμὴ τῶν

Περσῶν στό Μαραθῶνα. Λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Ἄραβες ἐπιχείρησαν νά περάσουν στήν Εὐρώπη ἀπό τήν Ἰσπανία, ἀλλά νικήθηκαν ἀπό τούς Φράγκους σέ μιά μάχη στή Γαλλία. Οἱ δύο αὐτές ἦττες τῶν Ἀράβων ἔσωσαν τήν Εὐρώπη ἀπό τόν ἰσλαμικό κίνδυνο.

Μετά τήν ἀπόκρουση τῶν Ἀράβων στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Λέων μετέφερε τόν πόλεμο στή Μ. Ἀσία καί στή Μεσόγειο, ὅπου οἱ Ἄραβες συνέχιζαν τίς ἐπιδρομές τους. Τό 740 δόθηκε μιά μάχη στή *Φρυγία*, πού τήν κέρδισαν οἱ Ἰσαυροί, πατέρας καί γιός. Ἐπειτα ἀπό αὐτό οἱ Ἄραβες ὑποχρεώθηκαν νά ἀποσυρθοῦν ἀπό ὀλόκληρη τή Μ. Ἀσία.

Ξαναφάνηκαν πάλι, ὅταν ἔμαθαν ὅτι μιά γυναίκα κυβερνοῦσε τό Βυζάντιο. Ἐφθασαν μάλιστα ὡς τή Χρυσούπολη, ἀπέναντι ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, ὅπως ἄλλοτε οἱ Πέρσες. Ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία ἀναγκάστηκε νά κλείσει εἰρήνη μαζί τους μέ τήν ὑποχρέωση νά πληρώνει βαρῦ ἐτήσιο φόρο (783).

Μερικές δεκαετίες ἀργότερα Ἄραβες πειρατές ἀπό τήν Ἰσπανία, γνωστοί μέ τό ὄνομα *Σαρακηνοί* ἢ *Ἀγαρηνοί*, κατέλαβαν τήν *Κρήτη* (824) καί ἔκαμαν πρωτεύουσα τό *Χάνδακα*, τό σημερινό Ἡράκλειο. Ἄλλοι Ἄραβες ἀπό τά παράλια τῆς βόρειας Ἀφρικῆς κατέλαβαν ἀργότερα τή Σικελία, τή Σαρδηνία καί τήν Κορσική. Ὅλοι αὐτοί μέ τίς πειρατικές τους ἐπιδρομές ἐγιναν ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τῆς Μεσογείου καί τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά μὴν ὑπάρχει πιά ἀσφάλεια γιά τά ἐμπορικά καράβια τοῦ Βυζαντίου.

Στή στεριά ὁ πόλεμος μέ τούς Ἄραβες φούντωσε πάλι, ὅταν βασιλεψε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Θεόφιλος. Ἐπειτα ἀπό δύο νικηφόρες ἐκστρατείες ὁ Θεόφιλος προχώρησε μέσα στά ἀραβικά ἐδάφη καί κατέστρεψε τή *Σωζόπετρα*, πατρίδα τοῦ χαλίφη. Αὐτό ξεσήκωσε τήν ἱερή μανία τῶν Ἀράβων, πού ἐκδικήθηκαν τό Θεόφιλο καταστρέφοντας μέ τή σειρά τους τό *Ἀμόριο*, ἰδιαίτερη πατρίδα τῆς οἰκογένειας τοῦ αὐτοκράτορα.

Τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων συνέχισε ὁ Μιχαήλ ὁ Γ', τελευταῖος αὐτοκράτορας τῆς περιόδου πού ἐξετάζουμε. Σέ μιά ἀπό τίς μάχες ἐκεῖνες ὁ στρατηγός του *Πετρωνᾶς* τσάκισε τούς Ἄραβες κοντά στόν ποταμό *Ἄλη* τῆς Μ. Ἀσίας (863). Αὐτή τήν ἐποχή πρωτοφανερόνται καί τά ἀκριτικά τραγούδια,

ὙΡΖ ΜΗΧΑΗΛ Τ ΓΡΥΚΟ ΜΗΧΑΗΛ
 ΒΥΒΑΡ Τ ΒΛΙΣΑ ΒΕΛ Τ ΣΤΟ ΒΑΖ Ν Τ

Ἡ καταδίωξη τοῦ Κρούμου ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Ε΄
 (Μικρογραφία ἀπὸ χειρόγραφο)

τραγούδια λαϊκά πού περιγράφουν τήν παλικαριά τῶν ἀκριτῶν.
 δηλ. τῶν πολεμιστῶν πού φυλάνε τά σύνορα.

2. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντιμέτωποι μέ τούς Βουλγάρους Ἐμφάνιση τῶν Ρώσων

Οἱ Βούλγαροι, πού ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος τούς ἄ-
 φησε, ὅπως εἶδαμε, νά ἐγκατασταθοῦν ἀνάμεσα στό Δούναβη
 καί τόν Αἴμο, δέν ἄργησαν νά δείξουν τίς ἀρπακτικές καί κατακτη-
 τικές τους διαθέσεις. Ἀπὸ ἐδῶ καί πέρα καί γιά πολύ καιρό, ὅ-
 πως θά δοῦμε, οἱ Βούλγαροι γίνονται ὁ πιό ἐπίφοβος ἐχθρός τοῦ
 Βυζαντίου. Γιά νά τούς φράξουν τό δρόμο πρὸς τήν Κωνσταντι-
 νούπολη καί τά ἑλληνικά ἀκρογιάλια, οἱ Βυζαντινοὶ ἔκαμαν ἀπα-
 νωτούς πολέμους, πού κράτησαν μέ διακοπές περισσότερο ἀπὸ
 δύο αἰῶνες. Ἡ ἀλύγιστη ἐπιμονή καί οἱ θυσίες τῶν Βυζαντινῶν
 ἔσωσαν τή βυζαντινὴ Ἑλλάδα ἀπὸ τό νέο κίνδυνο.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄, γιά νά ἀσφαλίσει τά βόρεια σύνορά

του, μετέφερε στρατιῶτες από τή Μ. Ἀσία καί τούς ἐγκατέστησε ἐκεῖ. Οἱ Βούλγαροι τό βρῆκαν ἀφορμή, γιά νά κινηθοῦν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Μέσα σέ εἴκοσι χρόνια ὁ Κωνσταντῖνος ἔκαμε ἐννεά ἐκστρατείες ἐναντίον τους καί εἶχε σημαντικές νίκες, μιά στό *φρούριο τῶν Μαρκελλῶν* (759) καί ἄλλη στήν *Ἀγχίαλο* (763). Πέθανε στήν τελευταία του ἐκστρατεία. Γιά τούς ἀγῶνες του αὐτούς ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ἕνας ἱστορικός τόν ὀνομάζει «*πρῶτο βουλγαροκτόνο*».

Πιό ἐπικίνδυνοι ἔγιναν οἱ Βούλγαροι ὅταν ἀρχηγός τους ἦταν ὁ *Κροῦμος*. Δυό φορές ἐπιχείρησε ὁ αὐτοκράτορας *Νικηφόρος ὁ Α΄* νά τούς ἀναχαιτίσει, ἀλλά νικήθηκε, χάνοντας μάλιστα καί τή ζωή του (811). Ὁ Κροῦμος προχώρησε ἐπιδεικτικά ὡς ἔξω ἀπό τά τεῖχη τῆς Κωνσταντινούπολης καί στήν ἐπιστροφή του ρῆμαξε τή Θράκη. Μόνο ὁ *Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος* φάνηκε ἰκανότερός του καί τόν νίκησε στή *Μεσημβρία* (813). Ὁ Κροῦμος πληγώθηκε καί πέθανε ἀπό τό τραῦμα του. Ὁ διάδοχός του ἔκλεισε εἰρήνη μέ τό Βυζάντιο, πού κράτησε κάμποσα χρόνια.

Στά χρόνια τοῦ *Μιχαήλ τοῦ Γ΄* ἕνας ἄλλος λαός τοῦ βορρᾶ, οἱ *Ρῶσοι*, ἐμφανίζονται στά παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί κάνουν μέ τό στόλο τους μιά ἀποτυχημένη προσπάθεια νά πάρουν τήν Κωνσταντινούπολη (860).

3. Οἱ Σλάβοι καί οἱ Βούλγαροι γίνονται χριστιανοί

Οἱ Σλάβοι πολλές φορές ἀπασχόλησαν τό Βυζάντιο ἀπό τά χρόνια ἀκόμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ Σλάβοι ἦταν νομάδες βοσκοί καί τούς παρέσυρε τό κύμα τῶν Ἀθάρων στίς ἐπιδρομές τους ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς Κωνσταντινούπολης. Μέ τόν καιρό ἐγκαταστάθηκαν στά νότια τοῦ Δούναβη. Μεμονωμένες ὀμάδες Σλάβων μέ τά κοπάδια τους κατέθηκαν εἰρηνικά ὡς κάτω στήν Ἑλλάδα κα ἔπιασαν ἀκατοίκητες ὄρεινές περιοχές.

Χριστιανοί ἄρχισαν νά γίνονται οἱ Σλάβοι τόν 9ο αἰῶνα, ὅταν ὁ ἡγεμόνας τοῦ σλαβικοῦ κράτους τῆς Μοραβίας (σημερινῆς Τσεχοσλοβακίας) *Ρατισλάβος* ζήτησε ἀπό τόν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου νά τοῦ στείλει ἱεραπόστολους γι' αὐτό τό σκοπό. Τό ἔργο τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων ἀνέλαβαν δυό Ἕλληνες καλόγεροι, τ' ἀδελφία *Κύριλλος* καί *Μεθόδιος* (863). Οἱ δυό αὐτοί καλόγεροι, πού ἦταν πολύ μορφωμένοι, ἔκαμαν τό σλαβικό

ΠΡΕΖДЕВРЪ АЛЕНЕ Н ПРЪЗДЕГЛА

ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΛΑΥΘΟΝ

Τό βάπτισμα τῶν Βουλγάρων (Μικρογραφία ἀπό χειρόγραφο)

ἀλφάβητο χρησιμοποιώντας κεφαλαῖα ἑλληνικά γράμματα καί μετέφρασαν στά σλάβικα τό Εὐαγγέλιο καί τά βιβλία τῆς λειτουργίας. Αὐτό τό ἀλφάβητο ἔχουν καί σήμερα ὅλοι οἱ σλαβικοὶ λαοί· αὐτό τοὺς βοήθησε νά προκόψουν καί στά γράμματα. Μέ τόν καιρό ὅσοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στήν Ἑλλάδα ἀφομοιώθηκαν ἀπό τοὺς ντόπιους Ἕλληνες καί ἔγιναν ἓνα μαζί τους.

Τήν ἴδια ἐποχή μέ τοὺς Σλάβους γίνονται χριστιανοὶ καί οἱ Βούλγαροι. Τό 864 ὁ βασιλιάς τους Βόγορης βαπτίσθηκε χριστιανός καί πῆρε τό χριστιανικό ὄνομα Μιχαήλ. Τόν βάπτισε μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ ὁ Γ΄. Τό παράδειγμα τοῦ βασιλιά τους ἀκολούθησαν ὅλοι οἱ Βούλγαροι ὑπήκοοι, ἄλλοι μέ τή θέλησή τους καί ἄλλοι μέ ἐξαναγκασμό.

Γιά τήν εὐεργεσία αὐτή τοῦ Κύριλλου καί τοῦ Μεθόδιου οἱ Σλάβοι καί οἱ Βούλγαροι τοὺς θεωροῦν ἀποστόλους τους.

4. Ἡ εἰκονομαχία, μιά θρησκευτική διαμάχη πού διχάζει τούς Βυζαντινούς

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπὸ τότε πού ἰδρύθηκε καί γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀντιμετώπισε πολλές δοκιμασίες, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τίς χριστιανικὲς αἱρέσεις. Κάποτε οἱ αἱρέσεις σταμάτησαν. Παρουσιάστηκε ὅμως ἓνα ἄλλο θρησκευτικὸ ζήτημα, σχετικὸ μὲ τὴ σημασίαν τῶν εἰκόνων στὴ χριστιανικὴ λατρεία.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ δὲν εἶχαν εἰκόνες. Οἱ εἰκόνες χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα στὴ διακόσμηση τῶν ναῶν. Μὲ τὸν καιρὸ ἔγιναν οἱ ἴδιες ἀντικείμενα λατρείας, μαζί μὲ τὰ λείψανα τῶν ἀγίων καί ἄλλα χριστιανικὰ κειμήλια. Αὐτὴ ἡ κατάσταση ἔδινε ἐπιχειρήματα στοὺς Ἄραβες, πού ὑποστήριζαν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μιά εἰδωλολατρικὴ καί πολυθεϊστικὴ θρησκεία.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καί μὲ τὰ *μοναστήρια*. Στὴν ἀρχὴ ἦταν λίγα καί προορίζονταν γιὰ ὅσους ἀποφάσιζαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἐγκόσμια καί νὰ περάσουν μιά στερημένη, ἀσκητικὴ ζωὴ, ἀφιερωμένη στό Θεό. Σιγά σιγά πλήθυναν, ἀπόχτησαν μεγάλες περιουσίες ἀπὸ δωρεές πιστῶν καί σέ πολλές περιπτώσεις κατάντησαν διέξοδος γιὰ χιλιάδες νέους, πού ἤθελαν νὰ ἀποφύγουν τὴ στρατιωτικὴ θητεία, τὴν ἐργασία καί τὴ φορολογία. Ἀλλά μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ κράτος ζημίωνε ἀπὸ πολλές πλευρές. Ἀκόμα οἱ καλόγεροι, πού δὲν ἤθελαν τίποτα νὰ ἀλλάξει, ξεσήκωναν τὸ λαὸ καί ἔφερναν ἀναστάτωση στό κράτος.

Πολλοὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι δὲν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν κατάσταση. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε αὐτοκράτορας ὁ *Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος*, θέλησε νὰ κάμει μιά μεταρρύθμιση γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κράτους. Τὸ κακὸ ἦταν ὅτι ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο πῆγε στό ἄλλο. Ἀντὶ νὰ διαφωτίσει τὸ λαὸ γιὰ τίς ὑπερβολὲς τῆς εἰκονολατρίας, ἀπαγόρευσε τὴν προσκύνηση τῶν εἰκόνων καί διέταξε (730) νὰ κρεμαστοῦν ψηλότερα στὶς ἐκκλησίες, ὥστε νὰ μὴν τίς φτάνουν οἱ πιστοί, ἢ καί νὰ καταστραφοῦν. Πιὸ σκληρὴ ἀκόμα τακτικὴ ἀκολούθησε ὁ γιὸς του Κωνσταντῖνος ὁ Ε', πού ἔκλεισε πολλὰ μοναστήρια καί κυνήγησε τούς φανατικούς καλόγερους.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ξεσηκωθεί μεγάλο μέρος τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ καί οἱ Βυζαντινοὶ νὰ χωριστοῦν σέ δύο ἀντιμαχόμενες παρατάξεις, τούς *εἰκονομάχους* καί τούς *εἰκονολάτρεις*, πού πολλὲς φορές ἤρθαν σέ σύγκρουση μεταξύ τους.

Ἡ εἰκονομαχία πού κράτησε περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ξεκαθαριστοῦν τὰ πράγματα γύρω ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν εἰκόνων καὶ τὸν προορισμὸ τῶν μοναστηριῶν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ζημίωσε πολὺ τὸ Βυζάντιο, γιατί στάθηκε αἰτία: α) νὰ γίνουν πολλές ἐσωτερικὲς ἀναστατώσεις· β) νὰ καταστραφοῦν πολλὰ ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά· καὶ γ) νὰ ψυχρανθοῦν οἱ σχέσεις μὲ τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ νὰ χάσει τὸ Βυζάντιο τίς πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

5. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὴ Δύση

Ἐπὶ πᾶσι ἀπὸ παλιότερα ὀρισμένες διαφορὲς σὲ θέματα πίστεως καὶ λατρείας ἀνάμεσα στὶς Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες καὶ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ. Ἀλλὰ ἐκεῖνο πού ἔβαλε σὲ κίνδυνο τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ἦταν ἡ ἀξίωση τοῦ πάπα (δηλ. τοῦ πατριάρχου τῆς Ρώμης) νὰ ἔχει τὰ πρωτεῖα ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς πατριάρχους. Τὰ πράγματα χειροτέρεψαν τὴν ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ πάπας, πού δὲ συμφωνοῦσε μὲ τοὺς εἰκονομάχους, ξεσήκωσε τίς βυζαντινὲς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ σ' αὐτὸ ἐπάνω ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Λομβαρδῶν. Ἔτσι χάθηκαν οἱ πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας.

Σ' ἀπάντηση ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος προσάρτησε τίς Ἐκκλησίες τῆς Κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἑλλάδας στὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης. Αὐτὸ ἔγινε αἰτία νὰ στραφοῦν οἱ πάπες πρὸς τοὺς Φράγκους, πού ἡ δύναμή τους ὅλο καὶ μεγάλωνε. Ἡ στροφὴ πρὸς τοὺς Φράγκους πῆρε καὶ ἐπίσημη μορφή ὅταν στὰ 800 ὁ ἴδιος ὁ πάπας ἔστεψε τὸ βασιλιά τῶν Φράγκων *Καρλομάγνο* (*Κάρολο τὸ Μέγα*) μὲ τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων.

Ἡ κατάσταση χειροτέρεψε ἀκόμα περισσότερο, ὅταν πατριάρχης στὴν Κωνσταντινούπολη ἔγινε ὁ Φώτιος. Ὁ πάπας, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ Φωτίου δὲν ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἀναθεμάτισε. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Φώτιος γιὰ τὸν πάπα τὸ 867. Ἔτσι ἄρχισε τὸ σχίσμα ἀνάμεσα στὴν Ὀρθόδοξη καὶ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ Σχίσμα ἔγινε ὀριστικὸ τὸ 1054, ὅταν πατριάρχης στὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν ὁ *Μιχαὴλ Κηρουλάριος*.

Μέ τό σχίσμα διασπάστηκε ἡ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἡ Δύση ἔδειξε ἀδιαφορία γιά τούς κινδύνους τοῦ Βυζαντίου. Στράφηκε μάλιστα καί ἐναντίον του, ὅπως θά δοῦμε, τήν ἐποχή τῶν σταυροφοριῶν, καί σέ μιά ἀπό αὐτές κατέλαβε τήν Κωνσταντινούπολη. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά τό σχίσμα βοήθησε τούς Ἕλληνες νά μὴν ἀφομοιωθοῦν ἀπό τούς ρωμαιοκαθολικούς λαούς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Ὅνομαστοί εἰκονολάτρεις

Θερμός εἰκονολάτρης ἦταν ὁ θεολόγος τῶν Ἱεροσολύμων Ἰωάννης Δαμασκηνός, πού δίδασκε ὅτι οἱ εἰκόνες εἶναι τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων.

— Ο Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἔγραψε θεολογικά συγγράμματα καί ἐκκλησιαστικούς ὕμνους. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς εἶναι καί τό πασχαλινό «Ἀναστάσεως ἡμέρα...». Θεωρεῖται ἐπίσης ὁ συγγραφέας ἡ διασκευαστής τῆς «Ὀκτῶν ἡμέρας».

Φανατικός εἰκονολάτρης, μέ μεγάλη ἀπήχηση ἀνάμεσα στό λαό, ἦταν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἡγούμενος τῆς μονῆς Στουδίου στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἀπό τό Παλάτι εἰκονολάτρισες ἦταν ἡ αὐτοκράτειρα *Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία* (787) καί ἡ γυναίκα τοῦ αὐτοκράτορα Θεόφιλου *Θεοδώρα* (843). Σ' αὐτές ὀφείλεται ἡ ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων, πού γιορτάζεται τήν *Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας*.

Ὑπερβολές εἰκονολατρίας

— Ἀνάμεσα στόν ἀμόρφωτο λαό ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων καταν-

τουσε πολλές φορές πραγματική ειδωλολατρία. Έτσι έφταναν στο σημείο να μεταχειρίζονται ξυσίματα από τις εικόνες σαν φάρμακο ή αντί για τη Θεία Εύχαριστία.

— Ένας σύγχρονος ιστορικός υπολόγισε ότι κατά τον 8ο αιώνα θά πρέπει να υπήρχαν στο Βυζάντιο εκατό χιλιάδες περίπου καλόγεροι.

Σαρακηνοί

Τό άραβικό κράτος τών Σαρακηνών στην Κρήτη κράτησε περίπου 140 χρόνια (από τό 824 — 961). Ή πρωτεύουσά τους Χάνδακας πήρε τό όνομά της από τό βαθύ χαντάκι πού είχαν σκάψει γύρω στό φρούριο.

— Στά χρόνια του Νικηφόρου του Α΄ οι Σαρακηνοί μαζί μέ τούς Σλάβους της Πελοποννήσου πολιόρκησαν τήν Πάτρα. Άλλά οι Πατρινοί, έχοντας τίς ελπίδες τους στη βοήθεια του πολιούχου Άγίου Άνδρέα, έκαμαν έξοδο και σκόρπισαν τά στίφη τών πολιορκητών. Ή παράδοση αναφέρει ότι είδαν μέ τά ίδια τους τά μάτια τόν Άγιο Άπόστολο νά πηγαίνει μπροστά καθάλα στό αλόγο του.

Ένας δικαιοκρίτης βασιλιάς

— Ο Θεόφιλος ήταν πολύ δικαιος βασιλιάς. Έννοούσε τά δικαστήρια νά κάνουν σωστά και γρήγορα τή δουλειά τους. Παρακολουθούσε τίς δίκες και συχνά δικάζε ό ίδιος. Όταν κάποτε ανακαλύφθηκε πλοίο μέ έμπόρευμα αποκλειστικά για λογαριασμό της γυναικάς του, διέταξε και τό έκαψαν φορτωμένο. Άλλοτε πάλι μαστίγωσε τόν γυναικάδελφό του Πετρωνά, τό στρατηγό, γιατί τά ψηλά του σπιτία σκέπασαν τό φτωχικό σπιτάκι κάποιας χήρας.

Μοναχή και ύμνογράφος αντί για βασίλισσα

— Ή Κασσιανή (ή Κασία) ήταν μία πολύ μορφωμένη και έξυπνη κοπέλα, υποψήφια για βασίλισσα, στα καλλιστεία που έκαμε ή μητριά του Θεόφιλου για τό γιο της. Αρχικά ό Θεόφιλος έδειξε τήν προτίμησή του γι' αυτήν. Άλλά ή έτοιμότητα και ή τόλμη της τόν έκαμαν ν' αλλάξει γνώμη και νά διαλέξει τή Θεοδώρα. Ο Θεόφιλος, για νά πειράξει τήν Κασσιανή της είπε ότι από γυναίκα προέρχονται τά κακά (έννοώντας τό ξεγέλασμα της Εύας από τό φίδι). Εκείνη, χωρίς νά τά χάσει, απάντησε ότι από τή γυναίκα επίσης προέρχονται τά μεγαλύτερα καλά (έννοώντας τήν

Παναγία πού γέννησε τὸ Χριστὸ καὶ γενικά τὴ γυναίκα - μητέρα). Ἀργότερα ἔγινε μοναχὴ. Ἐγράψε ποιήματα καὶ ἐκκλησιαστικούς ὕμνους. Ἔνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι τὸ γνωστὸ «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ...», πού ψάλλεται τὴ Μεγάλῃ Τρίτῃ.

Παρατσούκλια αὐτοκράτορων

— Ἀρκετοὶ αὐτοκράτορες πέρασαν στὴν ἱστορία μὲ κάποιο παρατσούκλι:

Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνάτος
Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος
Λέων Δ' ὁ Χάζαρος
Μιχαήλ Β' ὁ Τραυλός
Μιχαήλ Γ' ὁ Μέθυσος

Τὸ παρατσούκλι μπορεῖ νά ἀναφερόταν σέ κάποια πραγματικὴ ἀναπηρία ἢ ἐλάττωμα. Τὶς περισσότερες φορές ἦταν ἄδικο καὶ τὸ ἐβγαζαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ αὐτοκράτορα.

Σκοτεινὲς σελίδες τοῦ Βυζαντίου

— Ἀνάμεσα στὶς σκοτεινὲς σελίδες τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ τύφλωση τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' καὶ ἡ δολοφονία τοῦ Λέοντα τοῦ Ε' τοῦ Ἀρμένιου μέσα στὴν ἐκκλησία τῶν ἀνακτόρων ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα.

Πρῶτα σημάδια γιὰ μιὰ ἀναγέννηση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων

Στὴν τελευταία περίοδο τῆς ἐποχῆς πού ἐξετάζομε παρουσιάζονται ἄρκετοὶ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, πού πληθαίνουν τοὺς ἐπόμενους δυὸ αἰῶνες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μελετοῦν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς καὶ τονίζουν τὴ μεγάλη μορφωτικὴ τους ἀξία. Τέτοιοι ἦταν οἱ εἰκονομάχοι Ἰωάννης Γραμματικός καὶ Λέων ὁ Φιλόσοφος ἢ Μαθηματικός. Τότε ἰδρύθηκε καὶ τὸ Πα«νεπιστήμιο τῆς Μαγναύρας» στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλὰ πάνω ἀπὸ ὅλους ξεχωρίζει γιὰ τὴ μόρφωσή του ὁ πατριάρχης Φώτιος. Ὁ Φώτιος ἔγγραψε τὴν περίφημη *Μυριόβιβλο*, πού περιέχει ἀναλύσεις 280 συγγραμμάτων πού εἶχε διαβάσει.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

- Ἡ συμπληρωματικὴ νομοθεσία τοῦ Λέοντα τοῦ Γ' τοῦ Ἰσαυροῦ: Ἐ _ _ _ _ _
- Μικρές ἐκτάσεις γῆς πού καλλιεργοῦσαν οἱ στρατιῶτες τῶν συνόρων: σ _ _ _ _ _
- Ἡ πρωτεύουσα τῶν Σαρακηνῶν στὴν Κρήτη: Χ _ _ _ _ _
 - Ὀνομαστὸς γιὰ τὴν ἀγριότητά του βασιλιάς τῶν Βουλγάρων: Κ _ _ _ _ _
- Ἔτσι ὀνομάζονται τὰ τραγούδια πού ἄρχισε νά τραγουδᾷ ὁ λαὸς γιὰ τοὺς ἀραβομάχους ὑπερασπιστὲς τῶν συνόρων: Ἀ _ _ _ _ _
- Ὁ ἡγεμόνας τῶν Σλάβων τῆς Μοραβίας πού ζήτησε ἱεραποστόλους ἀπὸ τὸ Βυζάντιο: Ρ _ _ _ _ _
- Φράγκος βασιλιάς πού πῆρε τὸ στέμμα τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πάπα: Κ _ _ _ _ _
- Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἔγινε ὀριστικό, ὅταν πατριάρχης στὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν ὁ Μιχαὴλ Κ _ _ _ _ _
- Στὰ χρόνια τοῦ Ἰωάννη Γραμματικοῦ καὶ τοῦ Φωτίου ἰδρύθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ πανεπιστήμιο τῆς Μ _ _ _ _ _
- Ἦταν μεγάλος φίλος τῆς δικαιοσύνης: Θ _ _ _ _ _
- Ἰδιαιτέρη πατρίδα τοῦ χαλίφη, τὴν ὁποία κατέστρεψε ὁ Θεόφιλος: Σ _ _ _ _ _
- Ἐγραψε τὴ «Μυριόβιβλο»: Φ _ _ _ _ _
- Στρατηγὸς τοῦ Μιχαήλ πού πῆρε ἐκδίκηση γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ Ἀμορίου: Π _ _ _ _ _
- Ἡ τυχερὴ τῶν καλλιστείων γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς βασίλισσας: Θ _ _ _ _ _

— Ήταν πολύ ξεμπνη για νά γίνει βασίλισσα: Κ _ _ _ _ _

(Χάνδακας - Μαγναύρας - Κηρουλάριος - Καρλομάγνος - Έκλογη
- Άκριτικά - στρατιωτόπια - Κροῦμος - Ρατισλάβος - Φώτιος -
Θεοδώρα - Κασσιανή - Θεόφιλος - Ζωζόπετρα - Πετρωνάς)

2) Δίνεται ένα σύνολο ιστορικών προσώπων πού έζησαν τήν έποχή
των Ίσαύρων καί των συνεχιστών τους:

Λέων Γ΄ ό Ίσαυρος, Ίωάννης Δαμασκηνός, Κωνσταντίνος ό
Ε΄, Είρήνη ή Άθηναία, Λέων ό Φιλόσοφος, Θεόδωρος Στου-
δίτης, Θεοδώρα, Ίωάννης Γραμματικός, Θεόφιλος.

Χώρισέ το στά ὑποσύνολά του:

Εικόνομάχοι:

.....
.....

Εικονολάτρες:

.....
.....

3) Τρία «λιοντάρια» του Βυζαντίου:

α) Λ _ _ _ Γ΄ ό _ _ _ _ _

β) Λ _ _ _ Ε΄ ό _ _ _ _ _

γ) Λ _ _ _ ό Μ _ _ _ _ _

α) Νίκησε τούς Άραβες στή Φρυγία.

β) Νίκησε τούς Βουλγάρους στή Μεσημβρία.

γ) Είχε κοφτερή σκέψη.

4) Ποιούς ονόμασαν έτσι καί γιατί;

— Μιλτιάδης του Βυζαντίου

— Πρώτος Βουλγαροκτόνος

— Νέα Έλένη

— Άκρίτες

— Άπόστολοι των Σλάβων καί των Βουλγάρων

Άπάντησε προφορικά.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΙΣ ΔΟΞΕΣ ΤΟΥ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867—1057)

1. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, οἱ σημαντικότεροι αὐτοκράτορες καὶ τὰ κυριότερα γεγονότα

Ἡ δυναστεία πῆρε τὸ ὄνομα μακεδονική ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ τῆς *Βασιλείου Α' τὸ Μακεδόνα*. Ὁ Βασίλειος καταγόταν ἀπὸ ἀγροτική οἰκογένεια καὶ ξεκίνησε τὴ σταδιοδρομία του ὡς ἵπποκόμος τῶν ἀνακτόρων. Ἦταν ἓνας γεροδεμένος, ἔξυπνος καὶ ἐπιβλητικός ἄντρας, ποὺ γρήγορα ἀπόχτησε μεγάλα ἀξιώματα. Τελικὰ ἀνέβηκε στὸ θρόνο, ἀφοῦ ἐξόντωσε τὸν προκάτοχό του Μιχαὴλ τὸν Γ'. Κάτι τέτοιο δέν ἦταν, δυστυχῶς, σπάνιο στὰ ρωμαϊκά καὶ βυζαντινά χρόνια.

Ἡ *μακεδονική δυναστεία* κυβέρνησε τὸ κράτος δύο περιπυ αἰῶνες. Ἡ περίοδος αὐτὴ θεωρεῖται ἀπὸ τὶς ἐνδοξότερες τοῦ Βυζαντίου. Οἱ μακεδόνες αὐτοκράτορες ἔδωσαν, ὅπως θά δοῦμε, ἀποφασιστικά χτυπήματα σέ παλιούς καὶ νέους ἐχθρούς τοῦ Βυζαντίου, Ἄραβες, Βουλγάρους, Ρώσους κ.ἄ. καὶ ἄπλωσαν πάλι τὰ σύνορα τοῦ κράτους ὡς τὸ Δούναβη, τὴν Κασπία, τὴ Συρία καὶ τὴ Μεσοποταμία (βλέπε χάρτη). Ἦταν ἐπίσης, οἱ περισσότεροι, κα-

Νομίσματα: μέ τό Νικηφόρο Φωκά (ἀριστερά), μέ τό Βασίλειο Β' τό Βουλγαροκτόνο (δεξιά)

λοί κυβερνητές, φρόντισαν γιά τή γεωργία, τή βιοτεχνία καί τό ἐμπόριο, καί στήν ἐποχή τους τά γράμματα καί οί τέχνες ἔφτασαν σέ μεγάλη ἀκμή.

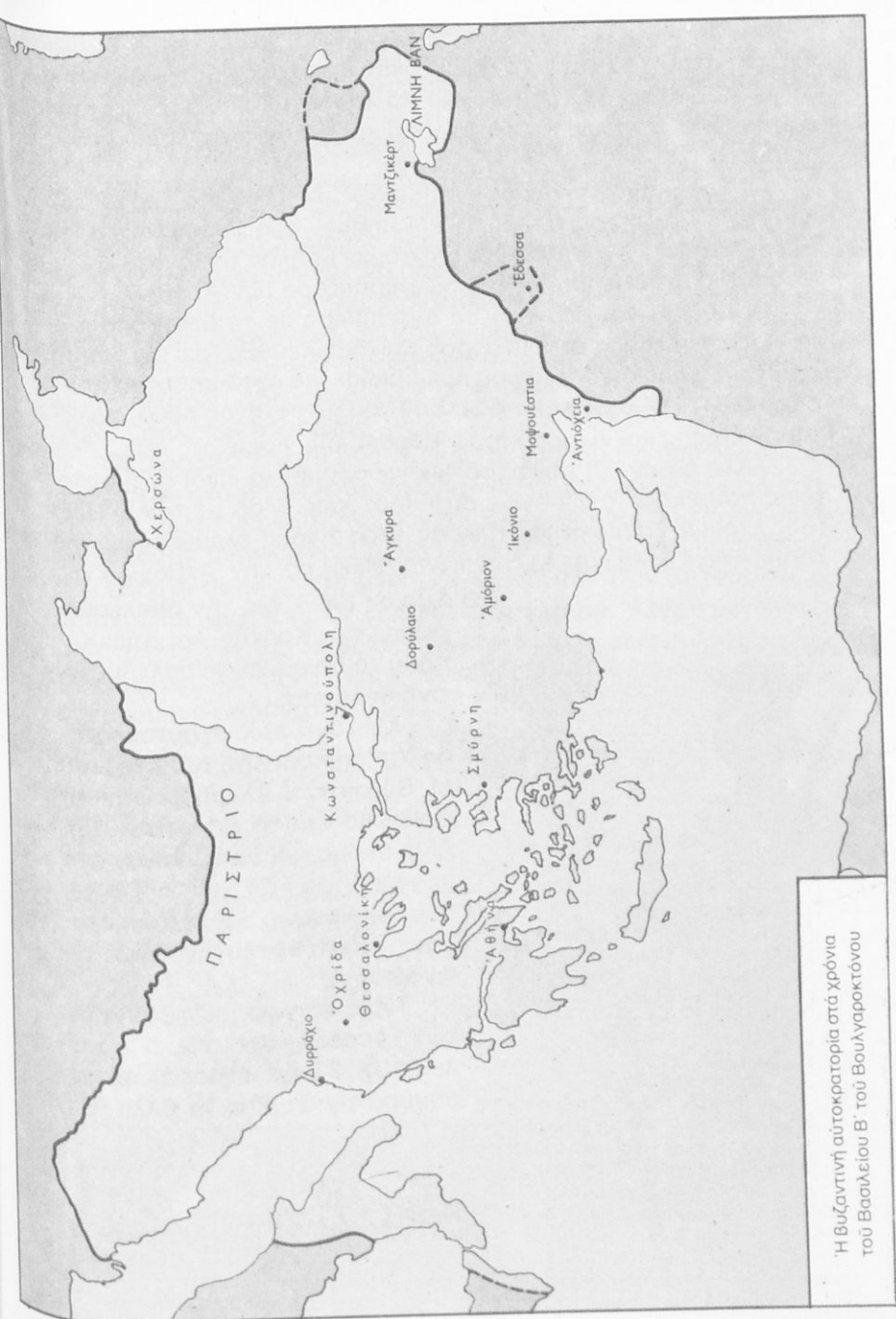
Περισσότερο ἀπό τούς ἄλλους βασιλιάδες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ξεχώρισαν καί δοξάστηκαν τρεῖς:

ὁ Νικηφόρος Φωκάς (963 — 969),
ὁ Ἰωάννης Τιμισκῆς (969 — 976)
καί ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976 — 1025).

Ἐπειτα ἀπ' αὐτούς τό Βυζάντιο ἄρχισε νά παρακμάζει, γιατί ἔπεσε διχόνοια ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καί στρατιωτικούς, καί οί περισσότεροι αὐτοκράτορες παραμέλησαν τίς ὑποθέσεις καί τήν ἀσφάλεια τοῦ κράτους.

2. Οἱ Βυζαντινοί περνοῦν σέ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων

Ἡ μακεδονική δυναστεία συνέχισε τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἐκμεταλλεύτηκε τίς διχόνοιες πού παρουσιάστηκαν ἀνάμεσα στούς Ἀραβες καί ἄνοιξε μακροχρόνιο πόλεμο μαζί τους. Δυό φορές μπῆκε ὁ ἴδιος ἐπικεφαλῆς

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία στὰ χρόνια
τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου

του στρατού του και είχε σημαντικές επιτυχίες. Έστειλε επίσης στην Αδριατική και στο Αιγαίο τό στόλο με επικεφαλής τους ναυάρχους Ώροϋφα και Νάσαρ και κυνήγησε τους Σαρακηνούς πειρατές.

Οι Σαρακηνοί συνέχισαν τις επιδρομές τους στά χρόνια του Λέοντα ΣΤ' του Σοφού και τό 904 μπήκαν στή Θεσσαλονίκη και τή λεηλάτησαν άγρια. Χιλιάδες κάτοικοι βρήκαν τό θάνατο και χιλιάδες άλλοι πουλήθηκαν στά σκλαβοπάζαρα των Άράβων.

Οι Βυζαντινοί περνούν σέ άντεπίθεση μέ τό Νικηφόρο Φωκά. Ώς στρατηγός ό Νικηφόρος Φωκάς έλευθέρωσε τήν Κρήτη από τους Σαρακηνούς, άφου πολιορκησε γιά όχτώ μήνες τό Χάνδακα (961). Ό ίδιος και ό άδελφός του, στρατηγός Λέων, πολέμησαν επίσης και νίκησαν τους Άραβες τής Άσίας.

Άλλά ή μεγάλη δόξα του Νικηφόρου Φωκά είναι οι έκστρατείες που έκαμε όταν έγινε αυτοκράτορας. Μαζί μέ τόν άνεψιό του Ώωάννη Τσιμισκή και άλλους στρατηγούς έλευθέρωσε τήν Ταρσό τής Κιλικίας (965), τήν Κύπρο (965) και τήν Αντιόχεια τής

Συρίας (969). Μέ τήν άπελευθέρωση τής Κρήτης και τής Κύπρου τό Αιγαίο έγινε πάλι βυζαντινή θάλασσα.

Μέ τόν Τσιμισκή αυτοκράτορα και επικεφαλής του στρατού οι Βυζαντινοί έλευθέρωσαν τή Δαμασκό και τή Βηρυτό (975). Λίγο άκόμα και θά έμπαιναν στά Ιεροσόλυμα, αν μιά άσθένεια δέν ύποχρέωνε τόν αυτοκράτορα νά έπιστρέψει στήν Κωνσταντινούπολη.

Νέες επιχειρήσεις εναντίον των Άράβων ανέλαβε ό Βασίλειος ό Β' και εξασφάλισε τά σύνορα τής Συρίας. Σέ άλλη του

Ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς

IN XPO DEO FID
REX ET TIRAN
GREGORVM· NIK
FORVS PHOCAS
MESTICVS STV
ORVM:~

ἐκστρατεία ἀπλώσε τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου ὡς τὴν Κασπία θάλασσα (1022).

Οἱ μακροχρόνιοι ἥρωικοί ἀγῶνες τῶν Βυζαντινῶν βρῆκαν, ὅπως εἶπαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, τὴν ἐκφρασὴ τους στὰ ἀκριτικά τραγούδια τοῦ λαοῦ, πού αὐτὴ τὴν ἐποχὴ πολλαπλασιάστηκαν. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ξεχωρίζει ἓνα πολὺστιχο ἐπικό ποίημα, ὁ «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας». Τό ποίημα αὐτό παρουσιάζει τόν ἥρωά του νά κάνει ἀπίστευτα κατορθώματα, παλεύοντας μέ ἄγρια θηρία, δράκοντες, ἀμαζόνες, ἀπελάτες, ἀκόμα καί μέ τόν Ἴδιο τὸ Χάροντα. Ὁ ἀνώνυμος ποιητὴς μέ τίς ὑπερβολές του ἤθελε νά δείξει τί παλικάρια ἦταν οἱ ἀκρίτες, οἱ ὑπερασπιστές τῶν ἄκρων, δηλ. τῶν συνόρων.

Οἱ Ἄραβες, ἐπειτα ἀπὸ τὰ δυνατὰ χτυπήματα πού δέχτηκαν, ἔπαψαν πιά νά ἀποτελοῦν κίνδυνο γιὰ τὸ Βυζάντιο. Ἡ ἀτυχία ἦταν ὅτι ἄλλοι νεοφώτιστοι μουσουλμανικοὶ λαοὶ πῆραν τὴ θέση τους καί μέ ἀνανεωμένη ὁρμὴ βάλθηκαν νά πραγματοποιήσουν ὅ,τι ἐκεῖνοι ἄφησαν στὴ μέση. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἦταν οἱ *Τούρκοι*, οἱ *Σελτζούκοι* πρῶτα καί οἱ *Ὀθωμανοὶ* ἀργότερα. Ἀκόμα μεγαλύτερη ἀτυχία ἦταν ὅτι δὲ βρέθηκαν ἐπικεφαλῆς τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορες ἱκανοὶ νά ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τόν ἐπερχόμενο κίνδυνο.

Ἀριστερά: ἡ Παναγία Ἀγγελοκτίστου σὲ Κίτι τῆς Κύπρου. Δεξιά: ψηφιδωτό ἀπὸ τὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ

3. Οί Βυζαντινοί έξουδετερώνουν τό βουλγαρικό κίνδυνο

Ἡ εἰρήνη πού ἔκλεισαν οἱ Βούλγαροι μετά τό θάνατο τοῦ Κρούμου διατηρήθηκε ὡς τό τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Βόγορη. Ὁ γιός καί διάδοχος τοῦ Βόγορη *Συμεών* ὄνειρεύτηκε νά γίνει κύριος τοῦ Βυζαντίου, γι' αὐτό καί ὀνόμασε τόν ἑαυτό του «τσάρο τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ρωμαίων». Ἐπειδή ὁμως δέν ἦταν εὐκολο νά κυριέψει τήν Κωνσταντινούπολη, ἄρχισε μιά σειρά ἀπό φοβερές ἐπιδρομές καί λεηλασίες, πού κράτησαν ὅσο καί ἡ βασιλεία του (893-927). Σέ μιά ἀπό τίς ἐπιδρομές αὐτές οἱ Βούλγαροι κατέβηκαν ὡς τόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου. Οἱ Βυζαντινοί χρειάστηκε νά ζητήσουν τή βοήθεια τῶν Οὐγγρων, γιά νά τά βγάλουν πέρα μέ τό Συμεών.

Ἄρκετά χρόνια μετά τό θάνατο τοῦ Συμεών οἱ ἐχθροπραξίες ἐπαναλήφθηκαν. Αὐτή τή φορά ὁ *Νικηφόρος Φωκάς* κάλεσε σέ βοήθεια τούς Ρώσους. Οἱ Ρῶσοι κυρίεψαν τή Βουλγαρία, ἀλλά, παρά τή συμφωνία, θέλησαν νά τήν κρατήσουν δική τους. Χρειάστηκε νά ἐκστρατεύσει ὁ αὐτοκράτορας *Ἰωάννης Τιμισκῆς* γιά νά τούς διώξει καί νά κάμει τή Βουλγαρία βυζαντινή ἐπαρχία.

Ὁ πόλεμος ἐπαναλήφθηκε πιό ἄγριος, ὅταν τσάρος τῶν Βουλγάρων ἔγινε ὁ *Σαμουήλ*, στά χρόνια τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'. Στήν ἀρχή ὁ Σαμουήλ εἶχε σημαντικές ἐπιτυχίες. Ἀνάστησε τό παλιό βουλγαρικό κράτος καί ἄπλωσε τά σύνορά του ἴσαμε τήν Πελοπόννησο. Ἀλλά ὁ Βασίλειος ὁ Β' φάνηκε ικανότερός του. Μιά πρώτη μεγάλη νίκη κέρδισε ὁ στρατηγός τοῦ *Νικηφόρος Οὐρανός* στό *Σπερχεῖο* ποταμό (996). Μέσα στήν ἐπόμενη εἰκοσαετία ὁ Βασίλειος σφυροκόπησε μέ πείσμα τούς Βουλγάρους καί ἀπελευθέρωσε τίς κυριότερες ὄχυρες θέσεις τῆς νότιας Μακεδονίας. Τελικά ὑποχρέωσε τό Σαμουήλ νά δώσει τήν πιό ἀποφασιστική μάχη στό *Κλειδί*, στά βόρεια τῶν Σερρῶν (1014). Στή μάχη αὐτή οἱ Βούλγαροι κυκλώθηκαν ἀπό τά στρατεύματα τοῦ Βασιλείου καί τοῦ στρατηγοῦ τοῦ *Νικηφόρου Ξιφία*. Ὁ Σαμουήλ μόλις μπόρεσε νά σωθεῖ καθάλα στό ἄλογο του, ἀλλά δέν ἄργησε νά πεθάνει ἀπό τή λύπη του. Σέ ἄλλα τέσσερα ἀκόμη χρόνια ὁ Βασίλειος ὑπέταξε ὀριστικά τή Βουλγαρία, πού δέ σήκωσε πιά κεφάλι γιά δύο περίπου αἰῶνες. Γι' αὐτούς τούς νικηφόρους ἀγῶνες του

Έπάνω:
 'Ο Βασίλειος Β'
 νικά
 τό Σαμουήλ.
 Κάτω:
 'Ο Σαμουήλ
 πεθαίνει από
 τή λύπη του
 (μικρογραφία).

έναντίον τών Βουλγάρων ὁ Βασίλειος Β΄ πέρασε στήν ἱστορία μέ τό ὄνομα *Βουλγαροκτόνος*.

Μετά τόν τερματισμό τοῦ πολέμου ὁ Βασίλειος ἔκαμε μία θριαμβευτική περιοδεία στή νότια Ἑλλάδα μέ τελικό σταθμό τήν Ἀθήνα, πού ἦταν τότε μία μικρή ἐπαρχιακή πόλη. Ἀνέβηκε στήν Ἀκρόπολη καί προσευχήθηκε μέσα στόν Παρθενώνα, πού εἶχε μετατραπεῖ σέ ἐκκλησία τῆς Παναγίας. Ἦταν μία συμβολική πράξη, πού ἤθελε νά τονίσει τή νίκη τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐναντίον ἑνός ἀπό τοὺς πιό ἐπικίνδυνους ἐχθρούς του.

4. Ρῶσοι, Οὔγγροι, Πατινάκες... Οἱ ἐπικίνδυνοι γείτονες τοῦ Βυζαντίου δέν ἔχουν τελειωμό

Στό προηγούμενο κεφάλαιο εἶδαμε νά κάνουν τήν ἐμφάνισή τους οἱ Ρῶσοι ἢ Ρῶς, ἕνας λαός πού κατέθηκε ἀπό τή Σκανδιναβία καί ἀπλώθηκε ὡς τόν Εὐξεινο πόντο.

Οἱ Ρῶσοι συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους. Τίς περισσότερες φορές τά μονόξυλά τους πάθαιναν μεγάλες ζημιές ἀπό τό ὑγρό πῦρ τῶν Βυζαντινῶν. Δέν μπόρεσαν ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε, νά ριζώσουν στή Βουλγαρία, ἀπ' ὅπου τοὺς σάρωσε ὁ Τσιμισκής.

Ἡ Κωνσταντινούπολη τοὺς τραβοῦσε ὅπως τό δυνατό φῶς τά ἔντομα τῆς νύχτας. Ὅταν εἶδαν ὅτι ἡ κατάκτηση τοῦ Βυζαντίου δέν ἦταν εὐκόλο πράγμα, ἀνέπτυξαν μαζί του φιλικές σχέσεις, ἐμπορικές καί πνευματικές. Ἔτσι φάνηκαν πρόθυμοι νά δεχτοῦν τό χριστιανισμό. Πρώτη ἔγινε χριστιανή ἡ βασίλισσα Ὁλγα. Λίγες δεκαετίες ἀργότερα, στά χρόνια τοῦ *Βασιλείου Β'*, ὁ ἡγεμόνας τῶν Ρῶσων Βλαδίμηρος βαπτίσθηκε χριστιανός (989) καί παντρεύτηκε τήν ἀδελφή τοῦ αὐτοκράτορα Ἄννα. Οἱ Ρῶσοι ἀκολούθησαν τό παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνα τους καί βαπτίσθηκαν κατά χιλιάδες στόν ποταμό Δνείπερο. Ἡ χριστιανική θρησκεία, τά γράμματα καί οἱ τέχνες καί γενικά ὁ πολιτισμός τοῦ Βυζαντίου βοήθησαν τό ρωσικό ἔθνος νά μπεῖ γρήγορα στό δρόμο τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς προόδου.

Ἄλλοι λαοί τῶν βόρειων συνόρων πού στό ἴδιο διάστημα δημιούργησαν προβλήματα στό Βυζάντιο ἦταν οἱ Οὔγγροι καί οἱ Πατινάκες, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὅπως καί οἱ Τοῦρκοι. Τοὺς Οὔγγρους, στήν ἀρχή, οἱ Βυζαντινοί τοὺς χρησιμοποίησαν, ὅπως εἶδαμε, ἐναντίον τῶν Βουλνάρων. Ὑστερα τοὺς ἔστειλαν ἑραποστόλους, γιά νά τοὺς διδάξουν τό χριστιανισμό. Ἀλλά οἱ Οὔγγροι ἄρχισαν νά περνοῦν τό Δούναβη καί νά κάνουν ἐπιδρομές ἴσαμε τή Θράκη. Νικήθηκαν ὅμως σέ κάποια ἀπό αὐτές τίς ἐπιδρομές (961) καί ἀπόσύρθηκαν στή βάση τους.

Οἱ Πατινάκες εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στή σημερινή Ρουμανία καί ἀπό ἐκεῖ ἔκαναν τίς ἐπιδρομές τους στίς βυζαντινές ἐπαρχίες. Οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τοὺς ἀντιμετώπισαν ἄλλοτε μέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις καί ἄλλοτε μέ τή διπλωματία, κλείνοντας μαζί τους συνθήκες εἰρήνης.

5. Οί Βυζαντινοί κάνουν μάταιες προσπάθειες νά κρατηθούν στην Ίταλία

Οί Βυζαντινοί δέν μπόρεσαν νά άποσπάσουν τή Σικελία από τούς Σαρακηνοίς. Έκαμαν όμως ότι μπορούσαν, γιά νά κρατήσουν καί νά έπεκτείνουν τίς κτήσεις τους στην Ίταλία. Ο Βασίλειος ό Α΄, γιά νά έχει τή φιλία καί τήν ύποστήριξη του πάπα, έβαλε άλλο πατριάρχη στη θέση του Φωτίου. Άργότερα όμως οί Βυζαντινοί συνάντησαν δυσκολίες, γιατί στη Δύση δημιουργήθηκε ένα καινούριο ισχυρό κράτος, «Η Άγία ρωμαϊκή αυτοκρατορία του γερμανικού έθνους», που ήθελε δικές του καί τίς βυζαντινές κτήσεις της Κάτω Ίταλίας. Ο Γερμανός ηγεμόνας Όθων ό Α΄ όνόμασε τον έαυτό του «αυτοκράτορα των Ρωμαίων», άφου πήρε κι αυτός τό στέμμα από τό χέρι του πάπα, όπως παλιότερα ό Καρλομάγνος. Ζήτησε έπειτα τήν αναγνώριση από τό Βυζάντιο, πράγμα που ό Νικηφόρος Φωκάς δέ θέλησε ν΄ άκούσει. Οί σχέσεις καλυτέρεψαν, όταν έγινε αυτοκράτορας ό Τσιμισκής καί έδωσε σύζυγο στον Όθωνα Β΄, διάδοχο του θρόνου, τή βυζαντινή πριγκίπισσα Θεοφανώ.

Ο Βασίλειος ό Β΄, γιά νά προστατέψει τίς βυζαντινές κτήσεις της Κάτω Ίταλίας από τούς Σαρακηνοίς, ζήτησε τή βοήθεια των Βενετών, που είχαν άρχισει νά γίνονται ισχυρή ναυτική δύναμη. Σ΄ άντάλλαγμα τούς παραχώρησε ναυτιλιακές διευκολύνσεις στα βυζαντινά λιμάνια. Τέτοιες παραχωρήσεις έκαμαν άργότερα καί άλλοι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Αυτή ή τακτική μέ τον καιρό έγινε αιτία νά περάσει τό έμπόριο της Μεσογείου στα χέρια της Βενετίας καί των άλλων ναυτικών πόλεων της Ίταλίας. Τελικά, όπως θά δοίμε στο έπόμενο κεφάλαιο, οί βυζαντινές κτήσεις έπεσαν στα χέρια των Νορμανδών, ενός νέου γερμανικού λαού, που στράφηκε κι αυτός εναντίον του Βυζαντίου. Οί παραχωρήσεις στη Βενετία, τό όριστικό σχίσμα των Έκκλησιών (που έγινε κι αυτό στο τέλος της μακεδονικής δυναστείας, 1054), καί λίγο άργότερα ή κατάκτηση της Ίταλίας καί της Σικελίας από τούς Νορμανδούς ήταν τρία μεγάλα πλήγματα γιά τό Βυζάντιο. Από τότε έπαψαν νά έπεμβαίνουν οί Βυζαντινοί στη Δύση καί άρχισαν νά έπεμβαίνουν οί Εύρωπαίοι στην Άνατολή.

Βυζαντινά Ιστορημένα (ζωγραφισμένα) χειρόγραφα (κώδικες)

6. Ἡ τέχνη καί τά γράμματα σέ ἄνθηση

Πρῶτα καλά σημάδια φάνηκαν, ὅπως εἶδαμε, ἀπό τήν προηγούμενη περίοδο. Στά χρόνια τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καί ἀργότερα τό Βυζάντιο ἔχει νά παρουσιάσει ὠραία δείγματα στίς καλές τέχνες καί στά γράμματα.

Στήν ἀρχιτεκτονική καί τή γλυπτική οἱ ἱστορικοί μιλοῦν γιά μιά δεύτερη χρυσοῦ ἐποχή. Ἡ πρώτη ἦταν στά χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τότε ὁ Ἀνθέμιος καί ὁ Ἰσίδωρος ἐχτίσαν τήν Ἁγία Σοφία, πού ἦταν κάτι τό καινούριο στήν ἀρχιτεκτονική. Τώρα οἱ ἀρχιτέκτονες δημιουργοῦν τόν καθαρά βυζαντινό ρυθμό, ὅπου ἡ ἐκκλησία ἔχει σχῆμα σταυροῦ μέ τροῦλο. Καθαρά βυζαντινοῦ ρυθμοῦ φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ Νέα Ἐκκλησία (δέ σώθηκε), πού ἐχτίσε ὁ Βασίλειος ὁ Α΄ μέσα στόν περίβολο τῶν ἀνακτόρων. Δείγματα τέτοιων ναῶν, μέ μικρές παραλλαγές, εἶναι ἡ Καπνικαρέα, ἡ Καισαριανή, οἱ Ἁγιοι Θεόδωροι, ὁ ναός τοῦ Δαφνιοῦ, ὅλοι αὐτοί στήν Ἀθήνα, ὁ Ὅσιος Λουκάς στή Βοιωτία καί πολλοί ἄλλοι.

Πολύ ώραία ἔργα ἔδωσαν ἐπίσης οἱ βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι. Σ' αὐτὰ κατόρθωσαν νά συνταιριάσουν τὴν παλιά ἀγιογραφικὴ τέχνη, πού ἤθελε αὐστηρές τίς μορφές καί τὴ στάση τῶν Ἁγίων, μέ κάτι ἀπό τὴ φυσικότητα καί τὴ χάρη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Θαυμάσια εἶναι τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ *Δαφνιοῦ* καί τοῦ *Ὁσίου Λουκά*.

Στὰ γράμματα ἔχουμε πολυδιαβασμένους *λογίους*, πού παρουσιάζουν τίς μελέτες τους μέσα σέ συγγράμματα γνωστά μέ τὸ ὄνομα *ἐγκυκλοπαίδειες*. Οἱ *λόγιοι* αὐτοὶ εἶχαν μεγάλη ἀρχαιομάθεια. Μελετοῦσαν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, τοὺς ἐρμήνευαν καί τοὺς ἔκαναν γνωστοὺς στὴν ἐποχὴ τους. Μ' αὐτὸν τρόπο βοήθησαν πολὺ τὸ Βυζάντιο νά συνδεθεῖ στενά μέ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ παρελθόν. Μά καί πολλοὶ ἄλλοι Βυζαντινοί, πού εἶχαν ἀνώτερες θέσεις, ἦταν μορφωμένοι ἄνθρωποι καί ἤξεραν ὄχι μόνο νά διαβάσουν ἀλλὰ καί νά γράφουν σέ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁνομαστός *λόγιος* τὴν περίοδο αὐτὴ ἦταν ὁ *Μιχαὴλ Ψελλός*.

Ἀριστερά: Τὸ Δαφνί
Δεξιά: Ψηφιδωτὸ ἀπὸ τὴ Σταύρωση
τοῦ Δαφνιοῦ

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οί Σαρακηνοί στην Κρήτη καί ὁ Νίκων ὁ Μετανοεῖτε

— Ἐπειδὴ στὰ 136 χρόνια κατοχῆς τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς πολλοὶ Κρητικοὶ ἐξιλαμίστηκαν, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐστείλε τὸν ἱεραπόστολο *Νίκωνα* νὰ τοὺς ἐπαναφέρει στὴν ὀρθή πίστη. Ὁ Νίκων ἔμεινε γνωστός μὲ τὸ ὄνομα *Νίκων ὁ Μετανοεῖτε*, γιατί στὰ κηρύγματά του συνεχῶς ἐπαναλάμβανε αὐτὴ τὴ λέξη.

Ἄκριτικά τραγούδια

— Ἐκτός ἀπὸ τὸ πολὺστιχο ἐπικό ποίημα «*Βασίλειος Διγενῆς Ἄκριτας*» οἱ λαογράφοι ἔχουν συγκεντρώσει πλῆθος ἄλλα *ἀκριτικά τραγούδια*, πού συνήθιζε νὰ τὰ τραγουδᾷ ὁ λαὸς ἐπὶ πολλοῦς αἰῶνες. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ παρουσιάζει τὸ Διγενὴ νὰ ψυχομαχεῖ:

*Ὁ Διγενῆς ψυχομαχεῖ κι ἡ γῆ τότε τρομάσσει.
Βροντᾷ κι ἀστράφτει ὁ οὐρανὸς καὶ σειέται ὁ ἀπάνω κόσμος,
κι ὁ κάτω κόσμος ἄνοιξε καὶ τρίζουν τὰ θεμέλια,
κι ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾷ πῶς θά τότε σκεπάσει,
πῶς θά σκεπάσει τὸν αἰτὸ τῆς γῆς τὸν ἀντρειωμένο...*

Ἐνα ἄλλο τὸν παρουσιάζει νὰ παλεύει μὲ τὸ Χάρο στὰ μαρμαρένια ἀλώνια:

*...Καὶ πῆγαν καὶ παλαίψανε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια.
Κι ὅθε χτυπάει ὁ Διγενῆς τὸ αἷμα αὐλάκι κάνει,
κι ὅθε χτυπάει ὁ Χάροντας τὸ αἷμα τράφο κάνει.*

Ὁ Παλαμάς γιὰ τὸ Βασίλειο τὸ Βουλγαροκτόνο

— Ὁ Κωστής Παλαμάς ἔχει γράψει ἓνα πολὺστιχο ἐπικό ποίημα γιὰ τὸ Βασίλειο Βουλγαροκτόνο. Εἶναι «*Ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ*». Μέσα σ' αὐτὸ ἐξιστορεῖ καὶ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βασιλείου στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ προσκύνημα τῆς Παναγίας μέσα στὸν Παρθενῶνα. Ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ὡραία περιγραφή τῆς Ἀθήνας, πού ἀρχίζει μὲ τὸ γνωστό

*Πρωῖ, καὶ λιοπερίχυτη καὶ λιόκαλ' εἶναι ἡ μέρα
κι ἡ Ἀθήνα ζαφειρόπετρα στῆς γῆς τὸ δαχτυλίδι.*

Πορφυρογέννητοι καὶ μεγάλοι ἀξιωματοῦχοι

— «Πορφυρογέννητοι» ὀνομάζονταν οἱ αὐτοκράτορες πού εἶχαν γεννηθεῖ σέ καιρό πού βασιλευε ὁ πατέρας τους.

— Ὅ,τι περίπου εἶναι σήμερα οἱ ὑπουργοί, ἦταν στό Βυζάντιο οἱ λογοθέτες. Ὁ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ ὀνομαζόταν μέγας δομέστικος, ὁ ὑπουργός οἰκονομικῶν λογοθέτης τοῦ γενικοῦ ἢ μέγας λογοθέτης, τῶν συγκοινωνιῶν λογοθέτης τοῦ δρόμου κτλ.

Κρατικά μονοπώλια τοῦ Βυζαντίου

— Στό Βυζάντιο τό κράτος εἶχε τό μονοπώλιο εἰδῶν πολυτελείας, ὅπως τά σμάλτα, τά πορφυρά ἐνδύματα, τά ἐλεφαντουργήματα, τά χρυσά καί ἀσημένια σκεύη, τά μεταξωτά εἶδη κ.ἄ. καί εἶχε τεράστια ἔσοδα.

Κώδικες καί συναξάρια

— Στά χρόνια τοῦ Βυζαντίου δέν εἶχε ἀκόμα ἀνακαλυφθεῖ ἡ τυπογραφία. Οἱ κώδικες, δηλ. τά βιβλία τῆς ἐποχῆς, γράφονταν μέ τό χέρι ἐπάνω σέ παπύρους καί περγαμηνές καί κόστιζαν πολύ. Γιά νά γίνει μιά βιβλιοθήκη μέ πολλούς τόμους, χρειάζοταν μόχθος καί χρόνος πολὺς καί μεγάλη δαπάνη. Τά χειρόγραφα ἦταν συνηθῶς δουλειά τῶν μοναχῶν. Μερικά ἦταν εἰκονογραφημένα μέ ὠραιότατες θρησκευτικές παραστάσεις. Ἔτσι τά μοναστήρια εἶχαν γίνει ἓνα εἶδος τυπογραφεία τῆς ἐποχῆς. Πολλά ἀρχαῖα ἑλληνικά συγγράμματα σώθηκαν χάρη στά ἀντίγραφα πού κράτησαν σέ διάφορα μοναστήρια.

— Πολύ συνηθισμένο ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν ἦταν οἱ βίοι Ἁγίων ἢ συναξάρια.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι από τά πρόσωπα καί τά πράγματα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας;

- Σ' αὐτό τό ποτάμι ἔπαθε τήν πρώτη πανωλεθρία ὁ Σαμουήλ:
Σ _ _ _ _ _
- Στρατηγός τοῦ Βουλγαροκτόνου μέ θαλασσί ἐπώνυμο:
Ν _ _ _ _ _ Ο _ _ _ _ _
- Ἡ μάχη στό μέρος αὐτό ἄνοιξε στό Βουλγαροκτόνο τίς πύλες τῆς Βουλγαρίας: Κ _ _ _ _ _
- Βούλγαρος ἡγεμόνας μέ ὄνομα Ἑβραίου Κριτῆ: Σ _ _ _ _ _
- Τό μικρό ὄνομα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα: Β _ _ _ _ _
- Στρατηγός τοῦ Βουλγαροκτόνου μέ ὄνομα ψαριοῦ:
Ξ _ _ _ _ _
- Ἦθελε νά ὀνομάζεται «Τσάρος τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ρωμαίων»: Σ _ _ _ _ _
- Τόποι ἀντιγραφῆς τῶν βιβλίων: μ _ _ _ _ _
- Τά βιβλία ἦταν τότε χ _ _ _ _ _ καί γράφονταν ἐπάνω σέ π _ _ _ _ _ ἢ π _ _ _ _ _
- Συνηθισμένο ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν: Σ _ _ _ _ _
- Τά βιβλία πού ἔδειχναν τήν πολυμάθεια τῶν βυζαντινῶν λογίων: ἐ _ _ _ _ _
- Ἔτσι λέγονταν οἱ αὐτοκράτορες πού εἶχαν γεννηθεῖ ἐνώ βασιλευε ὁ πατέρας τους: Π _ _ _ _ _
- Ἔτσι λέγονταν τότε οἱ ὑπουργοί: Λ _ _ _ _ _
- Ὁ τίτλος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ ἦταν Μ _ _ _ _ _
Δ _ _ _ _ _

— 'Ο Βασίλειος ὁ Α' ἔχτισε τὴ Ν _ _ 'Ε _ _ _ _ _ πού ἦταν καθαρά βυζαντινοῦ ρυθμοῦ.

— 'Ο Τσιμισκῆς συμπεθέρεψε μέ τό γερμανό ἡγεμόνα "Ο _ _ _ _ _ πού τοῦ ἔδωσε τὴν πριγκίπισσα Θ _ _ _ _ _ γιά γυναίκα τοῦ γιοῦ του καί ὁ Βασίλειος Β συμπεθέρεψε μέ τούς Ρώσους, δίνοντας τὴν ἀδελφή του "Α _ _ _ σύζυγο τοῦ ἡγεμόνα τους

Β _ _ _ _ _

(*"Αννα - "Οθωνα - Μέγας Δομέστικος - Νέα Ἐκκλησία - μοναστήρια - Λογοθέτες - συναξάρια - ἐγκυκλοπαιδεῖες - Πορφυρογέννητοι - Θεοφανώ - Βλαδίμηρου - παπύρους - περγαμηνές - χειρόγραφα - Σπερχειός - Νικηφόρος Οὐρανός - Συμεών - Σαμουήλ - Κλειδί - Βασίλειος - Ξιφίας*)

2) Δίνεται ἓνα σύνολο προσώπων, πού ἀναφέρονται στά χρόνια τῆς μακεδονικῆς δυναστείας:

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, Ὁρύφας, Νάσαρ, Νικηφόρος Φωκᾶς, Νίκων, Ἰωάννης Τσιμισκῆς, Σαμουήλ, Συμεών, Νικηφόρος Οὐρανός, Νικηφόρος Ξιφίας, Ὁθων, Βλαδίμηρος, Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, Μιχαήλ Ψελλός

Χώρισέ το στά ὑποσύνολά του:

Αὐτοκράτορες:

.....

Στρατηγοί:

.....

Ναύαρχοι:

.....

Στρατηγοί πού ἔγιναν αὐτοκράτορες:

.....

Ξένοι ήγεμόνες:

Λόγιοι:

Ίεραπόστολοι:

Μυθικοί ήρωες:

Ύπέρ ή έναντίον;

Ύπό τά παρακάτω γεγόνάτα άλλα ήταν ύπέρ τοῦ Βυζαντίου δηλ. στερέωναν τή δύναμή του, καί άλλα ήταν έναντίον του, δηλ. τό έφερναν σέ δύσκολη θέση. Διάβασέ τα καί βάλε μπροστά από τό καθένα Υ (ύπέρ) ή Ε (έναντίον).

Οί μακεδόνες αὐτοκράτορες:

— Πέρασαν σέ άντεπίθεση έναντίον τῶν Ἀράβων καί άπομάκρυναν τόν άραβικό κίνδυνο.

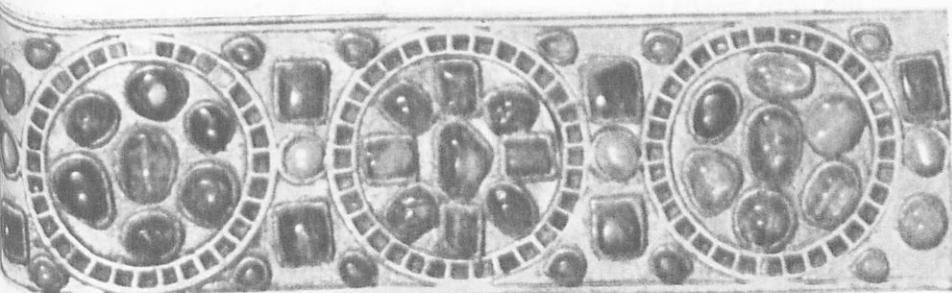
— Πολέμησαν τοῦς Βουλγάρους, ὥσπου ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ύπέταξε τό κράτος τους.

— Ἀνέπτυξαν φιλικές σχέσεις μέ τοῦς Ρώσους καί τοῦς έφεραν στό χριστιανισμό.

— Γιά νά έχουν τήν ύποστήριξη τῶν Βενετῶν έναντίον τῶν Σαρακηνῶν τοῦς έκαμαν μεγάλες ναυτιλιακές διευκολύνσεις.

— Οί τελευταίοι τῆς δυναστείας άφησαν νά γίνει ὀριστικό τό σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ (1057 - 1204)

1. Κυριότεροι αυτοκράτορες και γεγονότα

Ἡ δόξα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σταμάτησε ἀπότομα μέ τό θάνατο τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (1025). Οἱ διάδοχοί του δέ φάνηκαν τό ἴδιο ἱκανοί καί ἄφησαν τό κράτος νά πάρει τόν κατήφορο. Ἀπό τόν κατήφορο αὐτό τό συγκράτησαν προσωρινά οἱ Κομνηνοί, πού βασίλεψαν ἕναν ὀλόκληρο αἰῶνα. Στά χρόνια τους τό Βυζάντιο γνώρισε ἄλλη μιά περίοδο ἀκμῆς, πού ἦταν καί ἡ τελευταία.

Τούς Κομνηνοὺς διαδέχτηκαν οἱ Ἄγγελοι. Ἀλλά οἱ αυτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δέν ἦταν ἐκεῖνοι πού εἶχε ἀνάγκη τό Βυζάντιο σέ καιροὺς ἐξαιρετικά δύσκολους, ὅπως θά δοῦμε. Ἡ βασιλεία τους ἔληξε μέ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τοὺς σταυροφόρους.

Στόν ἐνάμιση αὐτό αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν καί τῶν Ἀγγέλων ἐγιναν μερικά ἀποφασιστικῆς σημασίας γεγονότα. Τό Βυζάντιο δέχτηκε ἀσταμάτητες ἐπιθέσεις ἀπό ὅλες τίς πλευρές, μέ ἀποτέλεσμα νά χάσει τά περισσότερα ἐδάφη του καί τελικά νά ὑποκύψει. Στήν Ἀνατολή οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι ἀπέσπασαν τή

μιά μετά τήν ἄλλη τίς ἀσιατικές ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου καί ἴδρυσαν σουλτανάτο στή Μικρά Ἀσία. Ἀπό τό βοριά οἱ *Πατινάκες* καί οἱ *Οὐγγροι* συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους, ἐνῶ οἱ *Σέρβοι* καί οἱ *Βούλγαροι* ἀνασύστησαν τά κράτη τους στή Βαλκανική χερσόνησο. Στή Δύση ἀπό πολύ νωρίς οἱ *Νορμανδοί* ἔγιναν κύριοι τῶν βυζαντινῶν κτήσεων στήν Ἰταλία καί, στή συνέχεια, ἐπιχείρησαν νά καταλύσουν τό Βυζάντιο μέ μιά σειρά ἀπό καταστρεπτικές ἐπιδρομές. Ὅ,τι δέν μπόρεσαν νά καταφέρουν οἱ Νορμανδοί, τό πέτυχαν ὁ πάπας καί οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης μέ τίς *σταυροφορίες*.

2. Σταυροφορίες

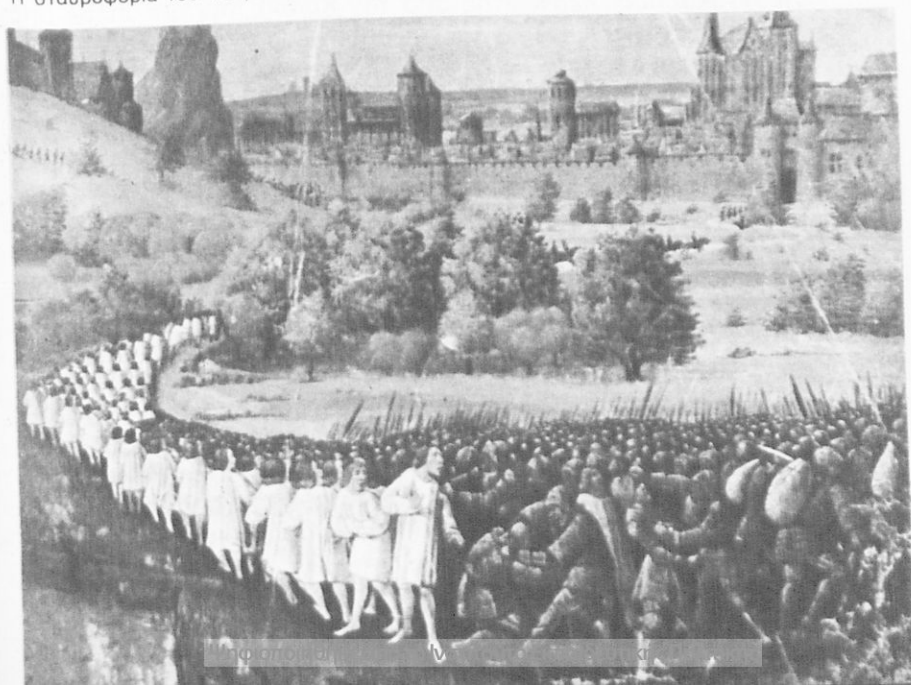
Σταυροφορίες λέγονται οἱ ἐπιχειρήσεις πού ἔκαναν οἱ χριστιανοί τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, γιά νά ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἅγιους Τόπους ἀπό τοὺς μουσουλμάνους. Τά μέρη ὅπου ἔζησε καί μαρτύρησε ὁ Θεάνθρωπος εἶχαν γίνει τόπος προσκυνήματος γιά τοὺς χριστιανούς. Οἱ Ἄραβες κατακτητές δέν ἔφεραν σοβαρά ἐμπόδια σ' αὐτό. Ἀλλά ὅταν ἡ Παλαιστίνη ἔπεσε στά χέρια τῶν Σελτζούκων, τά πράγματα δυσκόλεψαν πολύ. Ἡ κατάσταση αὐτή δημιούργησε θρησκευτικό ἀναθρασμό στή Δύση. Ὁ πάπας, πού ἦταν ἀναγνωρισμένος ἀρχηγός ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, μπόρεσε εὐκόλα νά κινητοποιήσει τοὺς λαοὺς σέ ἱερό πόλεμο ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Στό κάλεσμά του ἔτρεξαν πλήθη ἐνδιαφερομένων: ἀπλοὶ ἄνθρωποι πού φλέγονταν ἀπό χριστιανική πίστη· τυχοδιῶκτες πού βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά ἀναζητήσουν τήν τύχη τους στήν παραμυθένια Ἀνατολή· ἰππότες πού εἶδαν νά ἀνοίγονται μπροστά τους μεγάλοι ὀρίζοντες γιά δράση· φεουδάρχες, δηλ. μεγάλοι γαιοκτήμονες, πού φιλοδοξοῦσαν ν' ἀποκτήσουν καινούρια φέουδα· ἔμποροι πού ἐκμεταλλεύτηκαν τήν εὐκαιρία νά ἀπλώσουν τό διαμετακομιστικό τους ἐμπόριο στά λιμάνια καί τίς ἀγορές τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ὁ ἴδιος ὁ πάπας, παράλληλα πρὸς τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἁγίων Τόπων, ἀπέβλεπε συγκαλυμμένα στήν ὑποταγή τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στή Δυτική.

Σταυροφορίες ἔγιναν πολλές (μεταξύ 1096-1270), ἀλλά περισσότερη σχέση μέ τήν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου ἔχουν ἡ πρώτη, ἡ τρίτη καί ἡ τέταρτη. Οἱ ἄνθρωποι πού πήραν μέρος σ' αὐτές ὀνομάστηκαν ἀπό τοὺς ἱστορικούς *σταυροφόροι*, γιατί εἶχαν ραμ-

μένο στο ρούχο τους έναν πάνινο κόκκινο σταυρό. Ένω στην αρχή ο σκοπός ήταν καθαρότερα θρησκευτικός, σιγά σιγά φάνηκε ότι οι ηγεμόνες της δυτικής Ευρώπης ήθελαν να επεκτείνουν την κυριαρχία τους σε εδάφη της Ανατολής. Σε πολλές σταυροφορίες το βυζαντινό κράτος έγινε πέρασμα και στην τέταρτη σταυροφορία στόχος των σταυροφόρων. Στο πέρασμά τους οι σταυροφόροι δημιουργούσαν σοβαρά προβλήματα, γιατί τα πλήθη αυτά είχαν ανάγκη από τρόφιμα και πολλές φορές ξεχύνονταν σε άρπαγές και άλλες βαρβαρότητες.

Η πρώτη Σταυροφορία κράτησε τέσσερα χρόνια (1095-1099). Πρώτα ξεκίνησε μιά προφυλακή από ασύντακτες μάζες ανδρών και γυναικόπαιδων με επικεφαλής το μοναχό Πέτρο τον Έρημίτη. Έπειτα από μακρά πορεία μέσα από την κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, έφθασαν στην Κωνσταντινούπολη. Ο Άλέξιος Α΄ Κομνηνός τους πέρασε απέναντι στη Μικρά Ασία, αλλά εκεί τους αποδεκάτισαν οι Σελτζούκοι και μόνο λίγα απομεινάρια γύρισαν πίσω στην Κωνσταντινούπολη. Ακολούθησε ή τακτι-

Η σταυροφορία του Πέτρου του Έρημίτη (μικρογραφία)

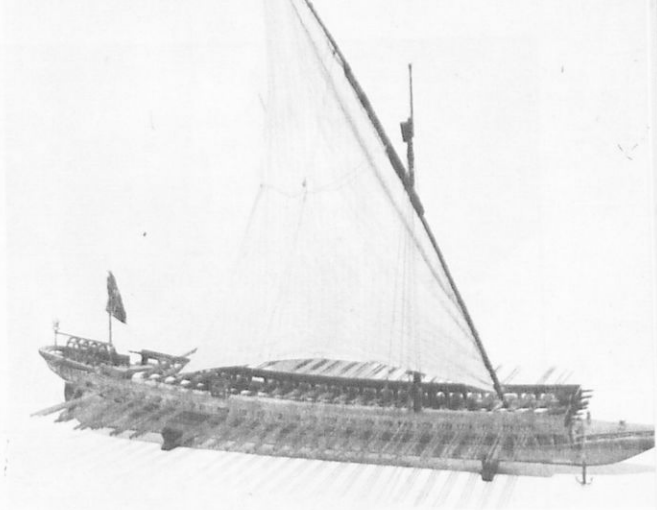

κή έκστρατεία μέ τέσσερα στρατιωτικά σώματα, πού ξεκίνησαν από διαφορετικά σημεία τής Εϋρώπης μέ διαφορετικούς άρχηγούς καί συγκεντρώθηκαν στην Πόλη. 'Ο 'Αλέξιος Α', μέ επιδεξιότητα τούς χρησιμοποίησε έναντίον τών Σελτζούκων, γιά νά ξαναπάρει τή Νίκαια καί άλλες πόλεις τής Μ. 'Ασίας. Οί σταυροφόροι διέσχισαν τή Μ. 'Ασία από τά Β.Δ. στά Ν.Α. μέσα σέ αφάνταστες δυσκολίες καί τρομερές απώλειες σέ ανθρώπινες ζωές. 'Η συγκίνησή τους ήταν άπερίγραπτη, όταν κάποτε πάτησαν τά ιερά χώματα τής Παλαιστίνης. Τέλος μέ όρμητική έφοδο έγιναν κύριοι τής 'Ιερουσαλήμ (15.7.1099), αφήνοντας τήν έκδικητική τους μα- νιά νά ξεσπάσει έναντίον τών άλλοθρήσκων.

Μετά τήν άπελευθέρωση τών 'Αγίων Τόπων οί σταυροφόροι ίδρυσαν δικά τους φεουδαρχικά κράτη, μέ σπουδαιότερο τό *Βασίλειο τής 'Ιερουσαλήμ*. 'Ο παπας επίσης διόρισε δικό του πατριάρχη τής 'Ιερουσαλήμ.

'Η *τρίτη Σταυροφορία* (1189-1193) έγινε γιατί ό σουλτάνος τής Αιγύπτου άνακατέλαβε τήν 'Αγία Πόλη. Αύτή τή φορά πήραν μέρος στην έκστρατεία οί τρεις μεγαλύτεροι βασιλιάδες τής Εϋρώπης, χωρίς τελικά νά επιτύχουν τήν άπελευθέρωση τής 'Ιερουσαλήμ. Ένας από αυτούς, ό βασιλιάς τής 'Αγγλίας *Ριχάρδος ό Λεοντόκαρδος*, περνώντας από τήν *Κύπρο*, τήν απέσπασε από τούς Βυζαντινούς (1191) καί τήν παραχώρησε στό Γάλλο βασιλιά τής 'Ιερουσαλήμ *Λουζινιάν*.

'Η *τέταρτη Σταυροφορία* (1202-1204) είχε άρχικό της στόχο τούς μουσουλμάνους τής Αιγύπτου. 'Αλλά όταν παρουσιάστηκε ό 'Αλέξιος Δ' 'Αγγελος, γιός του έκπτωτου βυζαντινού αυτοκράτορα 'Ισαάκιου, καί ζήτησε τή βοήθεια τών Εϋρωπαίων μέ τεράστια άνταλλάγματα, οί σταυροφόροι άλλαξαν τό άρχικό σχέδιο καί έβαλαν πλώρη γιά τήν Κωνσταντινούπολη. Τήν άρχηγία τής σταυροφορίας ανέλαβαν εϋρωπαίοι φεουδάρχες. 'Αποφασιστική ήταν ή άνάμιξη του *δόγη τής Βενετίας Δάνδολου*, πού ανέλαβε νά μεταφέρει τούς σταυροφόρους μέ τά βενετσιάνικα καράβια. 'Ο γερο-Δάνδολος, έκτός από τά συμφωνημένα βασιλικά ναϋλα αύτης τής έκστρατείας, είδε νά δίνεται στή Βενετία ή έξαιρετική εύκαιρία νά έξασφαλίσει ναυτικές βάσεις σέ όλα τά θυζαντινά παράλια τής άνατολικής Μεσογείου. Οί σταυροφόροι πολιορκήσαν τήν Κωνσταντινούπολη καί απομάκρυναν τό σφετεριστή του θρόνου.

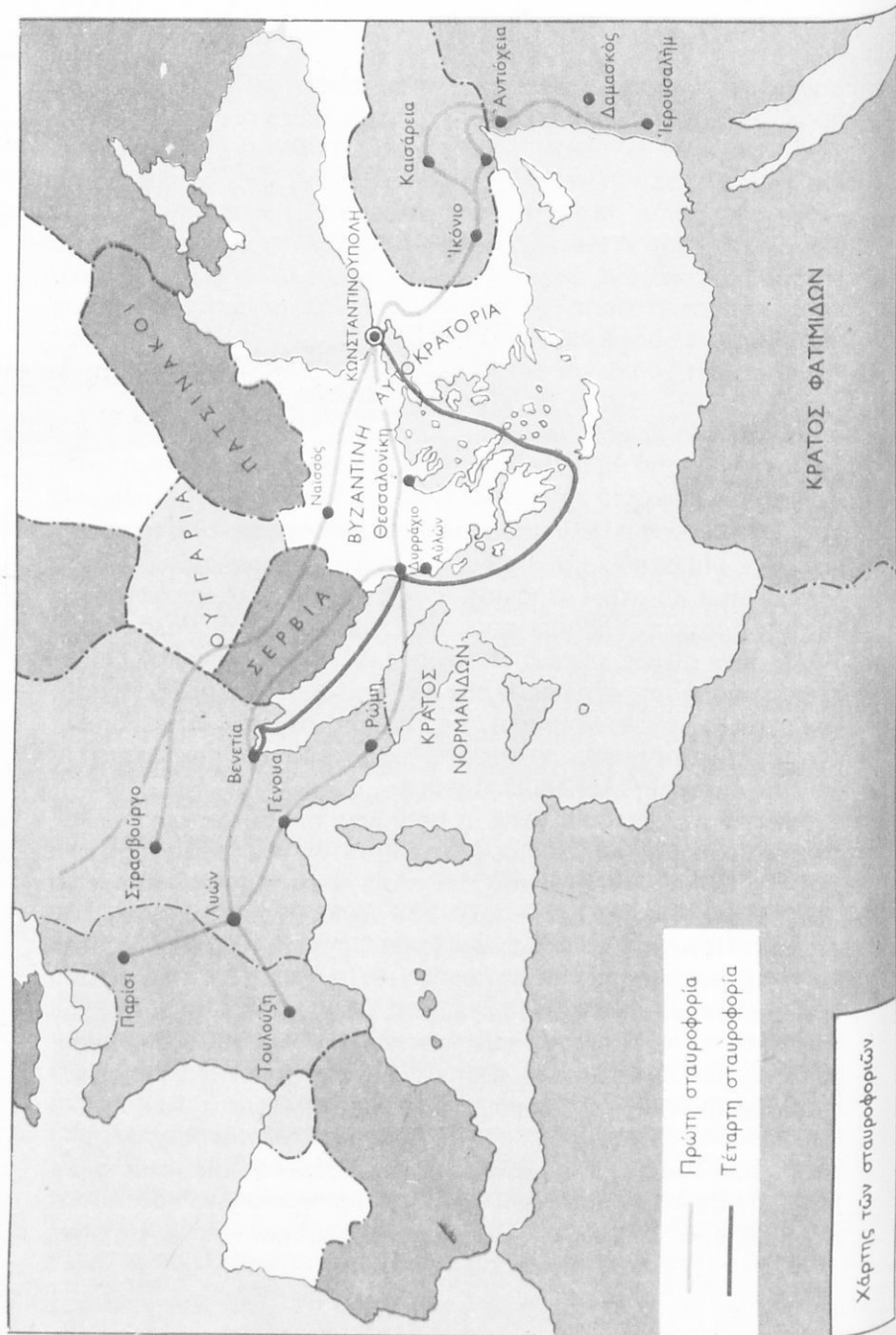

Βενετσιάνικο πλοίο

Ἄλλά ὁ Ἀλέξιος Δ΄ δέν μπόρεσε νά συγκεντρώσει ὅλο τό ποσόν πού εἶχε ὑποσχεθεῖ καί ἐπέβαλε βαρύτατη φορολογία. Ὁ λαός ξεσηκώθηκε καί τόν ἐκθρόνισε. Ὁ νέος αὐτοκράτορας δέ δέχτηκε τοὺς ὄρους τῶν σταυροφόρων καί ἡ πολιορκία ἐπαναλήφθηκε. Ἄλλά οὔτε αὐτός, οὔτε ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης, πού τόν διαδέχτηκε, μπόρεσαν νά σώσουν τήν κατάσταση. Οἱ σταυροφόροι μπήκαν στήν Κωνσταντινούπολη στίς 12 Ἀπριλίου 1204 καί φέρθηκαν σάν τοὺς χειρότερους κατακτητές, ληστεύοντας καί καταστρέφοντας ἐπί τρεῖς ὀλόκληρες ἡμέρες.

Μετά τή λεηλασία ἔγινε ἡ μοιρασιά τῆς κατακτημένης αὐτοκρατορίας. Ὁ πιό κερδισμένος ἀπ' αὐτήν τήν κερδοφόρα ἐπιχείρηση βγήκε ὁ δόγης τῆς Βενετίας, γιατί ἐξασφάλισε ἐκεῖνο πού ἤθελε: τά καλύτερα λιμάνια τοῦ Ἴονίου, τοῦ Αἰγαίου καί τῶν Στενῶν. Πέτυχε ἐπίσης νά ἐκλέγεται Βενετός πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἔγιναν καί ἄλλες σταυροφορίες μέ στόχο τήν Αἴγυπτο, τήν Παλαιστίνη, τή Συρία καί τήν Τυνησία. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἐλευθερώθηκε καί πάλι ὑποδουλώθηκε. Γενικά οἱ κατακτήσεις τῶν σταυροφόρων εἶχαν πρόσκαιρα μόνο ἀποτελέσματα. Τά κρατίδια πού ἴδρυσαν οἱ σταυροφόροι δέν ἄργησαν νά πέσουν πάλι στά χέρια τῶν Τούρκων. Μόνο οἱ διασκορπισμένες ἐμπορικές ἀποικίες τῶν Βενετῶν (καί τῶν Γενουατῶν) μπόρεσαν νά κρατηθοῦν περισσότερο. Οἱ λαοί τῆς Εὐρώπης ὠφελήθηκαν πολύ καί οἰκο-

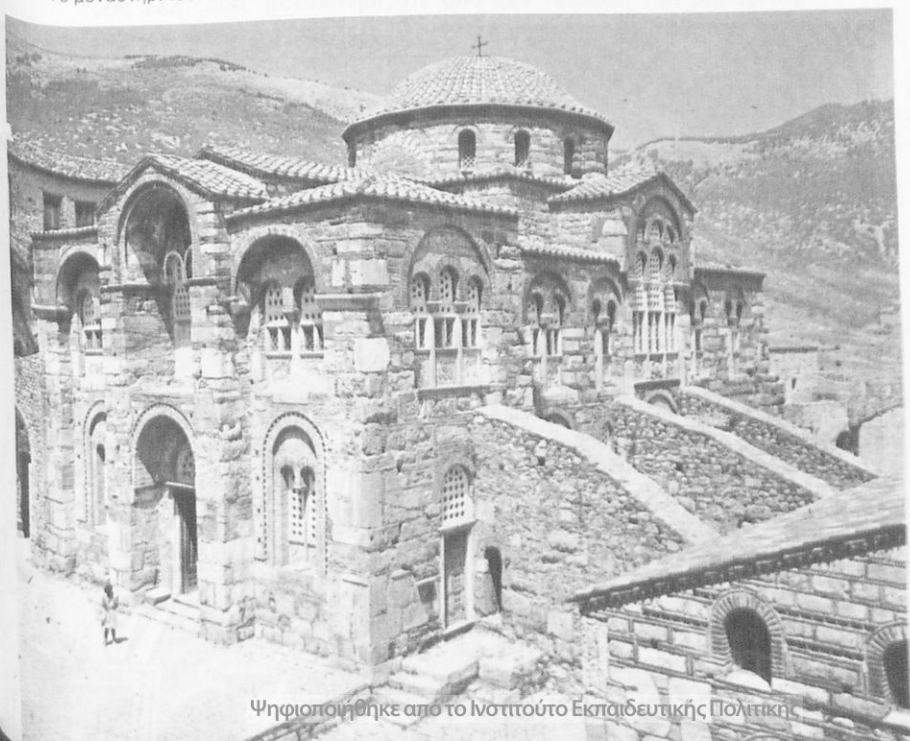
νομικά και πολιτιστικά από την έπικοινωνία τους με τις χώρες που ὄριζε ἄλλοτε ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ γιὰ τὸ Βυζάντιο οἱ σταυροφορίες ἦταν ἀληθινὴ συμφορὰ: παρέλυσαν τὶς προσπάθειές του νὰ ἀναχαιτίσει τὶς ἐπιθέσεις τῶν γειτονικῶν λαῶν, ἐπιτάχυναν τὴν ἐξασθένηση καὶ τελικὰ ὀδήγησαν στὸ διαμελισμὸ του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ τελευταῖες προσπάθειες τῶν Παλαιολόγων στὴν ἐπόμενη περίοδο ἦταν ἀπὸ πρὶν καταδικασμένες σὲ ἀποτυχία.

3. Ἡ ἀνοιξη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης συνεχίζεται

Ἡ ἀνθηση τῶν γραμμάτων καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ποὺ εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, συνεχίστηκε χωρὶς διακοπὴ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο.

Ἀπὸ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια ἡ Ἄννα Κομνηνὴ καὶ ὁ σύζυγός της Νικηφόρος Βρυένιος ἔγραψαν ἱστορικὰ ἔργα. Ἡ Ἄννα ἔγρα-

Τὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά στὴ Βοιωτία. Σταυροειδῆς ὀκταγωνικὸς ναὸς με τρούλο

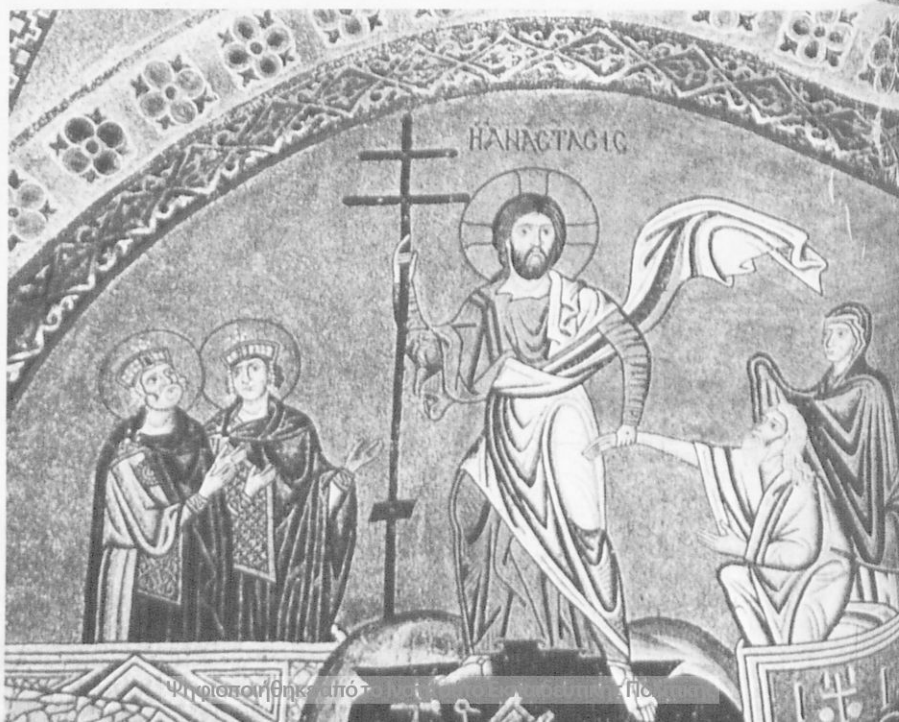
ψε τὴν Ἀλεξιάδα, ὅπου ἐξιστοροῦσε τὰ ἔργα τοῦ πατέρα τῆς Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ.

Ἀνάμεσα στοὺς λογίους ξεχωρίζουν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης *Εὐστάθιος*, πού ἔγραψε σχόλια στὴν Ἰλιάδα καί τὴν Ὀδύσεια καί περιγραφή τῆς ἄλωσης τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μιχαὴλ Χωνιάτης* κ.ἄ.

Στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν ἔζησε καί ὁ *Θεόδωρος Πρόδρομος*, πού ἔγραψε διηγήσεις σέ δεκαπεντασύλλαβους στίχους σέ ἀπλή γλῶσσα. Ὁ ἴδιος ὀνομάζει τόν ἑαυτό του *Πτωχοπρόδρομο*, παραπονεῖται γιὰ τὴ φτώχεια του καί ζητεῖ βοήθεια ἀπὸ τόν αὐτοκράτορα.

Στόν τομέα τῆς βυζαντινῆς τέχνης πολλές ἐκκλησίες χτίστηκαν σέ σχῆμα σταυροῦ μέ τροῦλο. Μερικές ἀπὸ τίς ἐκκλησίες πού ἀναφέραμε στό προηγούμενο κεφάλαιο εἶναι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Ἡ Ἀνάσταση, ψηφιδωτό ἀπὸ τὸν Ὅσιο Λουκά, 11ος αἰ.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οί Κορμηνοί

— Οί Κορμηνοί πήραν τό ὄνομά τους ἀπό τό χωριό τῆς καταγωγῆς τους Κόμνη τῆς Θράκης.

— Ὁ Ἰωάννης Β΄ Κορμηνός ἦταν ἓνας ἐξαίρετος κυβερνήτης καί ἄνθρωπος. Γι' αὐτό ὁ λαός τόν ἀγάπησε καί τόν ὀνόμασε *Καλοῖω-άννη*. Πληγώθηκε σέ κυνήγι ἀγριόχοιρων στήν Κιλικία, ὅταν πολεμοῦσε τούς Σελτζούκους, καί πέθανε σέ ἡλικία 55 ἐτῶν.

— Ὁ *Μανουήλ Α΄ Κορμηνός* εἶχε πολύ ἐπιρραστει ἀπό τόν τρόπο ζωῆς τῶν ἵπποτῶν τῆς Δύσης καί τούς μιμήθηκε μέ ἐπιτυχία. Ὁ ἴδιος ἦταν σπουδαῖος καβαλάρης καί στόν πόλεμο ἄλλαζε πολλά ἄλογα, ἀλλά ἰδιαίτερη προτίμηση εἶχε σέ ἓνα πού τό ἔλεγε «*Ἀγρίμιν*».

Σελτζοῦκοι Τούρκοι: οἱ νεοφώτιστοι τοῦ ἰσλαμισμού ἀπό τήν Ἄνατολή

— Οἱ Σελτζοῦκοι Τούρκοι, ὅπως ὀνομάστηκαν ἀπό τό φύλαρχό τους Σελτζούκ, μετακινήθηκαν ἀπό τήν περιοχή τοῦ σημερινοῦ Τουρκεστάν στά τέλη τοῦ 10ου αἰῶνα καί ἐγκαταστάθηκαν στήν περιοχή τοῦ χαλιφάτου τῆς Βαγδάτης. Ἐκεῖ δέχτηκαν τή θρησκεία τοῦ ἰσλάμ καί μέ ἀρχηγό τους τόν *Τογρούλ* πήραν τήν ἐξουσία στά χέρια τους.

— Μέσα στόν 11ο αἰῶνα οἱ Σελτζοῦκοι ἀπέσπασαν χωρίς μεγάλη δυσκολία τίς βυζαντινές ἐπαρχίες στή Μεσοποταμία, τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Στό Βυζάντιο ἡ ἐξουσία εἶχε παραλύσει ἀπό τίς διαμάχες ἀνάμεσα στούς Δυνατούς (ὅπως ὀνομάζονταν οἱ ἰσχυροί γαιοκτῆμονες) καί τούς Παλατιανούς. Ἔτσι δέ βρέθηκε κανεῖς νά κινήθῃ ἔγκαιρα ἐναντίον τῶν Σελτζοῦκων.

— Ἐπειτα ἦρθε ἡ σειρά τῆς Ἀρμενίας. Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἦταν τότε ὁ γενναῖος *Ρωμανός Δ΄ ὁ Διογένης*. Ὁ Ρωμανός εἶδε τόν κίνδυνο πού διέτρεχε ἡ αὐτοκρατορία ἀπό τούς Σελτζοῦκους καί ὀργάνωσε νικηφόρες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τους. Στό τέλος ἔκαμε τό σφάλμα νά ἀπορρίψει εἰρηνευτικές προτάσεις τοῦ ἀντιπάλου του καί μέ τό μισθοφορικό στρατό του νά προχωρήσει μέσα

στήν Ἀρμενία. Σέ μιά μάχη πού ἔγινε στό *Ματζικέρτ* (1071) ὁ βυζαντινός στρατός διαλύθηκε καί ὁ Ρωμανός πιάστηκε αἰχμάλωτος. Ὁ σουλτάνος Ἄλπ-Ἀρολάν φέρθηκε μέ γενναίωψυχία καί τοῦ χάρισε τή ζωή, ὄχι φυσικά χωρίς ἀνταλλάγματα. Στήν Κωνσταντινούπολη οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ρωμανοῦ τόν περίμεναν γιά νά τόν τυφλώσουν καί νά τόν στείλουν ἐξορία. Ἡ ἥττα στό Ματζικέρτ ἦταν μεγάλο πλήγμα γιά τό Βυζάντιο, γιατί ἄφησε ἀνοιχτό τό δρόμο στήν προέλαση τῶν Σελτζούκων.

— Πραγματικά ὁ ἐπόμενος σουλτάνος προχώρησε ἀνεμπόδιστα μέσα στή Μικρά Ἀσία, φτάνοντας ὡς τή Χρυσούπολη (1079). Ἕνας ἀπό τούς κληρονόμους του, ὁ *Σουλεϊμάν*, ἱδρυσε τό σουλτανάτο τῆς *Ρωμανίας* μέ πρωτεύουσα τή Νίκαια τῆς Βιθυνίας, κοντά στήν Κωνσταντινούπολη. Χάνοντας τή Μ. Ἀσία, τό Βυζάντιο πάθαινε ἕνα θανάσιμο ἀκρωτηριασμό, γιατί ἡ περιοχή αὐτή ἔδινε τούς καλύτερους στρατιῶτες καί στρατηγούς καί τούς περισσότερους φόρους.

— Οἱ *Κομνηνοί* δέν ἔμειναν ἀδιάφοροι μπροστά στήν κατάσταση πού δημιουργήθηκε στή Μικρά Ἀσία. Ἀλλά ἦταν ὑποχρεωμένοι νά κάνουν ἕνα πολυμέτωπο ἀγῶνα καί κυρίως ἔπρεπε νά συγκεντρώσουν τίς προσπάθειές τους στήν ἀντιμετώπιση τῶν Νορμανδῶν καί τῶν σταυροφόρων. Ἔτσι δέ στάθηκε δυνατό νά ὀργανώσουν μεγάλες ἐκστρατείες, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, καί νά ἀπαλλάξουν τή Μικρά Ἀσία ἀπό τούς Σελτζούκους.

— Σημαντική ἦταν ἡ ἐπιτυχία τοῦ *Ἀλέξιου Α' Κομνηνοῦ* νά στρέψει τό κύμα τῶν σταυροφόρων ἐναντίον τῶν Σελτζούκων καί νά ἀνακτήσει τή Νίκαια, τά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καί μερικές ἀκόμη ἀπό τίς ἀσιατικές ἐπαρχίες. Οἱ Σελτζοῦκοι ἔκαμαν τότε πρωτεύουσά τους τό *Ἰκόνιο*.

— Συνεχίζοντας τό ἔργο τοῦ πατέρα του ὁ *Ἰωάννης Β' Κομνηνός* ὀδήγησε τό βυζαντινό στρατό σέ νικηφόρες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Σελτζούκων. Μέ τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές ἄπλωσε τήν κυριαρχία τοῦ Βυζαντίου καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Συρίας.

— Τό ἴδιο πῆγε νά κάμει καί ὁ γιός του *Μανουήλ Α' Κομνηνός*. Στήν ἀρχή εἶχε ἐπιτυχίες. Ἀλλά σέ μιά μάχη στό *Μυριοκέφαλο* (1176) ὁ στρατός του ἔπαθε μεγάλη καταστροφή. Ἡ δεύτερη αὐτή ἥττα τῶν Βυζαντινῶν ἄφησε πιά τελείως ἀνυπεράσπιστη τή Μικρά Ἀσία στό ἔλεος τῶν Τούρκων.

Νορμανδοί, Βίκιγκς και Βάραγγοι

— Οι Γερμανοί που κατέβηκαν από τη Σκανδιναβία στη νότια Ευρώπη είναι γνωστοί με διάφορα ονόματα:

Νορμανδοί, που σημαίνει άνθρωπο του βορρά.

Βίκιγκς, που σημαίνει πολεμιστές και

Βάραγγοι, που σημαίνει θαλασσοπόροι και έμποροι.

Οι *Βίκιγκς* ήταν φοβεροί πειρατές, που ταξίδευαν επάνω σε μαύρα πλοία με κουπιά και πανί και μ'ένα μυθικό τέρας σκαλιμένο στην πλήρη των καραβιών τους.

Οι *Βάραγγοι* ήταν έξαιρετικοί πολεμιστές και χρησιμοποιήθηκαν από το Βυζάντιο ως μισθοφόροι. Ήταν ψηλοί με ξανθά μαλλιά και γαλανά μάτια. Στο στήθος φορούσαν άλυσιδωτό θώρακα και για όπλο χρησιμοποιούσαν ένα τσεκούρι. Στις μάχες πολλοί μαζί σχημάτιζαν ένα είδος ανθρώπινου τείχους.

Οι επιδρομές των Νορμανδών στα εδάφη του Βυζαντίου

— Οι Νορμανδοί ξεκίνησαν από τη Σκανδιναβία και εγκαταστάθηκαν στη βόρεια Γαλλία. Από εκεί κατέβηκαν και στην Ίταλία και μέ αρχηγό τους τό Ροβέρτο Γυισκάρδο ίδρυσαν τό βασιλείο των δυό Σικελιών. Τό 1071 έπεσε στά χέρια τους και ή τελευταία βυζαντινή κτήση στην Ίταλία. Έπειτα από αυτό οι Νορμανδοί στράφηκαν έναντίον του βυζαντινού κράτους απ' τήν άλλη μεριά τής Άδριατικής και έκαμαν τρεις καταστρεπτικές επιδρομές έναντίον του.

— Στην πρώτη (1081-1085) οι Νορμανδοί αποβιβάστηκαν στην Ήπειρο. Ο Άλέξιος Α΄ Κομνηνός, που τούς περίμενε, είχε έτοιμάσει στρατό και παράλληλα έκλεισε συμμαχία μέ τούς Βενετούς, κάνοντάς τους έμπορικές διευκολύνσεις. Οι Βενετοί νίκησαν τούς Νορμανδούς στη θάλασσα. Στη στεριά νικήθηκε ό βυζαντινός στρατός και οι Νορμανδοί προχώρησαν λεηλατώντας και κατάστρέφοντας ως τή Θεσσαλία και πολióρκησαν τή Λάρισα. Αναγκάστηκαν όμως νά λύσουν τήν πολιορκία και νά γυρίσουν πίσω στην Ίταλία, γιατί ό Άλέξιος τούς έφερε σε δύσκολη θέση.

— Η δεύτερη επιδρομή των Νορμανδών έγινε στα χρόνια του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1147). Μέ αρχηγό τους τό Ρογήρο Β΄ οι Νορμανδοί κυρίεψαν τήν Κέρκυρα και κατόπιν ξεχύθηκαν και λεηλάτησαν πολλά έλληνικά παράλια. Ίδιαίτερα τούς τράβηξαν ή Θήβα και ή Κόρινθος, που είχαν ανεπτυγμένη βιοτεχνία μεταξιοϋ. Οι

επιδρομείς, ἀφοῦ λήστεψαν τὰ σπίτια καί τίς ἐκκλησίες, πήραν μαζί τους στή Σικελία πολλούς μεταξοβιοτέχνες, γιά νά ἀναπτύξουν ἐκεῖ τή μεταξουργία. Οἱ ἐπιδρομές αὐτές δέν εἶχαν συνέχεια, γιατί ὁ Μανουήλ μετέφερε τόν πόλεμο στήν ἴδια τήν Ἰταλία. Τελικά ὁμως δέν μπόρεσε νά κρατήσει τίς πόλεις πού κυρίεψε ἐκεῖ.

— *Τήν τρίτη φορά* οἱ Νορμανδοί μέ βασιλιά τους τό *Γουλιέλμο Β'* ἦρθαν στήν Ἑλλάδα καλεσμένοι ἀπό τοῦς ἀντιπάλους τοῦ αὐτοκράτορα *Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ* (1185). Ὁ στρατός τους ἀποβιβάστηκε στήν Ἡπειρο καί ὁ στόλος κατέλαβε τά νησιά τοῦ Ἰονίου. Ἀπό ἐκεῖ προχώρησαν καί πολιορκήσαν τή *Θεσσαλονίκη*. Ἡ πόλη ἔπεσε ἔπειτα ἀπό ἡρωική ἀμυνα τῶν κατοίκων της καί οἱ ἐπιδρομείς ἔκαμαν φοβερές σφαγές καί λεηλασίες. Στή συνέχεια οἱ Νορμανδοί ἔβαλαν στόχο τους τήν Κωνσταντινούπολη. Στό μεταξύ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἐγίνε ὁ *Ἰσαάκιος Ἄγγελος*. Οἱ Νορμανδοί νικήθηκαν ἀπό τό στρατηγό του *Ἀλέξιο Βρανᾶ* καί ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν Ἑλλάδα.

Φεουδάρχες, ἰππότες καί ἰπποτικά τάγματα

— Οἱ *φεουδάρχες* στή Δύση ἐξουσίαζαν μεγάλες ἐκτάσεις γῆς πού ὀνομάζονταν *φέουδα*. Ἀνάλογα μέ τή δύναμη πού διέθεταν, εἶχαν καί τόν τίτλο τους: *δούκες, μαρκήσιοι, κόμητες, βαρῶνοι*. Ὁ φεουδάρχης μέ τήν οἰκογένειά του καί τήν ἀκολουθία του ἔμενε στόν ὀχυρωμένο *πύργο του*. Οἱ κυριότερες ἀσχολίες του ἦταν τό κυνήγι, ἡ ἵππασία, οἱ μονομαχίες καί ὁ πόλεμος. Τά κτήματά του τά καλλιεργοῦσαν οἱ *χωρικοί*, πού οἱ περισσότεροι ἦταν *δουλοπάροικοι*.

Τά παιδιά τῶν εὐγενῶν, ὅταν μεγάλωναν, γίνονταν *ἰππότες*, δηλ. ἀρματωμένοι καθαλάρηδες, καί εἶχαν πολύ ἀνεπτυγμένο τό αἰσθημα τῆς τιμῆς. Ἦξεραν ἐπίσης νά φέρονται μέ ξεχωριστή λεπτότητα στίς γυναῖκες.

— *Ἡ ὀνομασία τοῦ νέου ἰππότη* γινόταν στά δεκαπέντε του χρόνιά σέ εἰδική τελετή. Ὁ ὑποψήφιος φοροῦσε ἄσπρο χιτῶνα μέ ἄσπρη ζώνη, πού συμβόλιζαν τήν ἀγνότητα, κόκκινο μανδύα, γιά νά τοῦ θυμίζει ὅτι πρέπει νά προσφέρει τό αἷμα του γιά τήν Ἐκκλησία, καί μαῦρες κάλτσες, γιά νά τοῦ θυμίζουν ὅτι εἶναι θνητός. Ἀφοῦ παρακολουθοῦσε μιά λειτουργία, ὁ ἀνάδοχος τοῦ ἔδινε τό ξίφος καί τά σπιρούνια. Τέλος τοῦ ἔδινε μιά σβερκιά, κάποτε τόσο δυνατή, ὥστε ὁ νεαρός χρειαζόταν ἀρκετά λεπτά γιά νά συνέλθει.

— Οί ιππότες είχαν γίνει θρυλικοί γιά τίς περιπέτειες καί τά κατορθώματά τους, πραγματικά ή φανταστικά. Μέ τόν καιρό ἄρχισαν νά ξεπέφτουν καί νά χάνουν τίς ὥρες τους σέ θεαματικές ἐπιδείξεις. Ὁ Δόν Κιχώτης, τοῦ Θερβάντες εἶναι ἡ γελοιογραφία ἑνός φαντασμένου ἱππότη, ὅπως εἶχαν καταστήσει πολλοί ἱππότες τόν καιρό τῆς παρακμῆς τους.

— Μετά τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἁγίων Τόπων, γιά νά τούς προστατέψουν ἀπό τούς Τούρκους, οἱ σταυροφόροι ὀργάνωσαν τρία *μοναχικά ἱπποτικά τάγματα*: τό τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τό τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ ναοῦ καί τό τάγμα τῶν Τευτόνων. Οἱ ἱππότες ἦταν ταυτόχρονα καλόγεροι καί στρατιῶτες μέ διπλές ὑποχρεώσεις.

Οἱ Φράγκοι στήν Πόλη

— Τρεῖς μέρες κράτησε ἡ *ληλασία τῆς Κωνσταντινούπολης* ἀπό τούς *Φράγκους* (1204). Οἱ σταυροφόροι ἄρπαζαν ὅ,τι πολύτιμο ἔβρισκαν μπροστά τους: ἱερά σκεύη ἐκκλησιῶν, πολύτιμα μέταλλα ἀπό ἔργα τέχνης κτλ. Δέ δίστασαν νά μπάσουν μέσα στήν Ἁγία Σοφία μουλάρια, γιά νά φορτώσουν τή λεία τους.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

- Οί Σελτζούκοι τοῦ Σουλεϊμάν κυρίεψαν τή Μ. Ἀσία καί ἴδρυσαν τό σουλτανάτο τῆς Ρωμανίας μέ πρωτεύουσα τή Ν _ _ _ _ _ καί ἀργότερα τό Ἰ _ _ _ _ _
- Ἡ προφυλακή τῆς πρώτης σταυροφορίας εἶχε ἐπικεφαλῆς τόν Π _ _ _ _ _ τόν Ἐ _ _ _ _ _
- Ἀποφασιστική ἀνάμιξη στήν τέταρτη σταυροφορία εἶχε ὁ δόγης τῆς Βενετίας Δ _ _ _ _ _
- Ὁ Ἰωάννης Β΄ Κομνηνός ἦταν ἕνας ἐξαιρετος κυβερνήτης καί ἄνθρωπος, γι' αὐτό ὁ λαός τόν ὀνόμασε Κ _ _ _ _ _
- Οἱ φεουδάρχες στή Δύση, ἀνάλογα μέ τή δύναμη πού διέθεταν, εἶχαν καί τόν τίτλο τους: δ _ _ _ _ _ μ _ _ _ _ _ κ _ _ _ _ _ β _ _ _ _ _
- Οἱ Γερμανοί πού κατέβηκαν ἀπό τή Σκανδιναβία εἶναι γνωστοί μέ διάφορα ὀνόματα: Ν _ _ _ _ _ , Β _ _ _ _ _ , Β _ _ _ _ _

(δοῦκας, μαρκήσιος, κόμης, βαρῶνος - Νίκαια, Ἰκόνιο - Νορμανδοί, Βίκιγκς, Βάραγγοι - Καλοϊώαννη - Πέτρο τόν Ἐρημίτη - Δάνδολος).

2) Δίνεται ἕνα σύνολο προσώπων πού ἐζησαν στά χρόνια τῶν Κομνηνῶν καί τῶν Ἀγγέλων:

Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός, Ἰωάννης Β΄ Κομνηνός, Μανουήλ Α΄ Κομνηνός, Σελτζούκ, Τογρούλ, Ρωμανός Δ΄ ὁ Διογένης, Ἄλπ— Ἀρσλάν, Σουλεϊμάν, Ἰσαάκιος Ἄγγελος, Μιχαήλ Χωνιάτης, Ροβέρτος Γουισκάρδος, Ρογήρος Β΄, Γουλιέλμος Β΄, Ἀνδρόνικος Α΄ Κομνηνός, Ἄννα Κομνηνή, Εὐστάθιος, Δάνδολος, Πέτρος ὁ Ἐρημί-

της, Γοδεφρεΐδος ντέ Μπουγιόν, Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος, Άλέξιος Ε' ο Μούρτζουφλος, Θεόδωρος Λάσκαρης, Βαλδουΐνος της Φλάνδρας, Βονιφάτιος Μομφερατικός, Θεόδωρος Πρόδρομος.

Χώρισέ το στά ύποσύνολά του:

Βυζαντινοί αυτοκράτορες:

Τούρκοι άρχηγοί:

Νορμανδοί βασιλιάδες:

Άρχηγοί σταυροφόρων:

Βενετσιάνοι δόγηδες:

Λόγιοι:

3) Τό βρίσκεις σωστό ή όχι;

Άπάντησε προφορικά και δικαιολόγησε τή γνώμη σου.

— Ή διαμάχη γιά τήν έξουσία παρέλυσε τό βυζαντινό κράτος σέ κρίσιμες περιστάσεις.

— Ήταν σφάλμα ή παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς.

— Ήταν άσυγχώρητη ή άδιαφορία τών πρίν από τούς Κομνηνούς αυτοκρατόρων μπροστά στήν προέλαση τών Σελτζούκων.

— Μόνη ή γενναιότητα στόν πόλεμο δέν είναι άρκετή, όπως έδειξαν οί ήττες τών Βυζαντινών στό Μάτζικέρτ και στό Μυριοκέφαλο.

— Ήταν λάθος του Μανουήλ Κομνηνού νά ξανοιχτεί σέ έπιχειρή-

σεις στην Ίταλία, τή στιγμή πού ἔζωναν τό κράτος κίνδυνοι ἀπό παντοῦ.

— Ἦταν προδοτική ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Δ΄ τοῦ Ἀγγέλου νά ζητήσει τή βοήθεια τῶν σταυροφόρων, γιά νά ἀπομακρύνει τό σφετεριστή τοῦ θρόνου.

— Τίποτα δέν μποροῦσε νά σώσει τό Βυζάντιο, τριγυρισμένο ὅπως βρέθηκε ἀπό ἰσχυροῦς ἀντιπάλους.

— Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἀγίων Τόπων ἦταν μόνο μιά πρόφαση γιά τοὺς περισσότερους σταυροφόρους, ἐνῶ τὰ πραγματικά ἐλατήρια ἦταν ἡ κατάκτηση καί ὁ πλουτισμός.

— Οἱ Θεσσαλονικιώτες δέν εἶδαν μεγάλη διαφορά ἀνάμεσα στοὺς Σαρακηνοὺς καί τοὺς Νορμανδοὺς, οὔτε ἡ Ἱερουσαλήμ ἀνάμεσα στοὺς σταυροφόρους καί τοὺς Σελτζούκους — ἡ μόνη διαφορά ἦταν στά ἐμβλήματα τῆς θρησκείας τους.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1204-1453)

1. Έκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἄπλωνε τὴν κυριαρχία του τὸ Βυζάντιο

Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, στὰ μέρη πού ὄριζε ὡς τότε τὸ Βυζάντιο δημιουργήθηκαν πολλὰ κρατίδια. Ἀπὸ αὐτὰ ἄλλα ἰδρύθηκαν ἀπὸ δυτικοευρωπαϊοὺς φεουδάρχες καὶ ἄλλα ἀπὸ Βυζαντινοὺς πού προέρχονταν ἀπὸ μεγάλες στρατιωτικὲς οἰκογένειες.

α) *Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί, Γενουάτες, Ἰωαννίτες ἰππότες*

Ὅπως εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς τέταρτης σταυροφορίας συμφώνησαν νὰ μοιραστοῦν τὰ ἐδάφη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας ἔγινε αὐτοκράτορας τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωμανίας, πού ἐξουσίαζε τὴ Θράκη, τὰ γειτονικά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μερικὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ εἶχε πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ ἄλλα λατινικὰ κρατίδια ἀναγνώριζαν ἓνα εἶδος ὑποτέ-

λειας στόν αυτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερατικός πήρε τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης μέ τίς εὐρωπαϊκές κτήσεις τοῦ Βυζαντίου. Πολύ γρήγορα ὅμως καί τὰ δυό αὐτά κράτη βρέθηκαν σέ δύσκολη θέση καί μέσα σέ λίγες δεκαετίες διαλύθηκαν, γιατί πολεμήθηκαν ἀπό βυζαντινούς ἀντιπάλους τους καί ἀπό τούς Βουλγάρους.

Περισσότερο διατηρήθηκαν καί ἄφησαν τὰ σημάδια τους στόν τόπο ὀρισμένα λατινικά κρατίδια καί κτήσεις στή νότια Ἑλλάδα καί στά νησιά. Τά σπουδαιότερα ἀπό αὐτά ἦταν.

1) Τό δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν, μέ πρῶτο ἄρχοντα τὸ Γάλλο εὐπατρίδη Ὁθωνα Ντελαρός. Τά μέρη ἐκεῖνα τὰ ὑπερασπίστηκε μέ ἡρωισμό ὁ ἄρχοντας τοῦ Ναυπλίου Λέων Σγουρός. Τό δουκάτο πέρασε γιά ἓνα διάστημα στά χέρια Καταλανῶν ἀπό τήν Ἰσπανία, πού βρέθηκαν νά ὑπηρετοῦν ὡς μισθοφόροι τοῦ βυζαντινοῦ αυτοκράτορα. Τούς Καταλανούς διαδέχτηκαν οἱ Ἰταλοί δοῦκες Ἀτζαγιόλες ὡς τὸ 1456, πού τὸ δουκάτο ὑποτάχθηκε στοὺς Τούρκους.

2) Τό Πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας, μέ πρωτεύουσα τήν Ἀνδραβίδα καί κυβερνήτες του τούς Βιλλεαρδουίνοους, μιά οἰκογένεια Γάλλων εὐγενῶν. Οἱ Βιλλεαρδουίνοι χώρισαν τὸ πριγκι-

Φράγκικη πανοπλία

πάτο σέ δώδεκα βαρωνίες καί στίς ἀκροπόλεις πολλῶν πόλεων ἔχτισαν κάστρα, πού τά ἐρείπιά τους σώζονται μέχρι σήμερα.

Ἦταν καλοί κυβερνητές, σεβάστηκαν τίς συνήθειες καί τή γλώσσα τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καί ἔγιναν ἀγαπητοί στό λαό. Τό πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας ἀπλώθηκε στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἀλλά τό βυζαντινό δεσποτάτο τοῦ Μιστρά περιο-
ρισε τήν ἔκτασή του καί τελικά τό ὑπέταξε (1430).

3) Ἡ Ρόδος, μαζί μέ πολλά ἀπό τά Δωδεκάνησα, γνώρισαν τήν κυριαρχία τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου γιά περισσότερο ἀπό δύο αἰῶνες. Τότε χτίστηκε τό ἐντυπωσιακό Κάστρο τῶν ἱπποτῶν γύρω ἀπό τήν πόλη τῆς Ρόδου καί ἔντεκα ἄλλα μικρότερα στήν ὑπαιθρο. Τό 1522 ἡ Ρόδος ἔπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων.

4) Οἱ Βενετοί πῆραν τή μερίδα τοῦ λέοντα ἀπό τή νησιώτικη Ἑλλάδα καί ἴδρυσαν ἡμιαυτόνομες κτήσεις, πού συνδέονταν μέ τή μητροπολιτική Βενετία.

Οἱ περισσότερες ἀπό τίς Κυκλάδες περιῆλθαν στό δουκάτο τῆς Νάξου καί τοῦ Ἀρχιπέλαγους τοῦ Μάρκου Σανούδου μέ πρωτεύουσα τή Νάξο. Ἡ Τήνος καί ἡ Μύκονος ἔγιναν φέουδο τῆς οικογένειας τῶν Γκύζηδων. Τά πιό πολλά ἀπό τά νησιά αὐτά ὑποδουλώθηκαν στούς Τούρκους τό 1537.

Στήν Κρήτη ἐπικράτησαν οἱ Βενετοί, ἀφοῦ ἦρθαν σέ σύν-

Τό κάστρο τῆς Μεθώνης

κρουση μέ τούς αντίζήλους τους Γενουάτες. Ὁ δούκας διοικητής εἶχε ἔδρα του τό Χάνδακα (σημερινό Ἡράκλειο), πού οἱ Βενετοί τόν ὀχύρωσαν ἀργότερα μ' ἓνα ἄπαρτο κάστρο. Βενετσιάνικα κάστρα χτίστηκαν πολλά καί σέ ἄλλες θέσεις, ἰδίως κατά μήκος τῶν βόρειων ἀκτῶν τοῦ νησιοῦ. Οἱ Κρητικοί ἔκαμαν ἐπανειλημμένες ἐπαναστάσεις, γιά νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τούς Βενετούς, χωρίς νά τό κατορθώσουν. Πάντως κάτω ἀπό τήν ἐνετική κυριαρχία, οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης μπόρεσαν νά διατηρήσουν ἐπαφή μέ τή δυτική Εὐρώπη, πού τότε ἔμπαινε στήν Ἀναγέννηση, καί νά παρουσιάσουν μιά δική τους παράλληλη ἀναγέννηση στά γράμματα καί τίς τέχνες. Οἱ Βενετοί ἔμειναν στήν Κρήτη περίπου τέσσερις καί μισό αἰῶνες. Τούς διαδέχτηκαν οἱ Τούρκοι τό 1669 ὕστερα ἀπό μιά ἀπίστευτη πολιορκία τοῦ Χάνδακα, πού κράτησε 23 ὀλόκληρα χρόνια. Μέ τήν ἀφιξη τῶν Τούρκων ἡ πολιτιστική ἀνθηση τοῦ νησιοῦ σταμάτησε ἀπότομα.

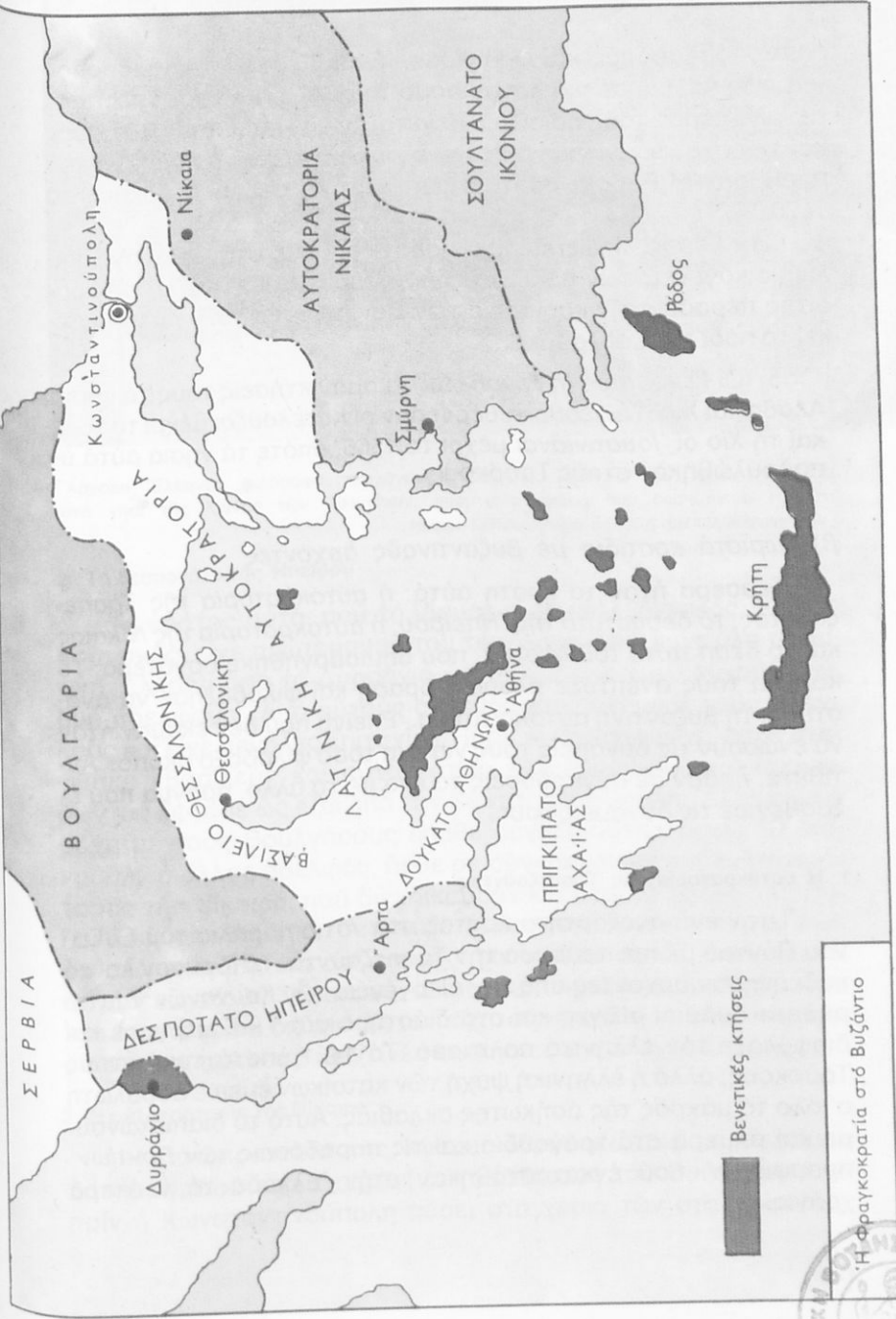
Τά νησιά τοῦ Ἰονίου, ἄλλο νωρίτερα καί ἄλλο ἀργότερα, πέρασαν στήν κυριαρχία τῆς Βενετίας, πού κράτησε ὡς τό 1797. Οἱ Ἐφτανσιῶτες δέν εἶδαν μέ πολλή συμπάθεια τούς Βενετούς. Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἦταν τυχεροί πού δέ γνώρισαν καθόλου τήν τουρκική σκλαβιά. Ὅπως καί οἱ Κρητικοί, δέν ἔχασαν τήν ἐπαφή τους μέ τήν Εὐρώπη, γι' αὐτό καί ὅταν ἐλευθερώθηκε ἡ Ἑλλάδα βρέθηκαν περισσότερο πολιτισμένοι ἀπό τούς ὑπόλοιπους Ἕλληνες.

Ἐκτός ἀπό τίς κτήσεις αὐτές οἱ Βενετοί διατήρησαν καί μεμονωμένες ναυτικές βάσεις, ὅπως τό Δυρράχιο στήν Ἡπειρο, τή Μεθώνη καί τήν Κορώνη στήν Πελοπόννησο κ.ἄ.

Ἡ Εὐβοία ἐγίνε τό μῆλο τῆς ἔριδας ἀνάμεσα στούς Βενε-

Τό κάστρο καί τό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στήν Πάτμο

Βενετικές κτήσεις

Η Φραγκοκρατία στο Βυζάντιο

τούς, Λομβαρδούς και Φράγκους. Ἐνδιάμεσα ἕνας Λομβαρδός ἱππότης πολέμησε γιά λογαριασμό τοῦ Βυζαντίου καί ἀπέσπασε μεγάλο μέρος τοῦ νησιοῦ. Οἱ Βενετοί ἔγιναν κύριοι τῆς Χαλκίδας καί τήν ὀχύρωσαν, γιά νά ἔχουν ἐξασφαλισμένο τό πέρασμα τοῦ πορθμοῦ. Ἡ Εὐβοία ὑποτάχθηκε ὀριστικά στοὺς Τούρκους τό 1470.

Ἡ Κύπρος, ὅπως εἶδαμε, παραχωρήθηκε στή γαλλική βασιλική οἰκογένεια τῶν Λουζινιάν. Ἀργότερα καί τό νησί τῆς Ἀφροδίτης πέρασε στήν κυριαρχία τῶν Βενετῶν. Τό 1570 πάτησαν ἐκεῖ τό πόδι τους οἱ Τούρκοι.

5) Οἱ *Γενοῦάτες* (ἢ *Γενοβέζοι*) ἔκαμαν κτήσεις τους τά νησιά Λέσβο καί Χίο. Τῆ *Λέσβο* κυβέρνησαν οἱ *Κατελοῦζοι* μέχρι τό 1642 καί τῆ *Χίο* οἱ *Ἰουστινιάνοι* μέχρι τό 1566, ὁπότε τά νησιά αὐτά ὑποδουλώθηκαν στοὺς Τούρκους.

β) Χωριστά κρατίδια μέ βυζαντινοὺς ἄρχοντες

Τέσσερα ἦταν τά κράτη αὐτά: ἡ *αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας*, τό *δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου*, ἡ *αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας* καί τό *δεσποτάτο τοῦ Μιστρά*, πού δημιουργήθηκε ἀργότερα. Τό καθένα τους ἀνέπτυξε πλούσια δράση καί φιλοδόχησε νά ἀναστήσει τῆ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἐκεῖνο πού δέν ἔκαμαν ἦταν νά ἐνώσουν τίς δυνάμεις τους γιά ἕνα τόσο φιλόδοξο σκοπό. Ἀντίθετα, ἦρθαν σέ συγκρούσεις τό ἕνα μέ τό ἄλλο, πράγμα πού ἐξασθένησε τίς δυνάμεις τους.

1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας

Ἦταν ἕνα ἀνεξάρτητο κράτος στά νότια παράλια τοῦ Εὐξεινου Πόντου μέ πρωτεύουσα τήν Τραπεζούντα. Τό ἴδρυσαν καί τό κυβέρνησαν ἄρχοντες ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν *Κομνηνῶν*. Διατηρήθηκε δυόμισι αἰῶνες καί στό διάστημα αὐτό καλλιέργησε καί διαφύλαξε τόν ἑλληνικό πολιτισμό. Τό 1461 ὑποτάχθηκε στοὺς Τούρκους, ἀλλά ἡ ἑλληνική ψυχὴ τῶν κατοίκων ἔμεινε ἀδούλωτη σ' ὅλο τό μάκρος τῆς ἀσήκωτης σκλαβιάς. Αὐτό τό διαπιστώνουμε καί σήμερα στά τραγούδια καί τίς παραδόσεις τῶν *Ποντίων* προσφύγων, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἑλλάδα τά νεότερα χρόνια.

Ἄρχαιοι Ἑλληνες φιλόσοφοι, τοιχογραφία ἀπὸ τὸ νάρθηκα τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ νησί τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου στὰ χρόνια τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου λειτουργοῦσε ἡ σχολὴ τῶν Φιλανθρωπῶν.

2. Τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου

Τὸ κράτος αὐτό, πού τὸ ἵδρυσε ὁ *Μιχαήλ Ἄγγελος Δούκας Κομνηνός*, εἶχε πρωτεύουσά του τὴν Ἄρτα καὶ ἔπιανε ὅλη τὴ δυτικὴ Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ Δυρράχιο ὡς τὴ Ναύπακτο. Ὁ *Μιχαήλ* εἶχε δυὸ ἀδελφούς. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ *Θεόδωρος* πολέμησε τοὺς *Φράγκους* καὶ εἶχε μεγάλες ἐπιτυχίες. Πῆρε τὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου στέφθηκε «βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν *Ρωμαίων*», καὶ προχωρώντας ἔφτασε ὡς ἔξω ἀπὸ τὴν *Κωνσταντινούπολη*. Ἀλλὰ σὲ μιὰ μάχη μέ τοὺς *Βουλγάρους* ἔπαθε μεγάλη καταστροφή. Ὁ *Μανουήλ*, ὁ ἄλλος ἀδελφός, ἦρθε σὲ σύγκρουση μέ τοὺς αὐτοκράτορες τῆς *Νίκαιας*, πού διεκδικοῦσαν κι αὐτοὶ τὸ θρόνο τοῦ *Βυζαντίου*, καὶ νικῆθηκε. Ἀπὸ τότε τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου ἔπese σὲ παρακμῆ, ὥσπου ὑποτάχθηκε πρῶτα στοὺς Ἰταλοὺς καὶ ἀργότερα στοὺς *Τούρκους*. Ἑλληνικά σημάδια ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ δεσποτάτου διατηροῦνται μέχρι σήμερα στὴ γῆ τῆς Ἡπείρου, ὅπως εἶναι πολλὲς βυζαντινὲς ἐκκλησίαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

3. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας

Ἡ αὐτοκρατορία τῆς *Νίκαιας* ἱδρύθηκε ἀπὸ τὸ *Θεόδωρο Λάσκαρη*, πού εἶχε στεφθεῖ αὐτοκράτορας τοῦ *Βυζαντίου* λίγο πρὶν ἢ *Κωνσταντινούπολη* πέσει στὰ χέρια τῶν *σταυροφόρων*.

Αὐτός καί οἱ διάδοχοί του Ἰωάννης Βατάτζης καί Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης δημιούργησαν ἓνα ἰσχυρό κράτος, πού περιλάμβανε τό δυτικό τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας καί μεγάλο μέρος τῆς Θράκης καί τῆς Μακεδονίας μέ τή Θεσσαλονίκη. Ἡ Κωνσταντινούπολη, τό μόνο σχεδόν κατάλοιπο τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωμανίας, ἦταν φανερό ὅτι δέ θά κρατοῦσε πολύ ἀκόμη. Ἡ ἀνάκτησή της ἔγινε χωρίς ἀντίσταση ἀπό ἓνα ἀπόσπασμα πού εἶχε στείλει ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νίκαιας *Μιχαήλ Παλαιολόγος*. Ὁ ἴδιος ἦρθε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 15 Αὐγούστου 1261 καί στέφθηκε καί ἐπίσημα αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου μέσα στήν Ἀγία Σοφία, ὡς *Μιχαήλ Η΄*. Ἀπό τότε ἀρχίζει ἡ τελευταία περίοδος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μιά περίοδος ἀγωνίας πού κράτησε δυό αἰῶνες.

4. Τό δεσποτάτο τοῦ Μιστρά

Δυό χρόνια πρὶν πάρει πίσω τήν Κωνσταντινούπολη, ὁ *Μιχαήλ Παλαιολόγος* εἶχε νικήσει τό δεσπότη τῆς Ἠπείρου καί τοὺς συμμάχους του Φράγκους τοῦ Μοριᾶ στή *μάχη τῆς Πελαγονίας*, κοντά στήν Καστοριά. Στή μάχη ἐκείνη ἔπιασε αἰχμάλωτο τόν

Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μιστρά

πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας *Γουλιέλμο Βιλλεαρδουΐνο*. Τόν ἀπελευθέρωσε σέ τρία χρόνια, ἀφού πήρε ὡς ἀντάλλαγμα τὰ *φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καί τοῦ Μιστρᾶ* στήν Πελοπόννησο. Ἐκεῖ δημιουργήθηκε τό *δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ*, πού τό κυβέρνησαν συγγενεῖς τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περισσότεροί Παλαιολόγοι. Ἀπό τό Μιστρᾶ ξεκίνησε γιά τήν Κωνσταντινούπολη ὁ *Κωνσταντίνος Παλαιολόγος*, γιά νά γίνει ὁ τελευταῖος μαρτυρικός αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τό δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ ἐπεκτάθηκε στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου καί διατηρήθηκε ὡς τό 1460, χρονιά τῆς ὑποταγῆς του στούς Τούρκους. Ἡ ὀχυρωμένη πόλη τοῦ Μιστρᾶ ἔγινε κέντρο ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως τό δείχνουν ἀκόμα οἱ πολλές βυζαντινές ἐκκλησίες μέ τίς θαυμάσιες τοιχογραφίες τους καί τὰ ἐρείπια τῶν παλατιῶν τῶν Παλαιολόγων.

2. Τό Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων

Μετά τήν ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης, τό βυζαντινό κράτος, πού νεκρανάστησε ὁ *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, εἶχε πολύ λίγα ἐδάφη: τό βορειοδυτικό τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, μέρος τῆς Μακεδονίας μέ τή Θεσσαλονίκη, μερικά νησιά τοῦ βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου, τή Ρόδο καί τό δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ.

Τό Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων φάνηκε ἀπό τήν ἀρχή ὅτι δέν εἶχε πολλές ἐλπίδες νά ἐπιζήσει· καί τοῦτο γιατί:

- α) *Βρέθηκε κυκλωμένο ἀπό πολλούς καί ἐπικίνδυνους ἐχθρούς:*
- τούς *Φράγκους*, πού διεκδικοῦσαν τό θρόνο τοῦ Βυζαντίου·
 - τούς *Βενετούς* καί τούς *Γενοῦάτες*, πού γίνονταν ὅλο καί περισσότερο ἀπαιτητικοί στή θάλασσα·
 - τούς *Βουλγάρους* καί τούς *Σέρβους*, πού συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους· καί
 - τούς *Ὀθωμανούς Τούρκους*, πού οἱ ἀδυναμίες τοῦ Βυζαντίου τοῦς ἔδωσαν τήν εὐκαιρία νά γίνουν μιά τρομερή στρατιωτική δύναμη — αὐτή πού κατέλυσε τό βυζαντινό κράτος καί ἔφερε σέ δύσκολη θέση καί τήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη.

β) Δέν είχε οικονομικά μέσα, ούτε στρατό καί στόλο.

Τό διαμετακομιστικό εμπόριο, πού θά μπορούσε νά ἀποφέρει μεγάλα κέρδη, είχε περάσει στά χέρια τῆς Βενετίας καί τῶν ἄλλων ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ὁ λίγος στρατός ἦταν μισθοφορικός καί πολλές φορές δημιουργοῦσε προβλήματα, ὅπως ἔγινε μέ τούς Καταλανούς.

γ) Πολλοί ἀπό τούς Παλαιολόγους δέ στάθηκαν στό ὕψος τῆς ἀποστολῆς τους στίς δύσκολες ἐκεῖνες περιστάσεις.

Δυό φορές ἐκδηλώθηκαν διχόνοιες γύρω ἀπό τό θρόνο, πού ἔφτασαν ὡς τήν προσωρινή διάσπαση τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους. Μερικοί αὐτοκράτορες, γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐξουσία, δέ δίστασαν νά ἐπικαλεσθοῦν τήν ὑποστήριξη καί αὐτῶν ἀκόμα τῶν Τούρκων.

Οἱ Παλαιολόγοι δέ θέλησαν νά ἐπιδιώξουν συμμαχία μέ τούς βαλκανικούς λαούς - τούς πάντοτε ἀρπακτικούς αὐτούς γείτονες - καί νά ἀντιταχθοῦν συνασπισμένοι στήν προέλαση τῶν Τούρκων. Ὅλες τίς ἐλπίδες τους γιά σωτηρία τίς εἶχαν στηρίξει στή Δύση. Γιά νά ἐξασφαλίσουν ὁμως τή βοήθεια τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων, ἔφτασαν νά δεχτοῦν ὡς ἀντάλλαγμα τήν ὑποταγή τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στή Δυτική. Τρεῖς βυζαντινοί αὐτοκράτορες πῆγαν οἱ ἴδιοι μέ τίς ἀκολουθίες τους στήν Εὐρώπη καί τελικά ἦρθαν σέ συμφωνία γιά τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν μέ τούς ὄρους πού ἔθετε ὁ πάπας. Μάταια ὁμως. Ἡ βοήθεια πού τόσο εἶχε ἀνάγκη τό Βυζάντιο δέ φάνηκε.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἡ ἐνέργεια αὐτή τοῦ ἐπίσημου κράτους ἔγινε αἰτία νά διαιρεθοῦν οἱ Βυζαντινοί σέ δυό ἀντιμαχόμενες παρατάξεις: τούς ἐνωτικούς, πού ὑποστήριζαν τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καί τούς ἀνθενωτικούς, πού δέν ἤθελαν καθόλου ν' ἀκούσουν γιά ἔνωση. Ἀνθενωτικοί ἦταν ὁ περισσότερος λαός καί ὁ κατώτερος κληρὸς. Τόσο ἦταν τό μίσος τῶν ἀνθενωτικῶν γιά τούς Φράγκους, ὥστε ἔφταναν στό σημεῖο «νά προτιμοῦν σαρίκι τούρκικο παρά κουκούλα λατινική», ὅπως γράφει ἓνας χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης. Κι αὐτά γίνονταν σέ καιρό πού κρινόταν ἡ τύχη τῆς Κωνσταντινούπολης καί οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νά εἶναι ἐνωμένοι σάν ἓνας ἄνθρωπος.

Καί μ' ὅλες αὐτές τίς δυσκολίες, τό Βυζάντιο μπόρεσε νά

βαστάξει δυό ολόκληρους αιώνες. Κι όταν έπεσε, έπεσε όρθιο, μαζί με τόν τελευταίο ήρωικό υπερασπιστή τής Κωνσταντινούπολης, τόν *Κωνσταντίνο Παλαιολόγο*, πού φάνηκε άντάξιος τών μεγαλύτερων ήρωικών μορφών τής έλληνικής ιστορίας.

3. Οί Όθωμανοί Τουρκοί

Δέν υπήρχε τίποτα τό ξεχωριστό στό ξεκίνημα τών Όθωμανών, πού νά προμηνύει τήν κατοπινή τους εξέλιξη σέ αυτοκρατορική δύναμη. Ήρθαν κι αυτοί από τήν κεντρική Άσία, ύστερα από τή μεγάλη μετακίνηση τών Μογγόλων του *Τζέγγις-Χάν*. Αυτό έγινε πρós τό τέλος του 13ου αιώνα. Μέ τήν άδεια του σουλτάνου τών Σελτζούκων έγκαταστάθηκαν σέ μιά μικρή περιοχή τής Μ. Άσίας και τόν υπηρέτησαν ως μισθοφόροι.

Ό άμέσως επόμενος σταθμός στην ιστορία τους ήταν ότι έγιναν μουσουλμάνοι και μέ άρχηγό τους τόν *Όσμάν ή Όθωμάν* έκαμαν δικό τους άνεξάρτητο κράτος μέ πρωτεύουσα τήν Προύσα (1326). Από τό σουλτάνο τους αυτόν πήραν τό όνομα *Όθωμανοί Τουρκοί*. Οί διάδοχοι του *Όσμάν* όργάνωσαν ισχυρό στρατό και άρχισαν τούς κατακτητικούς πολέμους.

Έπειδή οί *Όθωμανοί* ήταν ολιγάριθμοι, από τά τέλη του 14ου αιώνα χρησιμοποίησαν στό στρατό τους και πολλούς από τούς νεαρούς χριστιανούς αιχμαλώτους των, αφού τούς υποχρέωσαν νά άλλαξοπιστήσουν. Άργότερα έφάρμοσαν τό *παιδομάζωμα*: άρπαζαν τά πιό γεροδεμένα χριστιανόπουλα και τά έκλειναν σέ στρατώνες, όπου τούς έδιναν στρατιωτική και μουσουλμανική άνατροφή. Από εκεί έβγαине ό νέος στρατός του *Όσλάμ*, οί φανατισμένοι και όρμητικοί *γενίτσαροι*. Αύτή ή στρατολόγηση έξακολούθησε και στά χρόνια τής τουρκοκρατίας για άρκετό διάστημα. Παράλληλα οί *Όθωμανοί* έκαμαν και συστηματικό *έξισλαμισμό* τών χριστιανικών πληθυσμών τής Μ. Άσίας.

Άφου έγιναν κύριοι τής Μ. Άσίας, οί *Όθωμανοί* έκμεταλλεύτηκαν τίσ διχόνοιες τών Βυζαντινών για τό θρόνο και πάτησαν τό πόδι τους στην εύρωπαϊκή ήπειρο. Από τότε άρχισε μιά ραγδαία προέλασή τους μέσα στά Βαλκάνια. Άπέσπασαν τά έδάφη του Βυζαντίου τό ένα μετά τό άλλο, έκαμαν επιδρομές στη νότια *Έλλάδα*, κατέλαβαν για πρώτη φορά τή *Θεσσαλονίκη* (1386) και

πολιορκήσαν αρκετές φορές την Κωνσταντινούπολη.

Ἡ πιό ἐπικίνδυνη ἀπό τίς πολιορκίες αὐτές ἦταν ἐκείνη πού ἔκαμε ὁ *Βαγιαζίτ*. Ἡ Κωνσταντινούπολη μᾶλλον θά ἔπεφτε, ἂν ὁ Βαγιαζίτ δέν ἀποτραβιόταν στό ἐσωτερικό τῆς Μ. Ἀσίας, γιά νά ἀντιμετωπίζει τόν *Ταμερλάνο*. Ἡ συντριβή καί ὁ θάνατος τοῦ Βαγιαζίτ ἔδωσαν τήν εὐκαιρία στό *Μανουήλ Παλαιολόγο* νά ἀνακτῆσει μερικά ἐδάφη καί τή Θεσσαλονίκη.

Ἀλλά σέ λίγα χρόνια οἱ Τοῦρκοι συνέχισαν τίς κατακτήσεις τους μέ ἀνανεωμένη τήν ὀρμή τους. Ὁ *Μουράτ Β'* ἔγινε κύριος τῆς *Θεσσαλονίκης* (1430) καί τῶν Ἰωαννίνων (1431). Ἐπειτα κατέβηκε στή νότια Ἑλλάδα καί στό *Ἐξαμίλι* τοῦ Ἰσθμοῦ διέλυσε τό στρατό τοῦ *Κωνσταντίνου Παλαιολόγου*, πού ἦταν τότε δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ.

Ἐκτός ἀπό τοὺς Βυζαντινοὺς καί ἄλλοι λαοί τῶν Βαλκανίων καί τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης πρόβαλαν ἀντίσταση στήν ἐξάπλωση τῶν Ὄθωμανῶν, τίς περισσότερες φορές χωρίς ἀποτέλεσμα.

Ἔτσι

— στό *Κοσσυφοπέδιο* τῆς Σερβίας νικήθηκαν οἱ συνασπισμένοι βαλκανικοὶ λαοί (1389).

— στή *Νικόπολη* τῆς Βουλγαρίας νικήθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Οὐγγαρίας *Σιγισμούνδος* ἐπικεφαλῆς μιᾶς χριστιανικῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τοῦρκων (1389).

— ὁ στρατηγός τῶν Οὐγγρων *Ἰωάννης Οὐνούαδης* εἶχε πολλές ἐπιτυχίες στοὺς πολέμους του μέ τοὺς Ὄθωμανοὺς.

— στή *Βάρνα* τῆς Βουλγαρίας νικήθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Οὐγγαρίας *Λαδίσλαος* ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἄλλης ἐκστρατείας τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης (1444).

— στά χρόνια γύρω ἀπό τήν ἄλωση σημαντικές ἐπιτυχίες εἶχε ὁ Ἄλβανός ἡγεμόνας *Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης*.

Αὐτή ἡ κινητοποίηση τῶν λαῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης ἔβαλε κάποιο φραγμό στήν ἀκατάσχετη προέλαση τῶν Τοῦρκων, ἀλλά δέ στάθηκε δυνατό νά ματαιώσει τήν ὑποταγή τοῦ Βυζαντίου.

4. Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης

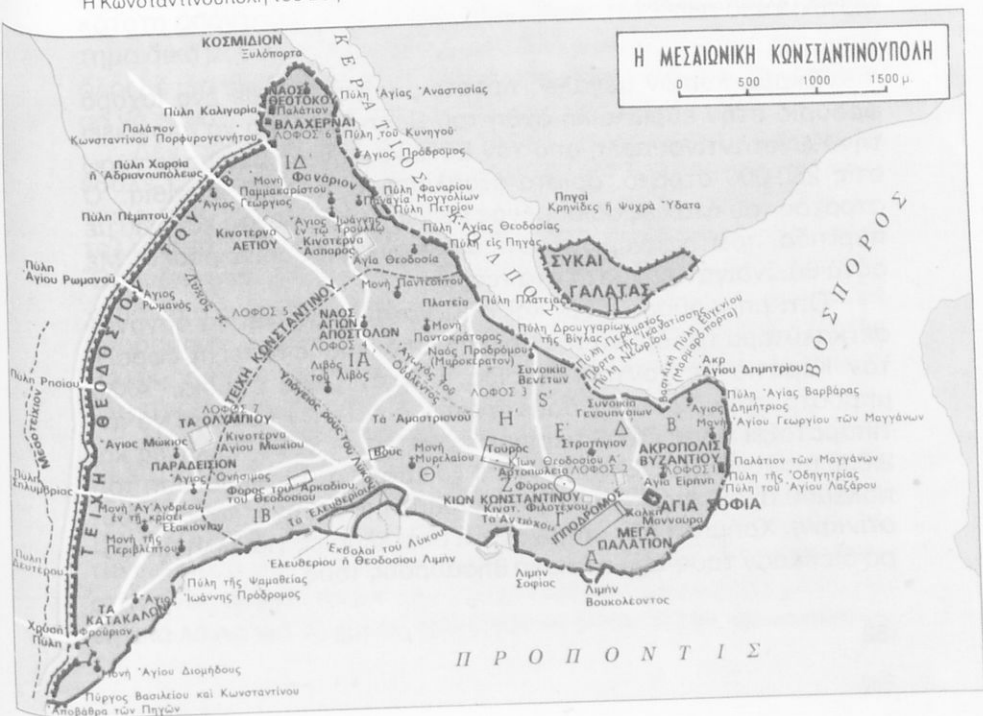
Πρωταγωνιστές στήν τελευταία πράξη τῆς βυζαντινῆς ἱστο-

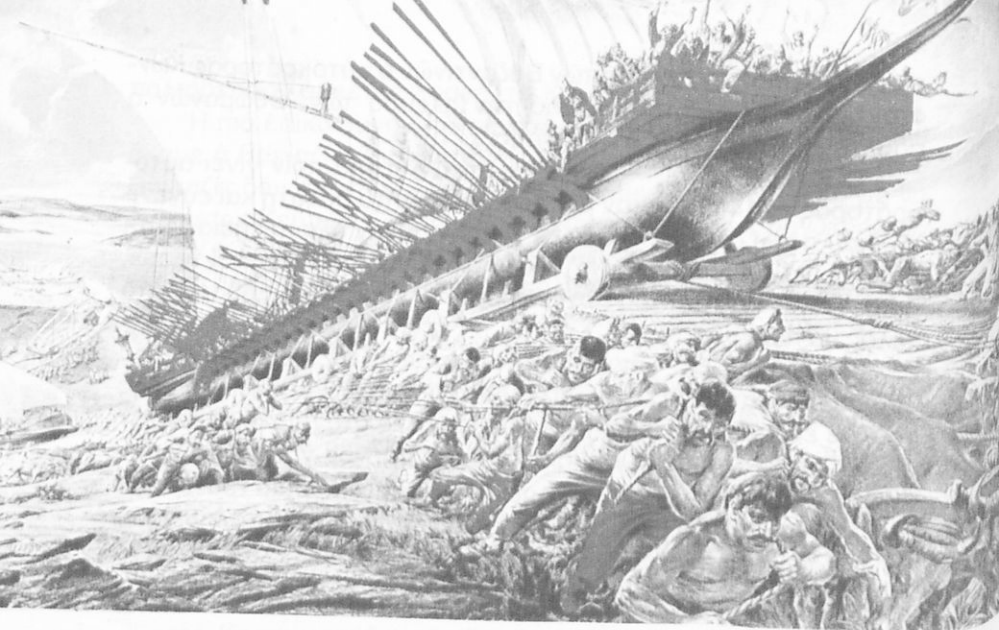
ρίας ήταν από την πλευρά των Βυζαντινῶν ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Παλιολόγος καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὁ σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ ὁ Πορθητῆς.

Ὁ Κωνσταντῖνος — δεσπότης τοῦ Μιστρά πρὶν γίνει αὐτοκράτορας τὸ 1449 — ἦταν μιά προσωπικότητα δυνατὴ καὶ εὐγενική, πού πάνω ἀπ' ὅλα ἔβαζε τὸ χρέος καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια. Ἔτσι διάλεξε νά ὑπεραπιστεῖ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἂν καὶ ἤξερε, ὅπως ἄλλοτε ὁ Λεωνίδας στὶς Θερμοπύλες, ὅτι οἱ βάρβαροι στό τέλος θά περνοῦσαν.

Ὁ Μωάμεθ Β΄ — πού ἔγινε σουλτάνος τὸ 1451 στὰ 21 τοῦ χρόνια — ἦταν ἀπὸ τίς μεγαλύτερες φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του, μέ ἐξαιρετικὲς διοικητικὲς ικανότητες στὸν πόλεμο καὶ τὴν εἰρήνη. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φάνηκε ἀποφασισμένος νά κυριέψει τὴν Κωνσταντινούπολη, πραγματοποιώντας ἔτσι ἐπιθυμία τοῦ πατέρα του Μουράτ καὶ τῆ δικῆ του φιλοδοξία καὶ βγάζοντας ἀληθινὰ τὰ λόγια τοῦ Προφήτη, πού εἶχε πεῖ ὅτι «μεγαλύτερος στρατηγὸς θά εἶναι ἐκεῖνος πού θά πάρει τὴν Πόλη».

Ἡ Κωνσταντινούπολη τοῦ Βυζαντίου

Οι Τούρκοι περνούν τὰ καράβια τους στὸν Κεράτιο κόλπο ἀπὸ τὴ στεριά.
(Πίνακας Γάλλου ζωγράφου)

Ἔκαμε λοιπὸν μεγάλες προετοιμασίες. Ἐχτισε ἓνα ἰσχυρὸ φρούριο στὴν εὐρωπαϊκὴ ὄχθη τοῦ Βοσπόρου, γιὰ νὰ ἀποκόψει τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν Εὐξεινο Πόντο. Ἐτοίμασε γύρω στίς 250.000 στρατό, ἄριστα ἐξοπλισμένο, καὶ 400 καράβια. Ὁ στρατός του ἦταν ἐφοδιασμένος καὶ μὲ 70 πετροβόλα κανόνια μὲ πυρίτιδα, πρωτοφανέρωτα τότε στίς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Μὲ αὐτὰ θὰ ἄνοιγαν ρήγματα στὰ τείχη.

Ὅ,τι μπορούσε ἔκαμε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, γιὰ νὰ ὀργανώσει καλύτερα τὴν ἀμυνα τῆς Πόλης. Ἐπισκεύασε τὰ τείχη, ἔφραξε τὸν Κεράτιο μὲ χοντρή ἀλυσίδα, συγκέντρωσε ἐφόδια. Ἀλλὰ μπροστὰ στὸν ὄγκο τῶν σουλτανικῶν δυνάμεων δὲν εἶχε νὰ ἀντιπαρατάξει παρά 7.000 περίπου μαχητές — 5.000 Ἕλληνες καὶ 2.000 μισθοφόρους ξένους — καὶ 40 καράβια. Τὴ διεύθυνση τοῦ πολέμου ἀνέθεσε στὸ γενναῖο Γενουάτη στρατηγὸ Ἰωάννη Ἰουστινιάνη. Χρήματα δὲν ὑπῆρχαν καὶ οἱ ἐκκλησίες γιὰ ἄλλη μιά φορὰ διέθεσαν τοὺς τελευταίους θησαυροὺς τους.

Ἡ πολιορκία ἄρχισε στίς 6 Ἀπριλίου 1453. Οἱ Τούρκοι βάλθηκαν νά σφυροκοποῦν τά τείχη στά πιό ἀδύνατα σημεῖα, νά σκάβουν λαγούμια ἀπό κάτω τους καί νά στήνουν ξύλινους πύργους, σκεπασμένους μέ δέρματα γιά νά μήν καίγονται. Στήν ἀρχή οἱ Βυζαντινοί ἐξουδετέρωσαν τίς ἀπόπειρες τῶν Τούρκων μέ τό *ύγρό πῦρ* καί μέ ἄλλους τρόπους. Εἶχαν μάλιστα καί μία σημαντική ἐπιτυχία στή θάλασσα. Ὁ πλοίαρχος Φλαντανελάς μέ πέντε μόνο καράβια μπόρεσε νά διασπάσει τόν κλοιό καί νά μπεῖ στόν Κεράτιο κόλπο, ἀφοῦ προξένησε μεγάλες ζημιές στόν τουρκικό στόλο. Ἐξω φρενῶν ὁ Μωάμεθ ἔβαλε καί ἔσυραν 70 καράβια ἀπό τό Βόσπορο μέσα στόν Κεράτιο ἀπό τή στεριά. Ἐπιπλέον ἀπ' αὐτό ὁ ἀποκλεισμός τῶν πολιορκημένων ἔγινε ἀσφυκτικός.

Στίς 16 Μαΐου ὁ Μωάμεθ ἔκαμε προτάσεις γιά παράδοση: Δέ θά πείραζε τούς κατοίκους καί τίς περιουσίες τους. Κι ὁ Κωνσταντίνος μέ τήν ἀκολουθία του μποροῦσε ἐλεύθερα νά πάει στήν Πελοπόννησο καί νά γίνει ἀφέντης της, ὅπως καί πρίν. Ὁ Κωνσταντίνος, ἀφοῦ συμβουλευτήκε καί τούς ἀνώτερους ἀξιωματικούς τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Πολιτείας, ἔδωσε τήν ἐλληνικότατη ἀπάντηση: «Τό νά σοῦ παραδώσω τήν Πόλη δέν εἶναι ζήτημα δικό μου οὔτε κανενός ἄλλου ἀπό τούς κατοίκους της. Γιατί ὅλοι μέ μία γνώμη καί μέ τή θέλησή μας ἔχουμε πάρει τήν ἀπόφαση νά πεθάνουμε καί νά μή λογαριάσουμε τή ζωή μας».

Δέν ἀπόμεινε πιά παρά ἡ τελική ἀναμέτρηση. Ὁ Μωάμεθ ἔβαλε τούς δερβίσηδες νά κεντρίσουν τό φανατισμό καί τή φαντασία τῶν Τούρκων στρατιωτῶν μέ ὑποσχέσεις γιά πλοῦσια ἀνταλλάγματα σέ τούτη καί στήν ἄλλη ζωή, ἂν ἔπαιρναν τήν Πόλη. Ὅσοι ἐπεφταν στήν ἔφοδο θά ἀντάμωναν τόν Προφήτη μέ τίς λιχουδιές του στόν Παράδεισο. Ὅσοι ζοῦσαν, γιά τρεῖς ἡμέρες θά μπορούσαν ν' ἀρπάξουν ὅ,τι ἤθελαν ἀπό τούς θησαυρούς τῆς Πόλης. Κρότοι τυμπάνων καί ἀλαλαγμοί χαρᾶς ἀχολογοῦσαν σ' ὅλη τήν ἔκταση τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου.

Μέσα στήν πόλη ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν ἐντελῶς διαφορετική. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινούπολης γιά μία τελευταία φορά ζητοῦσαν προστασία ἀπό τήν Ὑπέρμαχο Στρατηγό. Μέ ἐπικεφαλῆς τήν εικόνα τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγήτριας ἔκαναν μία μεγάλη λιτανεία μέσα στήν πόλη καί γύρω γύρω στά τείχη. Ἐπειτα ὁ Κωνσταντίνος συγκέντρωσε τούς ἄρχοντες καί τούς μίλησε μέ συγκινητικά λόγια νιά τό χρέος πού εἶχαν νά ἀγωνιστοῦν καί νά πέσουν

85

Κωνσταντῖνος
ὁ Παλαιολόγος:+

Ο τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου

για τή σωτηρία τής Πόλης, πού ήταν «ή ἐλπίδα καί ή χαρά ὄλων τῶν Ἑλλήνων». Τέλος συγκεντρώθηκαν ὅλοι, βασιλιάς, ἄρχοντες, κληρός καί λαός, μέσα στήν Ἁγία Σοφία, ὅπου ἔγινε ή τελευταία λειτουργία. Κλαίοντας ὁ λαός εἶδε τό μελλοθάνατο βασιλιά του νά ζητᾶ συχώρεση ἀπό ὅλους, νά παίρνει τή Θεία Κοινωνία κι ὕστερα νά χάνεται μέσα στή νύχτα.

Ἦταν παραμονή τής 29ης Μαΐου 1453. Ὅλη ἐκεῖνη τή νύχτα ὁ Κωνσταντῖνος καθάλα στό ἄλογο του πηγαينوερχόταν στά τείχη ἐπιθερώνοντας καί ἐμψυχώνοντας τίς φρουρές πού ἀγρυπνοῦσαν. Ἡ ὥρα εἶχε προχωρήσει, ὅταν κι ὁ ἴδιος ἐπίασε τή θέση του, σάν ἀπλός στρατιώτης, σ' ἓνα ἀπό τά ἀδύνατα σημεῖα τῶν τειχῶν, κοντά στήν *Πύλη τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ*.

Κατά τά χαράματα ἄρχισε ὀρμητική ἡ ἐφοδος τῶν Τούρκων. Τή μεγαλύτερη πίεση δέχτηκε τό τμήμα τῶν τειχῶν πού ἐπόπτευε ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος. Ὡστόσο οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν ἀποκρούστηκαν μέ ἐπιτυχία. Τά πράγματα ἔδειχναν ὅτι ἡ Πόλη θά γλίτωνε ἄλλη μιά φορά ἀπό τά νύχια τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλά σέ μιά στιγμή πληγώθηκε ὁ Ἰουστινιάνης καί ἀποσύρθηκε ἀπό τή μάχη. Αὐτό δημιούργησε σύγχυση ἀνάμεσα στους ὑπερασπιστές τῶν τειχῶν. Στό μεταξύ, ἀπό ρήγματα πού ἄνοιξαν τά κανόνια καί ἀπό τήν *Κερκόπορτα ἢ Ξυλόπορτα* (μιά μικρή καστρόπορτα πού βρέθηκε ἀνοιχτή ἢ παραβιάστηκε) μερικές χιλιάδες Γενίτσαροι πέρασαν στήν Πόλη. Ἀπελπισμένη τότε ἀκούστηκε ἡ κραυγή «Ἡ Πόλις ἐάλω» («Τήν πήρανε τήν Πόλη!») καί μεταδόθηκε ἀπό στόμα σέ στόμα σέ ὄλη τή Βασιλεύουσα.

Στήν Πύλη τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ ὁ Κωνσταντῖνος μέ τούς πιό πιστούς του συντρόφους πολεμοῦσε ἀκόμη. Σέ μιά στιγμή εἶδε νά κυκλώνεται ἀπό ἄγρια στίφη γενιτσάρων. «Ἡ Πόλη κυριεύεται κι ἐγώ ἀκόμη ζῶ;» εἶπε καί μέ τό σπαθί στό χέρι ἀναιμτώπιζε ὄρθιος τό θάνατο. Πέφτοντας νεκρός, πρόφτασε νά φωνάξει: «Δέν εἶναι κανένας χριστιανός νά μου πάρει τό κεφάλι;»

Σκηνές τρόμου καί φρίκης συνόδευσαν τήν ἄλωση: σφαγές, λεηλασίες, αἰχμαλωσίες, βανδαλισμοί καί ἄλλες βαρβαρότητες. Ἐπί τρεῖς ἡμέρες ἡ Πόλη παραδόθηκε στό ἔλεος τῶν κατακτητῶν. Πλήθη χριστιανῶν, πού εἶχαν ζητήσει καταφύγιο στήν Ἁγία Σοφία, ἔπεσαν ἐκεῖ θύματα τής μανίας τῶν γενιτσάρων.

Τή δευτέρα ἡμέρα ἀπό τήν ἄλωση ὁ Μωάμεθ μπήκε θριαμ-

βευτής στην Κωνσταντινούπολη. Κατευθύνθηκε στην Ἁγία Σοφία καί ἀπό ἐκεῖ ἀνέπεμψε τίς εὐχαριστίες του στόν Ἀλλάχ. Ἐπειτα ζήτησε νά τοῦ φέρουσαν τό κεφάλι τοῦ Κωνσταντίνου. Λέγεται ὅτι τόν ξεχώρισαν ἀνάμεσα στό σωρό τῶν πτωμάτων ἀπό τίς βασιλικές περικνημίδες μέ τούς χρυσοκέντητους δικέφαλους ἀετούς.

Στίς ἐπόμενες δεκαετίες, ὅπως ἔχουμε δεῖ, οἱ Τούρκοι κυρίεψαν τό ἕνα μετά τό ἄλλο ὅλα σχεδόν τά ἑλληνικά ἐδάφη. Τό ἑλληνικό ἔθνος ἔμεινε σκλαβωμένο στούς Τούρκους τέσσερις περίπου αἰῶνες. Σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα δέν ἔχασε τήν πίστη του στήν ἀπελευθέρωσή του. Ἀπό τήν πρώτη μάλιστα στιγμή εἶχε δημιουργήσει θρύλους πού ἔδειχναν αὐτή του τήν πίστη, ὅπως τούς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καί τῆς φωνῆς ἀπό τόν οὐρανό πού βεβαίωνε πῶς «πάλι μέ χρόνια μέ καιροῦς πάλι δικά σας εἶναι». Στά χρόνια τῆς σκλαβιάς συσπειρώθηκε γύρω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί ἔνωσε ἑλληνικό περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά. Μέ τή μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821 τό ἔθνος τῶν θρύλων ξαναγεννήθηκε ἀπό τήν τέφρα, καθαρά ἑλληνικό.

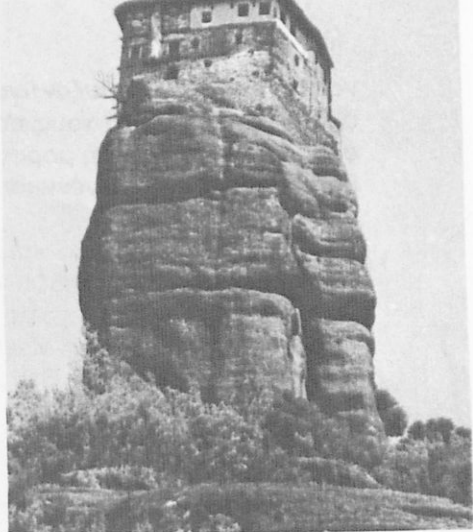
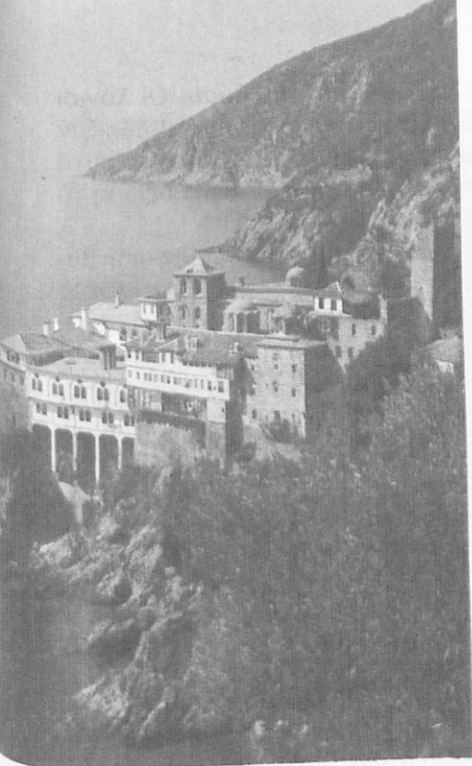
5. Τελευταῖες ἀναλαμπές στά γράμματα καί τίς τέχνες

Καί μέσα στούς δυό τελευταίους αἰῶνες τῆς ἀγωνίας τοῦ Βυζαντίου δέν ἔλειψαν οἱ ἄνθρωποι πού καλλιέργησαν τά γράμματα καί τίς τέχνες. Δυό ἀπό τούς αὐτοκράτορες — ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνός καί ὁ *Μανουήλ Παλαιολόγος* — ἦταν οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς.

Λαϊκοί καί κληρικοί λόγιοι ἔδειξαν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τά ἀρχαῖα ἑλληνικά συγγράμματα. Τά μελετοῦσαν, τά ἐρμήνευαν καί

Ἐρείπια
τῶν τειχῶν
τῆς Πόλης

Άριστερά: Τό μοναστήρι Γρηγορίου στό "Άγιον Όρος".
Ίδρύθηκε στά χρόνια τοῦ Ίωάννη Παλαιολόγου. Δεξιά:
Τό μοναστήρι Ρουσάνου, χτισμένο στόν πύό έντυπωσιακό
βράχο τῶν Μετεώρων.

ἔκαναν πρεσεχτική διόρθωση τῶν λαθῶν, πού εἶχαν γίνει ἀπό ἀντιγραφή σέ ἀντιγραφή καί εἶχαν περάσει ἀπαρατήρητα.

Ὁ μεγαλύτερος λόγιος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦταν ὁ *Γεώργιος Γεμιστός ἢ Πλήθων*, πού ἐζησε καί διδάξε τά περισσότερα χρόνια του στό Μιστρά. Ἄλλοι σπουδαῖοι λόγιοι ἦταν: ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης *Γρηγόριος Παλαμάς*, ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου *Μάρκος Εὐγενικός*, πού πολέμησε τήν ἔνωση· ὁ ἐπίσης ἀνθρωπτικός *Γεώργιος Σχολάριος*, πού ἔγινε πρῶτος πατριάρχης μετά τήν ἄλωση· ὁ ἐνωτικός *Βησσαρίων*, πού ἔγινε ἀργότερα καρδινάλιος τοῦ πάπα· οἱ ἱστορικοί *Δούκας καί Γεώργιος Φραντζῆς*, πού ἔγραψαν γιά τήν ἄλωση· οἱ λόγιοι *Μανουήλ καί Ίωάννης Χρυσολωράς καί Γεώργιος Τραπεζούντιος*, πού δίδαξαν τά ἑλληνικά γράμματα στήν Ἰταλία πρὶν ἀκόμα ἀπό τήν ἄλωση κ.ἄ.

Στά χρόνια γύρω ἀπό τήν ἄλωση δημιουργήθηκε ἓνα μετα-

ναστευτικό ρεῦμα βυζαντινῶν λογίων πρὸς τὴ Δύση. Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἔφερναν μαζί τους πολύτιμα ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἔδειξαν στοὺς Εὐρωπαίους τὴ μορφωτικὴ τους ἀξία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ βοήθησαν στὴν Ἀναγέννηση, πού φανερώθηκε στὴν Εὐρώπῃ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα.

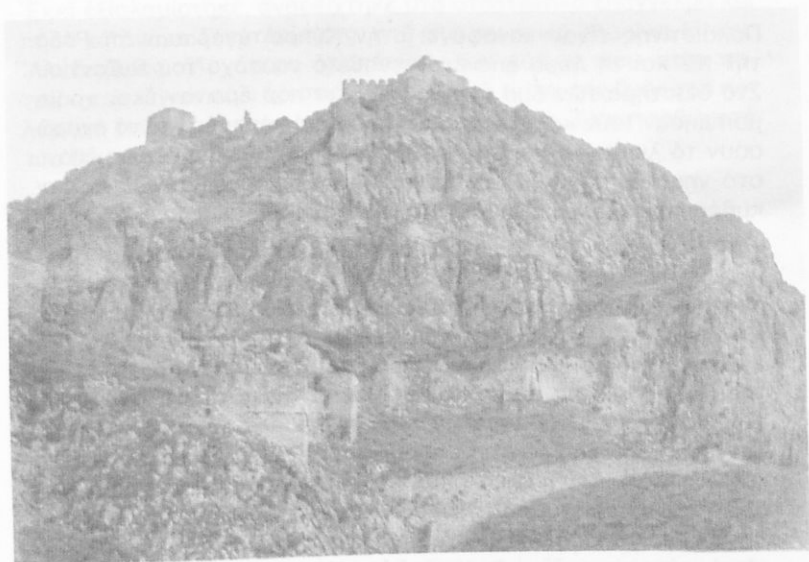
Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ ζωγραφικὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ τέχνη παρουσιάζει καινούρια ἀνθήση. Δείγματα αὐτῆς τῆς τέχνης συναντᾶμε στὶς βυζαντινὲς ἐκκλησίες τοῦ Μιστρᾶ, τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῶν Μετεώρων, τῆς Ἄρτας, τῆς Τραπεζούντας, τῆς Νίκαιας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Ἑλληνοβυζαντινοὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχοντοπούλες πού ἀντιστάθηκαν στοὺς Φράγκους

— Ὅταν οἱ Φράγκοι κατακοῦσαν τὴν Πελοπόννησο, βρῆκαν ἀντίσταση ἀπὸ τοπικοὺς ἑλληνοβυζαντινοὺς ἄρχοντες. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ *Λέων Σγουρός*. Ὁ Σγουρὸς δὲν μπόρεσε νὰ ἀναχαιτίσει τοὺς σιδερόφραχτους ἵπποτες οὔτε στὴ Ρούμελη οὔτε στὸ Μοριά καὶ στὸ τέλος κλείστηκε στὸ κάστρο τοῦ Ἀκροκόρινθου. Οἱ Φράγκοι τὸν πολιορκήσαν στενά. Ὁ Λέων ἀντιστάθηκε ἡρωϊκά, ἀλλὰ βλέποντας ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά καμιὰ ἐλπίδα, ἔκαμε κάτι τὸ ἀπίστευτο. Ἀνέβηκε πάνω στὸν πιὸ ψηλὸ βράχο τοῦ κάστρου καθalάρης καὶ σπηρουνίζοντας τὸ ἄλογό του, πού τοῦ εἶχε δέσει τὰ μάτια, πήδησε στὸ κενό. Καθalάρης καὶ ἄλογο κομματιάστηκαν ἐπάνω στὰ ἄγρια βράχια.

— Ἐνα ἄλλο ἐπεισόδιο τῶν χρόνων ἐκείνων, πού ἔγινε θρύλος, εἶναι ὁ ἡρωϊκὸς θάνατος τῆς ἀρχοντοπούλας *Μαρίας Δοξαπατρῆ*. Ὁ πατέρας τῆς Μαρίας ὑπερασπίστηκε μὲ γενναιότητα τὸ «δυναμάριν» του στὴ Γορτυνία, πού ἦταν τὸ κάστρο Ἀράκκλοβο. Ὅταν πιά φάνηκε ὅτι κάθε παραπέρα ἀντίσταση ἦταν μάταιη, ἡ Μαρία Δοξαπατρῆ γκρεμίστηκε ἀπὸ τὶς ἐπάλξεις τοῦ κάστρου, γιὰ νὰ μὴν πέσει στὰ χέρια τῶν Φράγκων.

Ο Άκροκόρινθος με τό βενετσιάνικο κάστρο του

Ἡ Φραγκοκρατία στά ἑλληνικά νησιά

— Οἱ *Βενετοί* ἔφεραν μαζί τους στίς *Κυκλάδες* Καπουτσίνοους ἱεραπόστολους καί ἔκαναν προσηλυτισμό τῶν κατοίκων. Μ' αὐτόν τόν τρόπο πολλοί κάτοικοι, ἰδαίτερα τῆς Σύρου καί τῆς Τήνου, ἔγιναν καθολικοί. Ἀκόμα καί σήμερα υπάρχουν ἀρκετοί στή Σύρο (γνωστοί μέ τό ὄνομα φραγκοσυριανοί) καί σέ ἄλλα νησιά.

— Ἡ *Εὐβοία*, ὅπως καί ἡ Πελοπόννησος καί ἡ Κρήτη, εἶναι γεμάτη ἀπό καστέλια καί πολεμικούς πύργους. Οἱ Βενετοί ὀνόμασαν τή Χαλκίδα *Νέγριπο* ἢ *Νεγρεπόντε* καί ἀπό τότε καί γιά πολύ καιρό καί οἱ Ἕλληνες τήν ὀνόμαζαν Ἔγριπο.

— Οἱ *Γενοβέζοι* ἄρχοντες τῆς *Χίου* Ἰουστινιάνοι εἶχαν κάμει μιά μετοχική ἐμπορική ἐταιρία, τή *Μάονα*, πού τοὺς ἄφηνε μεγάλα κέρδη. Ἀπό τή γενοβέζικη αὐτή οἰκογένεια ἦταν καί ὁ γενναῖος Ἰωάννης Ἰουστινιάνης, πού ὀργάνωσε τήν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινούπολης.

— Οἱ *Ἰωαννίτες ἰππότες*, πού κυνηγημένοι ἀπό τοὺς Τούρκους τῆς

Παλαιστίνης είχαν καταφύγει στην Κύπρο, αγόρασαν τη Ρόδο, την Κώ και τη Λέρο από ένα γενοβέζο ναύαρχο του Βυζαντίου. Στο διάστημα των δυο περίπου αιώνων που έμειναν εκεί, χρησιμοποίησαν τους καλύτερους τεχνικούς της εποχής, για να όχυρώσουν τό λιμάνι και την πόλη της Ρόδου και άλλες θέσεις επάνω στο νησί. Οί άρχηγοί των ιπποτών, που όνομάζονταν μάγιστροι, κυβέρνησαν καλά και έκαμαν τό νησί νά εύτυχήσει.

Πώς οί Βυζαντινοί πήραν πίσω την Πόλη

— Ή ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης έγινε μέ τόν έξής τρόπο. Ή Μιχαήλ Παλαιολόγος είχε στείλει τό στρατηγό του Άλέξιο Στρατηγόπουλο μ' ένα στρατιωτικό απόσπασμα στά περιχώρα της Πόλης, για νά παρακολουθεί τίς κινήσεις των Φράγκων και των Βουλγάρων. Ή Στρατηγόπουλος πληροφορήθηκε από έβελοντές της περιοχής ότι ή φρουρά της Πόλης έλειπε σέ κάποια κοντινή θαλασσινή επιχείρηση. Έμπασε λοιπόν μιά όμάδα άνδρων από κάποια ύπόγεια είσοδο κι αυτοί άνοιξαν τίς πύλες και στούς ύπόλοιπους. Όταν τά βενετσιάνικα καράβια γύρισαν από την άποστολή τους, οί Φράγκοι δέν τόλμησαν νά επιχειρήσουν άνακατάληψη της Πόλης, αλλά σηκώθηκαν κι έφυγαν.

Ή Χωλός Τιμούρ ή Ταμερλάνος

— Ή Ταμερλάνος (1336-1405) ήταν ένας μεγάλος κατακτητής της κεντροδυτικής Άσίας, που έμεινε στην ίστορία για τίς άγριότητες του. Τ' όνομά του ήταν Τιμούρ Λένκ, που σημαίνει Τιμούρ ό Χωλός. Τό 1402 στη μάχη της Άγκύρας διέλυσε τό στρατό του Βαγιαζίτ, που ως τότε νίκες μόνο είχε γνωρίσει, γι' αυτό και τόν όνόμαζαν Γιλδιρίμ, δηλ. Κεραυνό. Ή Βαγιαζίτ πιάστηκε αιχμάλωτος και πέθανε από τή λύπη του λίγους μήνες άργότερα, κλεισμένος σ' ένα σιδερένιο κλουβί. Ή Ταμερλάνος διέσχισε τή Μικρά Άσία και έφτασε ως τή Σμύρνη. Έπειτα γύρισε στη Σαμαρκάνδη του Τουρκεσάν, σχεδιάζοντας μιά μεγάλη έκστρατεία έναντίον της Κίνας. Πέθανε όμως πριν την πραγματοποίησει.

Ή Γεώργιος Καστριώτης ή Σκεντέρμπεης

— Ή Γεώργιος Καστριώτης (1403-1468) ήταν γιός του ήγεμόνα της Άλβανίας Ήωάννη Καστριώτη. Τά νεανικά του χρόνια τά πέρασε στην αύλή του σουλτάνου Μουράτ Β', που τόν κρατούσε όμηρο για νά έχει έξασφαλισμένη την ύποταγή του πατέρα του.

Ἐκεῖ ἐξιλαμίστηκε, ἀναδείχτηκε στό στρατιωτικό ἐπάγγελμα καί πήρε τό ὄνομα *Σκεντέρμπεης*, πού στά τουρκικά σημαίνει Μπέης Ἀλέξανδρος. Ἀργότερα δραπέτευσε καί γύρισε πίσω στήν πατριδα του, ἔγινε πάλι χριστιανός καί ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του πολέμησε τοὺς Τούρκους μέ μεγάλη γενναιοσύνη. Τά κατορθώματά του δημιούργησαν πολλοὺς θρύλους.

Πολεμικά μέσα καί τεχνάσματα τῆς ἐποχῆς

— Τά *πυροβόλα*, πού διέθετε ὁ τουρκικός στρατός, τά εἶχε κατασκευάσει ἓνα Οὐγγρος τεχνίτης, ὁ *Οὐρβανός*, πού ἐξαγοράστηκε ἀπό τό Μωάμεθ μέ ἀντάλλαγμα πλουσιότατη ἀμοιβή. Ἐνα ἀπό τά πυροβόλα αὐτά ἦταν πολύ μεγάλο καί μπορούσε νά ἐκσφενδονίζει μεγάλες πέτρες ἐναντίον τῶν τειχῶν. Αὐτό τό κανόνι εἶχε γίνε ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τῶν πολιορκημένων.

— Οἱ πολιορκητές Τούρκοι δοκίμασαν νά περάσουν στήν Πόλη ἀπό ὑπονόμους πού ἔσκαβαν κάτω ἀπό τά τείχη. Ἀλλά οἱ Βυζαντινοί εἶχαν ἓναν εἰδικό σ' αὐτῇ τῇ δουλειά, τό μηχανικό *Γιοχάννης Γκράντ*, πού ἐξουδετέρωσε τίς ἀπόπειρες τῶν Τούρκων. Ὁ Γράντ ἔσκαβε ὑπονόμους ἀπό μέσα πρὸς τά ἔξω, ὥσπου συναντοῦσε τοὺς ὑπονόμους τῶν Τούρκων. Ἐπειτα τοὺς κατέστρεφε, καίγοντας τά ξύλινα ὑποστηρίγματά τους, ἢ διοχετεύοντας νερό ἢ καπνό.

Λαϊκά σύμβολα καί θρύλοι

— Ὁ *δικέφαλος ἀετός* γιὰ πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες τῆς Νίκαιας. Ἀργότερα γίνεται τό ἔμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῶν Παλαιολόγων στήν Κωνσταντινούπολη καί στό Μιστρά. Ὁ δικέφαλος ἀετός, πού τό ἓνα κεφάλι του κοιτάζει δεξιὰ καί τό ἄλλο ἀριστερά, συμβολίζει τὴν ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου σέ Ἀνατολή καί Δύση. Μετά τὴν ἄλωση ἔγινε τό σύμβολο τοῦ πόθου τῶν Ἑλλήνων νά δοῦν ἀναστημένο τό Βυζάντιο. Ὁ λαός ὀνόμασε τό δικέφαλο ἀετό ἅγιο πουλί καί τόν χρησιμοποίησε στίς διακοσμῆσεις του, κεντήματα, ξυλογραφίες, ἀκόμα καί πάνω στίς βασιλοπιτες. Παρουσιάζεται ἐπίσης σέ διάφορες παραστάσεις μαζί μέ τό *Μέγα Ἀλέξανδρο*, πού ἦταν ἐπίσης ἓνα ἀγαπητό θέμα τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων.

— Ὁ λαογράφος *Νικόλαος Πολίτης* εἶχε καταγράψει τόν παρακάτω θρύλο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τό *μαρμαρωμένο βασιλιά*:

“Όταν ήλθε ή ώρα ή Πόλη νά τουρκέψει καί μπήκαν μέσα οί Τούρκοι, έτρεξε ό βασιλιάς μας καθάλα στ’ άλογό του νά τούς έμποδίσει. Ήταν πλήθος άρίφνητο ή Τουρκιά, χιλιάδες τόν έβαλαν στή μέση κι εκείνος χτυπούσε κι έκοβε μέ τό σπαθί του. Τότε σκοτώθη τ’ άλογό του κι έπεσε κι αυτός. Κι εκεί πού ένας Άράπης σηκωσε τό σπαθί νά χτυπήσει τό βασιλιά, ήλθε άγγελος Κυρίου καί τόν άρπαξε καί τόν πήγε σέ μία σπηλιά βαθιά στή γη κάτω, κοντά στή Χρυσόπορτα. Έκει μένει μαρμαρωμένος ό βασιλιάς καί καρτερεί τήν ώρα νά ρθει πάλι ό άγγελος νά τόν σηκώσει. Οί Τούρκοι τό ξέρουν καλά αυτό, μά δέν μπορούν νά βρουν τή σπηλιά πού είναι ό βασιλιάς· γι’ αυτό έχτισαν τήν πόρτα πού ξέρουν πώς άπ’ αυτή θά μπει ό βασιλιάς νά τούς πάρει πίσω τήν Πόλη. Μά, όταν είναι θέλημα Θεού, θά κατέβει ό άγγελος στή σπηλιά καί θά τόν ξεμαρμαρώσει καί θά του δώσει στό χέρι τό σπαθί πού είχε στή μάχη. Καί θά σηκωθεί ό βασιλιάς καί θά μπει στήν Πόλη άπό τή Χρυσόπορτα καί κυνηγώντας μέ τά φουσατά του τούς Τούρκους, θά τούς διώξει ως τήν Κόκκινη Μηλιά. Καί θά γίνει μεγάλος σκοτωμός, πού θά κολυμπήσει τό μοσκάρι στό αίμα.

— “Ένα άπό τά πιό γνωστά τραγούδια του έλληνικού λαού γιά τήν άλωση είναι τό παρακάτω:

*Σημαίνει ό Θεός, σημαίνει ή γη, σημαίνουν τά έπουράνια,
σημαίνει κι ή Άγιά Σοφιά, τό μέγα μοναστήρι,
μέ τετρακόσια σήμαντρα κι έξηνταδυό καμπάνες
κάθε καμπάνα καί παπάς, κάθε παπάς καί διάκος.
Ψάλλει ζερβά ό βασιλιάς, δεξιά ό πατριάρχης,
κι άπ’ τήν πολλή τή ψαλμουδιά έσειόντανε οί κολόνες.
Νά μπουνε στό χερουβικό καί νά βγει ό βασιλέας,
φωνή τούς ήρθε έξ ούρανού κι άπ’ άρχαγγέλου στόμα:
«Πάψετε τό χερουβικό κι άς χαμηλώσουν τ’ άγια,
παπάδες πάρτε τά ιερά κι έσεις κεριά σηηστείτε,
γιατί είναι θέλημα Θεού ή Πόλη νά τουρκέψει.
Μόν’ στείλτε λόγο στή Φραγκιά, νά ρθουνε τρία καράθια·
τό νά νά πάρει τό Σταυρό καί τ’ άλλο τό Βαγγέλιο
τό τρίτο, τό καλύτερο, τήν Άγία Τράπεζά μας,
μή μās τήν πάρουν τά σκυλιά καί μās τήν μαγαρίσουν.»
Ή Δέσποινα τaráχτηκε καί δάκρυσαν οί εικόνες
«Σώπασε, κυρά Δέσποινα, καί μήν πολυδακρύξεις·
Πάλι μέ χρόνους μέ καιρούς, πάλι δικά σας είναι».*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Τί θυμάσαι;

- 'Από τό δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν πέρασαν Φ _ _ _ _ _ Κ _ _ _ _
_ _ _ _ _ καί οἱ Ἴταλοί δουῆκες Ἀ _ _ _ _ _
- Τό πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας εἶχε πρωτεύουσα τήν Ἀ _ _ _ _ _
_ _ _
- Ἰσχυρές ναυτικές βάσεις τῶν Βενετῶν στήν Πελοπόννησο ἦ-
ταν ἡ Μ _ _ _ _ _ καί ἡ Κ _ _ _ _ _
- Ἀπό τήν περιοχή τῆς Τραπεζούντας προέρχονται οἱ Ἑλληνες
πρόσφυγες Π _ _ _ _ _
- Οἱ Βυζαντινοί χώρισθηκαν σέ δύο παρατάξεις. Αὐτές ἦταν 1) Οἱ
ἐ _ _ _ _ _ πού ἤθελαν τήν ἔνωση μέ τή Δυτική Ἐκκλησία,
καί
2) Οἱ ἀ _ _ _ _ _ πού προτιμοῦσαν «σαρῖκι τούρκικο
παρά κουκούλα λατινική».
- Οἱ Τούρκοι πού διαδέχτηκαν τούς Σελτζούκους ὀνομάστηκαν
Ὁ _ _ _ _ _ ἀπό τόν ἰδρυτή τοῦ κράτους Ὀσμάν ἢ
Ὀθωμάν.
- Γιά νά αὐξήσουν τόν πληθυσμό καί τή στρατιωτική τους δύνα-
μη οἱ Ὀθωμανοί κατέφυγαν στόν ἐ _ _ _ _ _
τῶν κατοίκων τῆς Μ. Ἀσίας καί στό π _ _ _ _ _
Ἀπό τά χριστιανόπουλα πού ἄρπαζαν ἔθγαιναν οἱ ὀρμητικοί καί
φανατισμένοι Γ _ _ _ _ _
- Οἱ Φράγκοι βρῆκαν ἀντίσταση στή νότια Ἑλλάδα ἀπό τόν
Λ _ _ _ _ Σ _ _ _ _
- Ἡ Ἑλληνίδα ἀρχοντοπούλα πού γκρεμίστηκε ἀπό τό κάφτρο
Ἀράκλοβο τῆς Γορτυνίας, γιά νά μὴν πέσει στά χέρια τῶν
Φράγκων, ὀνομαζόταν Μ _ _ _ _ Δ _ _ _ _
- Ἀλθανός ἡρωικός ἡγεμόνας πού εἶχε τό ἑλληνικό ὄνομα Γεώρ

γιος Καστριώτης καί τό Τουρκικό Σ _ _ _ _ _

— Έγινε έμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῶν Παλαιολόγων καί λαϊκό σύμβολο τοῦ πόθου τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων νά δοῦν ἀναστημένο τό Βυζάντιο: Δ _ _ _ _ _

ἂ _ _ _ _

(Δικέφαλος ἀετός - Μαρία Δοξαπατρῆ - Λέοντα Σγουρό - Πόντιοι - Φράγκοι, Καταλανοί, Ἀτσαγιόλες - Μεθώνη, Κορώνη - Ὄθωμανοί - Ἀνδραβίδα - ἐξισλαμισμός, παιδομάζωμα, γενίτσαροι - Σκεντέρμπεης - ἐνωτικοί, ἀνθηνωτικοί)

2) Δίνεται ἓνα σύνολο προσώπων πού ἐζησαν στούς δυόμισι τελευταίους αἰῶνες τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας:

Μιχαήλ Παλαιολόγος, Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος, Μάρκος Σανουῦδος, Κατελοῦζοι, Ὄσμάν, Σιγισμουῦνδος, Σκεντέρμπεης, Γεώργιος Γεμιστός ἢ Πλήθων, Γεώργιος Σχολάριος, Βησσαρίων, Ταμερλάνος, Λαδισλαος, Βαγιαζίτ, Ἰουστινιάνοι, Γκύζηδες, Ὄθων Ντελαρός, Μανουήλ Παλαιολόγος, Ἰωάννης Κατακουζηνός, Γρηγόριος Παλαμάς, Μάρκος Εὐγενικός, Δούκας, Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, Γεώργιος Φραντζής, Μουράτ, Μωάμεθ, Θεόδωρος Λάσκαρης, Ἰωάννης Βατάτζης, Λέων Σγουρός, Μιχαήλ Ἄγγελος Δούκας Κομνηνός, Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας, Ἰωάννης Οὐνυάδης, Μανουήλ Χρυσολωράς, Ἰωάννης Χρυσολωράς, Γεώργιος Τραπεζούντιος.

Χώρισέ το στά ὑποσύνολά του:

Βυζαντινοί αὐτοκράτορες καί ἄρχοντες:

.....

.....

Φράγκοι φεουδάρχες:

.....

Βενετοί ἄρχοντες:

Γενουάτες ἄρχοντες:

.....

Ὅθωμανοὶ σουλτάνοι:

Οὐγγροὶ βασιλιάδες καὶ στρατηγοί:

Ἄλβανοὶ ἡγεμόνες:

Μογγόλοι κατακτητές:

Βυζαντινοὶ λόγιοι:

.....

.....

.....

3) Νά ἐνώσεις μέ γραμμές αὐτά πού πᾶνε μαζί:

Κράτη - Τόποι	Ἄρχοντες
Λατινική αὐτοκρατορία τῆς Ρωμ- νίας	Μιχαήλ Ἄγγελος Δούκας
Βασίλειο Θεσσαλονίκης	Κομνηνός
Δουκάτο Ἀθηνῶν	Παλαιολόγοι
Πριγκιπάτο Ἀχαΐας	Ἴππότες Ἁγίου Ἰωάννου
Δουκάτο Νάξου καὶ Ἀρχιπελάγους	Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας
Τήνος καὶ Μύκονος	Βονιφάτιος Μομφερατικός
Λέσβος	Κομνηνοὶ
Χίος	Θεόδωρος Λάσκαρης
Ρόδος	Ὅθων Ντελαρός
Κύπρος	Βιλλεαρδουῖνος
Αὐτοκρατορία Τραπεζούντας	Μάρκος Σανούδος
Δεσποτάτο Ἠπείρου	Γκύζηδες
Αὐτοκρατορία Νίκαιας	Λουζινιάν
Δεσποτάτο Μιστρά	Ἰουστινιάνοι
	Κατελοῦζοι

4) Νά ενώσεις μέ γραμμές τά άποσυνδεμένα όνόματα (μερικά έχουν περισσότερες από μία συνδέσεις):

Αυτοκρατορία

Άχαϊας

Δεσποτάτο

Μιστρᾶ

Πριγκιπάτο

Τραπεζούντας

Δουκάτο

Άθηνῶν

Νίκαιας

Άπείρου

Νάξου καί Άρχιπελάγους

5) Ποιός τό εἶπε;

« Ἡ Πόλις ἑάλω»

« Ἡ πόλη κυριεύεται κι ἐγώ ἀκόμα ζῶ;»

«Μεγαλύτερος στρατηγός θά εἶναι ἐκεῖνος πού θά πάρει τήν Πόλη.»

«Δέν εἶναι κανένας Χριστιανός νά μοῦ πάρει τό κεφάλι;»

«Όλοι μέ μιά γνώμη ἔχουμε πάρει τήν ἀπόφαση νά πεθάνουμε καί νά μή λογαριάσουμε τή ζωή μας.»

«Πάλι μέ χρόνους μέ καιρούς πάλι δικά σας εἶναι.»

«Καλύτερα σαρίκι τούρκικο παρά κουκούλα λατινική.»

(Κωνσταντίνος Παλαιολόγος - Ὁ ἀνώνυμος ἑλληνικός λαός - Ὁ λαός τῆς Κωνσταντινούπολης - Οἱ ἀθηνωτικοί - Ὁ προφήτης Μωάμεθ)

6) Τί θυμάσαι από τήν ἄλωση;

— Ζεῖ «μαρμαρωμένος» στούς θρύλους καί τίς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ: Κ _ _ _ _ _ Π _ _ _ _ _

— Σ' ἐκείνη τήν Πύλη ἔπεσε ὄρθιος: Ρ _ _ _ _ _

— Τουρκικά σημαίνει «νέος στρατός»: Γ _ _ _ _ _

— «Ἡ Πόλις ἐ _ _ _» (κυριεύτηκε).

— Θυμίζει Κανάρη: Φ _ _ _ _ _

— Κόλπος πού τόν ἔφραζε μιά χοντρή ἄλυσίδα: Κ _ _ _ _ _

— Ἐκείνη ἡ μοιραία ἀνοιχτή καστρόπορτα: Κ _ _ _ _ _

— Ἡ Πόλη ἔπεσε σίς _ _ _ _ _

— Τό ἴδιο ὄνομα εἶχαν ὁ Προφήτης καί ὁ Πορθητής: Μ _ _ _ _

— Γενναῖος, ἀλλά δείλιασε τήν τελευταία στιγμή:

Ἴ _ _ _ _ _

(Κεράτιος - Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος - γενίτσαροι - Ρωμανοῦ - ἑάλω - Φλαντανελάς - Κερκόπορτα - 29 Μαΐου 1453 - Μωάμεθ - Ἰουστινιάνης)

Τίτλοι ἀρχηγῶν κρατῶν ἐκείνου τοῦ καιροῦ:

Ἄρχηγός τοῦ βυζαντινοῦ κράτους:

Ἄρχηγός ἀραβικοῦ κράτους:

Ἄρχηγός ἀβαρικοῦ κράτους:

Ἄρχηγός μογγολικοῦ κράτους:

Ἄρχηγός μουσουλμανικοῦ κράτους:

Ἄρχηγός ρωσικοῦ-σλαβικοῦ κράτους:

Ἄρχηγός φραγκικοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν:

Ἄρχηγός φραγκικοῦ κράτους τοῦ Μορέως:

Ἄρχηγός ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Μιστρᾶ:

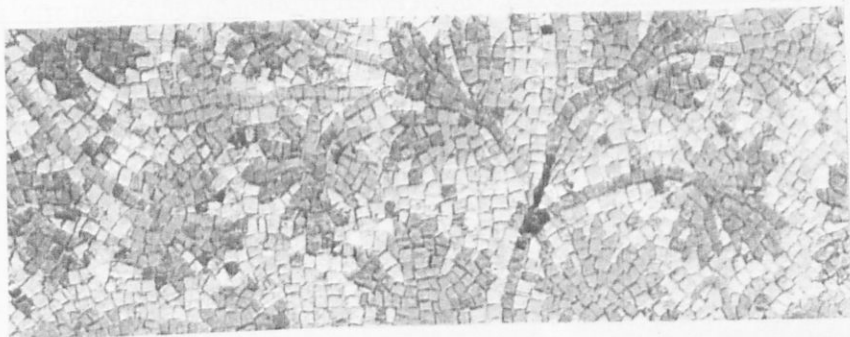
(Αὐτοκράτωρ ἢ βασιλεὺς - Σουλτάνος - Δεσπότης - Χαλίφης -
Τσάρος - Πρίγκηψ - Χάνος ἢ Χαγάνος - Δούξ - Χάν)

8) Σωστό ἢ ὄχι;

Ὁ ἥρωικός θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου στίς ἐπάλξεις τῆς Κωνσταντινούπολης ἔχει ὁμοιότητες:

- Μέ τό θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα μπροστά στά τεῖχη τῆς Τροίας.
- Μέ τή θυσία τοῦ Λεωνίδα στά Στενά τῶν Θερμοπυλῶν.
- Μέ τή θριαμβευτική πορεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στά βάθη τῆς Ἀσίας.
- Μέ τήν ἥρωική ἀντίσταση τοῦ Διάκου στό γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας.
- Μέ τό ΟΧΙ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.

Ἀπάντησε προφορικά καί δικαιολόγησε τή γνώμη σου.

ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

1. Βυζάντιο (4ος - 15ος αι. μ.Χ.): ένας φάρος με χριστιανικό και έλληνικό φώς μέσα στα σκοτάδια του μεσαιώνα

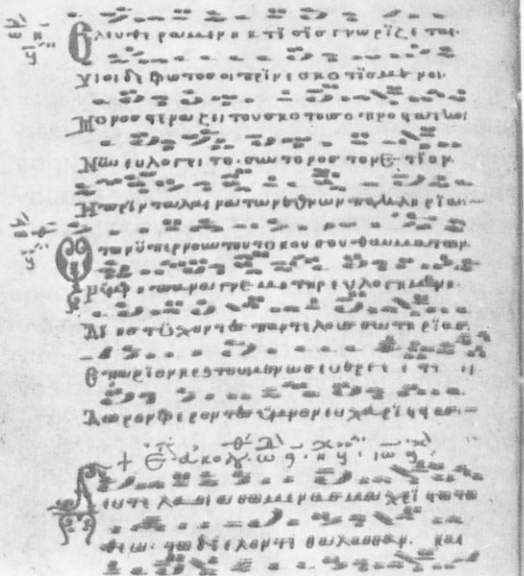
Πολλοί ιστορικοί πιστεύουν ότι η βυζαντινή ιστορία αρχίζει με τό Μεγάλο Κωνσταντίνο, πού έκαμε πρωτεύουσα τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας τήν Κωνσταντινούπολη (στή θέση του αρχαίου Βυζάντιου) και αναγνώρισε τή χριστιανική θρησκεία. Η αυτοκρατορία του Κωνσταντίνου ήταν συνέχεια τής ρωμαϊκής και τήν όνομασία «ρωμαϊκή» τή διατήρησε ως τό τέλος τής υπερχιλιόχρονης ζωής της. Στα χρόνια των διαδόχων του Μεγάλου Θεοδοσίου περιορίστηκε στο ανατολικό ρωμαϊκό κράτος και μέσα σε δέκα αιώνες έκαμε συνεχείς πολυμέτωπους αγώνες, για να υπερασπιστεί ή να επεκτείνει τά σύνορά της. Στο μακρότατο αυτό διάστημα δέχτηκε τίς άσταμάτητες επιθέσεις άπολίτιστων ακόμα λαών, πού κατέφθαναν σε άπανωτά κύματα άπό τά βάθη τής Άσίας και άπό τό βοριά — τελευταία και άπό τή Δύση. Μερικοί άπό τούς άρπακτικούς εκείνους επιδρομείς πέτυχαν να άποσπά-

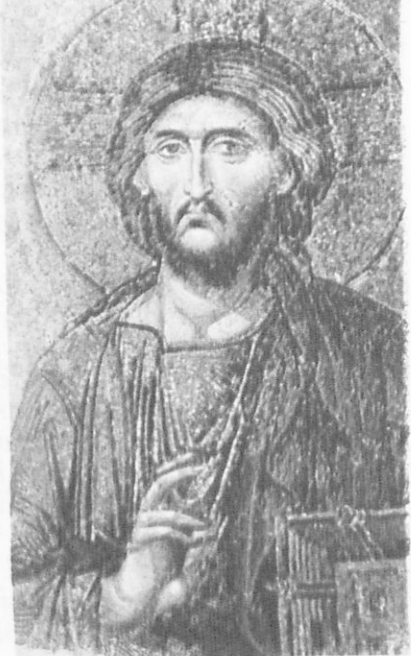
σουν όρισμένες έπαρχίες, άλλοι έγκαταστάθηκαν σέ έδάφη τής αύτοκρατορίας καί έγιναν ύπηκοοί ή ύποτελείς. Άλλά ό κύριος όγκος τών έχθρικών λαών άναχαιτίστηκε καί ή έμειναν έκεϊ στά σύνορα ή τράβηξαν πρός άλλες κατευθύνσεις. Στο τέλος έξωτερικοί έχθροί καί έσωτερικές άδυναμίες έφεραν τήν κατάρρευση τής αύτοκρατορίας.

Ή βυζαντινή αύτοκρατορία ήταν ένα πολυεθνικό κράτος, τήν άποτελοϋσαν δηλαδή λαοί μέ διαφορετικές γλώσσες καί διαφορετικά ήθη καί έθιμα. Ή σύνθεση του πληθυσμού δέν ήταν πάντοτε ή ίδια, γιατί τά σύνορα τής αύτοκρατορίας άλλαζαν κάθε τόσο καί καινούριοι κάθε φορά λαοί έμπαιναν μέσα στην επικράτεια τής. Ύπηρχε πάντως ένας μόνιμος έθνολογικός πυρήνας, πού τόν άποτελοϋσαν οί έλληνικοί πληθυσμοί τής έλληνικής χερσονήσου καί τής Μικράς Άσίας. Σιγά σιγά όλοι αύτοί οί λαοί ένιωσαν νά τούς ένώνει, έκτός από τήν ίδια κρατική διοίκηση, ή ίδια *χριστιανική θρησκεία*. άκόμα ένιωσαν σαν κάτι δικό τους τόν *πολιτισμό τής αρχαίας Έλλάδας*, άφοϋ ό τόπος πού κατοικοϋσαν εκείνοι οί μεγάλοι ήταν καί τώρα ή βάση τής αύτοκρατορίας. Μέ τόν καιρό ή αύτοκρατορία μεταμορφώθηκε σ' ένα κράτος πού είχε τό όνομα μόνο ρωμαϊκό, ένω κατ' άλλα ήταν χριστιανικό καί έλληνικό. "Όσο μάλιστα πιό πολύ στένευαν τά σύνορα του Βυζαντίου, τόσο καί πιό φανερή γινόταν ή έλληνικότητά του. "Όταν έπεφτε ή Κωνσταντινούπολη, οί κάτοικοι στο κέντρο καί στις έπαρχίες δέ μιλοϋσαν μόνο έλληνικά αλλά είχαν καί συνείδηση έλληνική. "Ό ίδιος ό τελευταίος Κωνσταντίνος όνόμασε τήν Πόλη «έλπίδα καί χαρά όλων τών Έλλήνων».

Αύτή ή έλληνοχριστιανική βυζαντινή αύτοκρατορία μέ κέντρο τήν *Κωνσταντινούπολη* — τή μόνη κοσμούπολη τής έποχής — δημιούργησε σπουδαίο πολιτισμό, τήν ώρα πού ή Εϋρώπη άγωνιζόταν νά βρεί τό δρόμο της έπειτα από τίς άλλεπάλληλες μεταναστεύσεις άπολίτιστων λαών. "Άξιοι αύτοκράτορες καλυτέρεψαν τούς *ρωμαϊκούς νόμους* καί κυβέρνησαν μέ περισσότερη δικαιοσύνη από άλλοτε. Προστάτεψαν τή *γεωργία*, τή *βιοτεχνία* καί τό *έμπόριο* καί έτσι έξασφάλισαν καλύτερη ζωή στους κατοίκους. "Έκαμαν έργα κοινής *ώφελείας* (δρόμους, γέφυρες, ύδραγωγεία, λουτρά κτλ.), *φιλανθρωπικά ιδρύματα* (πιτωχοκομεία νο-

Άριστερά: δείγμα γραφής βυζαντινής μουσικής από κώδικα του 13ου αι. Δεξιά: ό Χριστός, ψηφιδωτό από τή Δέηση τής Άγιας Σοφίας, 13ος αι.

σοκομεία κτλ.) και *έξωραϊστικά μνημεία*. Έκτός από τό κράτος και ή Έκκλησία βοήθησε αυτούς πού είχαν ανάγκη.

Οί άνθρωποι τής βυζαντινής έποχής έζησαν κάτω από τή σκέπη του *αυτοκράτορα* και τής *Έκκλησίας*. Ό αυτοκράτορας θεωρούσε τόν έαυτό του διορισμένο άπ' τό Θεό και έπαιρνε τό στέμμα του από τά χέρια του πατριάρχη. Όλοι, άρχοντες και λαός, ήταν πολύ θεοσεβείς. Γι' αυτό και τά έργα τέχνης πού δημιουργήσαν είχαν σχέση μέ τή χριστιανική λατρεία: ναοί, άγιογραφία, εκκλησιαστική ύμνογραφία και μουσική. Η *έκκλησιαστική άρχιτεκτονική* και *ζωγραφική* είναι ό,τι πιό ξεχωριστό έδωσαν οί Βυζαντινοί και θαυμάζεται από όλον τόν κόσμο σήμερα. Άνάμεσα σέ πολλά άλλα, ή *Άγία Σοφία* θεωρείται ένα από τά άριστουργήματα όλων τών έποχών.

Σ' αυτή τήν έποχή, πού όλοι ενδιαφέρονταν γιά θρησκευτικά ζητήματα, έζησαν οί *Πατέρες τής Έκκλησίας*. Μέ τή σοφία τους και τήν άρετή τους στερέωσαν και πλούτισαν τήν όρθόδοξη χριστιανική πίστη και πέρασαν μέσα στή μεγάλη έλληνοχριστιανική παράδοση πού φτάνει ώς τίσ ήμέρες μας.

Ἡ τάξη τῶν μορφωμένων ἔδειξε ἐπίσης μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά γράμματα. Οἱ *λόγιοι τοῦ Βυζαντίου* μελέτησαν τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἔκαναν διορθώσεις καί σχόλια, κι ἔτσι φροντισμένα τὰ παρέδωσαν στοὺς νεότερους.

Ἡ προσφορά τοῦ Βυζαντίου δέν εἶναι μόνο ὅτι δημιούργησε πολιτισμό μέ βάση τή χριστιανική θρησκεία καί τήν ἀρχαία ἑλληνική σκέψη, ἀλλά καί ὅτι προετοίμασε τήν Ἀναγέννηση τῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν στήν Εὐρώπη. Ἄν ἐπί δέκα καί πλέον αἰῶνες δέν εἶχε ἀποκρούσει τήν προέλαση τῶν ἡμιάγριων σιφῶν τῆς Ἀσίας, τό πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ ἀνώτερη μορφή ζωῆς πού δημιούργησε τό ἑλληνικό καί χριστιανικό πνεῦμα θά εἶχε ἐξαφανισθεῖ καί εὐρωπαϊκός πολιτισμός, ὅπως τόν ξέρουμε σήμερα, δέ θά ὑπῆρχε.

2. Μεσαιωνική Εὐρώπη (5ος-14ος αἰ. μ.Χ.): Φέουδα, πύργοι καί σιδερόφραχτοι ἵππότες

Τό *δυτικό ρωμαϊκό κράτος*, πού μέσα στά ὄρια του περιέκλειε μεγάλο μέρος τῆς δυτικῆς καί κεντρικῆς Εὐρώπης, καταλύ-

Μεσαιωνικό κάστρο στήν Ἰταλία

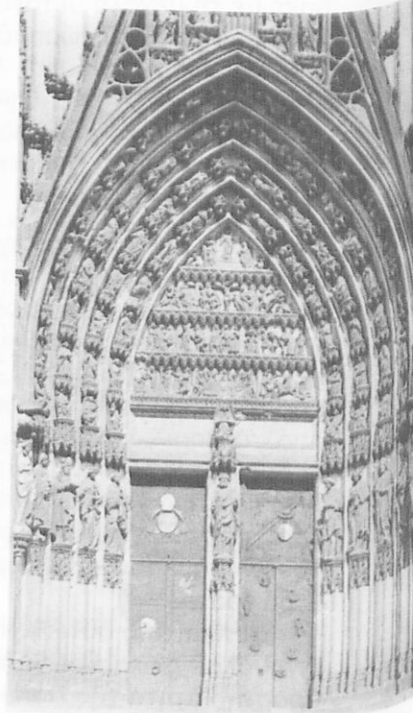

θηκε μέ τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν τοῦ 5ου μ.Χ. αἰώνα. Στά ἐδάφη του εἰσχώρησαν *Φράγκοι*, *Βησιγόθοι*, *Ὀστρογόθοι*, *Βουργούνδιοι*, *Βάνδαλοι*, *Ἀγγλοσάξωνες* κ.ἄ. Λίγο ἀργότερα κατέβηκαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία οἱ *Λομβαρδοί*. Ἀπό τόν 9ο-11ο αἰώνα νέο κύμα λαῶν πλημμύρισε τήν Εὐρώπη: *Σαρακηνοί* ἀπό τά νότια, *Οὐγγροι* καί *Σλάβοι* ἀπό τά ἀνατολικά καί κυρίως *Νορμανδοί* ἀπό τό βοριά.

Σ' ὄλο αὐτό τό διάστημα ὁ χάρτης τῆς Εὐρώπης ἄλλαξε πολλές φορές ὄψη. Κρατίδια σχηματίστηκαν, ἄλλα ἐξαφανίστηκαν καί στή θέση τους ξεφύτρωσαν νέα. Οἱ νεόφερτοι λαοί τῆς Εὐρώπης δέν μπόρεσαν νά ἐνωθοῦν καί νά ἀποτελέσουν ἕνα μεγάλο κράτος σάν τό Βυζάντιο. Ἔγιναν δύο σοβαρές προσπάθειες, μιά ἀπό τό βασιλιά τῶν Φράγκων *Καρλομάγνο* (771-814) καί δευτέρη ἀπό τό βασιλιά τῶν Γερμανῶν *Ὄθωνα τό Μέγα* (936-973). Καί οἱ δύο αὐτοί βασιλιάδες πῆραν τό στέμμα τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων ἀπό τοῦ πάπα τό χέρι στή Ρώμη καί φιλοδόξησαν νά ἀνασυστήσουν τήν παλιά ρωμαϊκή αὐτοκρατορία. Ἀλλά τά σχέδιά τους ναυάγησαν καί ἡ Εὐρώπη κομματιάστηκε καί πάλι σέ μικρότερα κράτη.

Οἱ λαοί τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο, εἶχαν γίνει ὄλοι χριστιανοί. Αὐτό τό χρωστοῦσαν στήν ἱεραποστολική δραστηριότητα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό καί στό πρόσωπο τοῦ *πάπα* ἀναγνώριζαν τό θρησκευτικό ἀρχηγό καί πνευματικό ὁδηγό τους. Ὁ πάπας ἀπόκτησε τεράστια δύναμη, ἀκόμα κι ἀνάμεσα στους ἰσχυροῦς ἡγεμόνες τῆς Δύσης, πού τόν ἐβλεπαν ὄχι μόνο σάν ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς ἀλλά καί σάν ἐπίτροπο τοῦ θρόνου τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πέτυχε ἔτσι ὡς ἕνα σημεῖο νά συνενώσει μέ ἄλλο τρόπο τήν κομματιασμένη Εὐρώπη. Ἡ ἐξουσία τοῦ πάπα ἐπάνω στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων ἦταν ἀπόλυτη. Γιὰ ὄσους τολμοῦσαν νά πᾶνε ἐναντίον του, εἶχε δύο τρομερά ὄπλα: τόν *ἀφορισμό* καί ἀργότερα τήν *Ἱερή Ἐξέταση*, ἕνα δικαστήριο πού δίκαιζε τούς αἰρετικούς, ἐπιβάλλοντας σέ πολλούς τό θάνατο ἐπάνω στήν πυρά.

Οἱ λαοί, πού οἱ μεγάλες μεταναστεύσεις τούς ἔφεραν στά ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀνακατεύτηκαν μέ τούς ντόπιους καί πῆραν πολλά πράγματα ἀπό τό ρωμαϊκό καί χριστιανικό τρόπο ζωῆς. Αὐτό φαίνεται πιό καθαρά στίς νεολατι-

Άριστερά: Καθεδρικός ναός γοθτικού ρυθμού στην Ίσπανία. Δεξιά: Εισόδος ναού γοθτικού ρυθμού

νικές, λεγόμενες, γλώσσες, πού σχηματίστηκαν με βάση τη λατινική: ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική. Για πολλούς αιώνες πάντως οι άνθρωποι της μεσαιωνικής Ευρώπης έζησαν μέσα στην άμαθεια και τη δεισιδαιμονία. Προς τό τέλος του μεσαίωνα είχαν διαμορφωθεί και σταθεροποιηθεί κάπως τά κυριότερα από τά εύρωπαϊκά κράτη, όπως περίπου τά ξέρουμε σήμερα: Γαλλία, Άγγλία, Γερμανία, Ίταλία, Ίσπανία. Τότε άρχισαν νά φανερώνονται και τά πρώτα σημάδια πού έφεραν τήν Άναγέννηση.

3. Άναγέννηση: Τό ξύπνημα τής Εύρώπης (15ος καί 16ος αιώνας)

Μέσα στή μεσαιωνική εύρωπαϊκή κοινωνία πολλά πράγματα άλλαξαν μέ τόν καιρό. Ό πληθυσμός τής Εύρώπης αύξήθηκε πολύ καί άρχισαν νά σχηματίζονται τά πρώτα μεγάλα άστικά κέντρα. Πολλοί άνθρωποι ζήτησαν διέξοδο στή βιοτεχνία καί τό εμπόριο καί αύτά τούς έφεραν πλούτη καί δύναμη. Οί σταυροφορίες ήταν ή πρώτη έξοδος τών δυτικοευρωπαϊών πέρα από τόν περιορισμένο τους χώρο στήν άνατολική Μεσόγειο, πού τούς άνοιξε μία νέα πηγή πλουτισμού. Έκει επίσης γνώρισαν τόν πολιτισμό τού Βυζαντίου καί τών Άράβων καί έπωφελήθηκαν άπ' αύτούς.

Άργότερα ή δίψα τους γιά πλουτισμό καί γιά γνωριμία μέ άγνωστους κόσμους τούς έσπρωξε καί έξω από τήν εύρωπαϊκή ήπειρο. Έτσι έκαμαν τίς μεγάλες ανακαλύψεις νέων θαλάσσιων δρόμων καί νέων ήπειρων. Οί σπουδαιότερες άπ' αύτές είναι: ή ανακάλυψη τής Άμερικης άπό τό Χριστόφορο Κολόμβο (1492), ή

Άριστερά: Έσωτερικό ναού γοθτικού ρυθμού
Δεξιά: Η Άποκαθήλωση, τού Μιχαηλάγγελου

Ἡ Παναγία τῆς καθέδρας τοῦ Ραφαήλ

ζουν τοὺς πίνακες καὶ τὰ γλυπτὰ τοῦ *Λεονάρδου ντὰ Βίντσι*, τοῦ *Μιχαήλ Ἀγγελου* καὶ τοῦ *Ραφαήλ*. Οἱ Ἴσπανοὶ μὲ ἰδιαίτερη ὑπερηφάνεια προβάλλουν τὰ ἔργα τοῦ *Γκρέκο* (τοῦ Ἑλληνα *Δομήνικου Θεοτοκόπουλου*), πού εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ζωγράφους ὄλων τῶν ἐποχῶν.

Τήν ἴδια περίπου ἐποχή ἐζησαν τρεῖς κορυφαῖοι ἐπιστήμονες: ὁ Κοπέρνικος στήν Πολωνία, ὁ Γαλιλαῖος στήν Ἰταλία καί ὁ Βάκωνας στήν Ἀγγλία. Οἱ δύο πρῶτοι ἀπέδειξαν κάτι πού φαινόταν ἀπίστευτο ὡς τότε: ὅτι ἡ γῆ δέν εἶναι τό κέντρο τοῦ σύμπαντος παρά κινεῖται γύρω ἀπό τόν ἥλιο. Ὁ Βάκωνας ὑποστήριξε ὅτι δέν μπορούμε νά κάμουμε ἐπιστήμη, ἂν δέν τή θεμελιώσουμε στήν προσεκτική παρατήρηση, στό πείραμα καί στή λογική. Ἀπό τότε ἡ ἐπιστήμη, ἀκολουθώντας τά διδάγματά τους, ἔκαμε θεαματικά ἄλλα καί ἔφθασε στή σημερινή διαστημική ἐποχή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

1. Ο άνθρωπος της ιστορίας και η αιωνιότητα	5
2. Μέτρηση του ιστορικού χρόνου· χρονολογία	6
3. Διαίρεση της ιστορίας	7
4. Σύντομη άνασκόπηση της ιστορίας της Γ' και Δ' τάξης	7

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

1. Τι λέει ο μύθος για την κτίση και τον έποικισμό της Ρώμης	9
2. Τι μαθαίνουμε από την ιστορία για το ξεκίνημα του ρωμαϊκού κράτους ...	12
3. Οί Ρωμαίοι κάνουν τις πρώτες μεγάλες τους εξορμήσεις	13
4. Η Έλλάδα και τά έλληνιστικά κράτη της Άνατολής άπέναντι στό ρωμαϊκό κίνδυνο	14
5. Τι βοήθησε στην έξάπλωση και πη στερέωση του ρωμαϊκού κράτους	17
6. Ένα κοσμοϊστορικό γεγονός: η εμφάνιση και η έξάπλωση του χριστιανισμού	20
7. Οί αιώνες της ρωμαϊκής ειρήνης (30 π.Χ.-330 μ.Χ.)	22
8. Οί Ρωμαίοι και οί Έλληνες. Έλληνορωμαϊκός πολιτισμός	24
Τό ηξερές αυτό;	27
Έργασίες	37

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306-337 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ποιός ήταν ο Κωνσταντίνος και πώς έγινε μονοκράτορας	42
---	----

2. Ποιά ήταν τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου πού ἔκαμαν τούς ἱστορικούς νά τόν ὀνομάσουν Μέγα	43
α) Ὁ χριστιανισμός βρίσκει τόν προσάτη του	44
β) Ὁ ἑλληνισμός τοῦ μεσαίωνα βρίσκει τό ἐθνικό του κέντρο	47
γ) Ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία βρίσκει τόν ἀναδιοργανωτή καί ὑπερασπιστή της	49
3. Ἰουλιανός (361-363 μ.Χ.)	50
Τό ἡξερές αὐτό;	51
Ἔργασίες	52

2

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379-395 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ὁ Θεοδόσιος ἐπιβάλλει τήν ὀρθόδοξη χριστιανική θρησκεία	53
2. Ὁ Μ. Θεοδόσιος τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ ἀδιαίρετου ρωμαϊκοῦ κράτους	55
3. Σημαντικά πρόσωπα καί ἔργα στά χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Θεοδοσίου	56
Τό ἡξερές αὐτό;	58
Ἔργασίες	61

3

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αἰ. μ.Χ.)

1. Ποιός ἦταν ὁ Ἰουστινιανός καί ποιούς εἶχε συνεργάτες	64
2. Τί ἦταν ἡ στάση τοῦ «νίκαια»	66
3. Τό ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ πάει νά γίνει πραγματικότητα	67
4. Πιό μεγάλος στά ἔργα εἰρήνης	70
5. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	74
Τό ἡξερές αὐτό;	75
Ἔργασίες	76

4

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (7ος αἰ. μ.Χ.)

1. Ἐνας καθαρά βυζαντινός «πιστός ἐν Χριστῷ βασιλεὺς»	78
---	----

2. Σέ τί κατάσταση βρήκε ὁ Ἡράκλειος τὸ κράτος	79
3. Ἕνας ἱερός πόλεμος γιὰ τὸν Τίμιο Σταυρό	80
4. «Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ τὰ νικητήρια»	81
5. Μετὰ τοὺς Ἀβαροσλάβους καὶ τοὺς Πέρσες οἱ Ἄραβες	81
6. Τὸ ὑγρὸ πῦρ σώζει τὴ Βασιλεύουσα	85
7. Ἕνας νέος ἐπίφοβος λαὸς στὰ βόρεια σύνορα: οἱ Βούλγαροι	86
8. Κέρδη καὶ ζημιές ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους	87
Τὸ ἥξερες αὐτό;	88
Ἐργασίες	91

5

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥΣ (717-867 μ.Χ.)

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀναχαιτίζουν τὴν ὄρμὴ τῶν Ἀράβων	95
2. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Βουλγάρους. Ἐμφάνιση τῶν Ρώσων	97
3. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι γίνονται χριστιανοί	98
4. Ἡ εἰκονομαχία, μιὰ θρησκευτικὴ διαμάχη ποὺ διχάζει τοὺς Βυζαντινοὺς	100
5. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὴ Δύση	101
Τὸ ἥξερες αὐτό;	102
Ἐργασίες	105

6

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΙΣ ΔΟΞΕΣ ΤΟΥ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867-1057 μ.Χ.)

1. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, οἱ σημαντικότεροι αὐτοκράτορες καὶ τὰ κυριότερα γεγονότα	107
2. Οἱ Βυζαντινοὶ περνοῦν σὲ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων	108
3. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐξουδετερώνουν τὸ βουλγαρικὸ κίνδυνο	112
4. Ρῶσοι, Οὐγγροὶ, Πατιονάκες... Οἱ ἐπικίνδυνοι γείτονες τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔχουν τελειωμὸ	114
5. Οἱ Βυζαντινοὶ κάνουν μάταιες προσπάθειες νὰ κρατηθοῦν στὴν Ἰταλία	115
6. Ἡ τέχνη καὶ τὰ γράμματα σὲ ἀνηθηση	116
Τὸ ἥξερες αὐτό;	118
Ἐργασίες	120

7

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ (1057- 1204)

1. Κυριότεροι αὐτοκράτορες καὶ γεγονότα	123
---	-----

2. Σταυροφορίες	124
3. Ἡ ἀνοιξη τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης συνεχίζεται	129
Τό ἤξερες αὐτό;	131
Ἔργασίες	136

8

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1204-1453)

1. Ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἄπλωνε τὴν κυριαρχία του τὸ Βυζάντιο	139
α) Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί, Γενοῦάτες, Ἰωαννίτες ἰππότες	139
1. Τὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν	140
2. Τὸ πριγκηπάτο τῆς Ἀχαΐας	141
3. Ἡ Ρόδος	141
4. Οἱ Βενετοί	144
5. Οἱ Γενοῦάτες	144
β) Χωριστὰ κρατίδια μὲ βυζαντινοὺς ἀρχόντες	144
1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας	145
2. Τὸ δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου	145
3. Ἡ αὐτοκρατορία τοῆς Νίκαιας	146
4. Τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρά	147
2. Τὸ Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων	149
3. Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι	150
4. Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης	156
5. Τελευταῖες ἀναλαμπές στα γράμματα καὶ τίς τέχνες	158
Τό ἤξερες αὐτό;	163
Ἔργασίες	163

9

ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

1. Βυζάντιο (4ος-15ος αἰ. μ.Χ.): ἕνας φάρος μὲ χριστιανικὸ καὶ ἐλληνικὸ φῶς μέσα στὰ σκοτάδια τοῦ μεσαίωνα	169
2. Μεσαιωνικὴ Εὐρώπη (5ος-14ος αἰ. μ.Χ.): Φέουδα, πύργοι καὶ σιδερόφραχτοι ἰππότες	172
3. Ἀναγέννηση: Τὸ ξύπνημα τῆς Εὐρώπης (15ος καὶ 16ος αἰῶνας)	175

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ

0020555935

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

A handwritten signature in dark ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke extending to the right.A handwritten mark or signature in dark ink, appearing as a stylized, rounded shape with a small loop at the top.

